

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Diplomová práce

Bc. Soňa Jarošová

**Překlad francouzské sociologické literatury do češtiny
(kulturní a jazykové aspekty)**

Translation of French sociological literature into Czech
(cultural and linguistic aspects)

Praha 2013

Vedoucí práce: PhDr. Jovanka Šotolová

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat PhDr. Jovance Šotolové za podnětné a inspirativní vedení a za cenné rady a připomínky.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 25. srpna 2013

.....

Soňa Jarošová

Abstrakt

Diplomová práce zkoumá problematiku překladu neliterárních společenskovedních textů z francouzštiny do češtiny, a to jak z hlediska kulturního a společenského, tak z hlediska jazykového. Jejím cílem je odpovědět na hypotézy, že se tento překlad vyznačuje specifiky oproti překladům jiných druhů textů a že by v současnosti bylo potřeba tyto překlady ve větší míře realizovat. Jako zástupní vědní disciplína byla zvolena sociologie. V první části práce je nejprve nastíněn historický vývoj české sociologie s ohledem na francouzský vliv. Na základě podkladových dat bylo dále provedeno dotazníkové šetření vyhodnocující některé aspekty jazykové orientace české odborné sociologické obce. Tato část obsahuje rovněž stručný přehled produkce a recepce českých překladů z francouzské sociologie, a to se záměrem porovnat „nabídku“ těchto překladů, „poptávku“ po nich a uvést vyplývající specifické problémy a překážky. Druhá část práce je věnovaná translatologické analýze prvního českého překladu z díla významného francouzského sociologa Pierra Bourdieua, publikace *Raisons pratiques : sur la théorie de l'action* (1994), (*Teorie jednání* (1998)). Výsledky rozboru jsou shrnuty v kritice, která se opírá rovněž o poznatky vyplývající z první části. Závěr diplomové práce shrnuje výsledky zkoumání v souvislostech a poskytuje podněty pro další výzkum.

Klíčová slova (česky)

Překlad FR – CS, Společenskovední literatura, Sociologie, Ediční praxe, Recepce, Francouzský odborný diskurz, Pierre Bourdieu, *Teorie jednání*

Abstract

The aim of this thesis is to provide an insight into the translation of non-literary texts in social sciences from French into Czech, in terms of both cultural and social specificities, and in terms of language use. This paper defends the hypothesis that this type of translation presents unique characteristics compared to other kinds of translations, and that social science translations are currently under published. Sociology was chosen as a discipline representative of the social sciences. The first part presents an outline of the historical development of Czech sociology with regard to French influence. Underlying data was used to conduct a survey among the Czech professional sociological community to evaluate aspects of its linguistic orientation. The first part of this thesis also provides a brief overview of the production and reception of Czech translations of French sociology, with the ultimate aim to compare the "supply" of these translations to the "demand" for them and to highlight several of their specific problems and obstacles. The second part is devoted to an analysis of the first Czech translation from the works of the renowned French sociologist Pierre Bourdieu: *Raisons pratiques : sur la théorie de l'action* (1994), (*Teorie jednání* (1998)). The results of the analysis are summarized in a criticism of the translation, which is also based on the findings of the first part. The final section summarizes the findings of the thesis and provides suggestions for further research.

Key words

Translation FR – CS, Social sciences literature, Sociology, French academic discourse, Editorial policy, Reception, Pierre Bourdieu, *Practical Reason: On the Theory of Action*

Résumé

Ce travail a pour but de traiter la problématique de la traduction des textes français en sciences sociales vers le tchèque, et d'en déduire ses spécificités culturelles, sociales, et linguistiques. La recherche a été centrée sur la sociologie, choisie comme discipline représentative. Il s'agit de répondre à deux hypothèses initiales : selon la première, la traduction des textes sociologiques présenterait des caractéristiques spécifiques par rapport aux traductions de textes purement littéraires, juridiques ou de sciences dites exactes. Selon la deuxième hypothèse, une production plus importante de ce type de traductions serait souhaitable et justifiée. La première partie de ce mémoire décrit dans un premier temps les influences francophones sur l'évolution de la sociologie tchèque. Dans un second temps sont présentés les résultats d'un sondage par questionnaire effectué auprès de sociologues tchèques au sujet de leur orientation linguistique ainsi que de leur position vis-à-vis de la production de leur collègues français. La première partie se clôt sur un aperçu de la politique éditoriale et de la réception des traductions tchèques de la littérature sociologique française. La deuxième partie de ce travail est consacrée à une analyse comparative de la traduction tchèque de l'ouvrage de Pierre Bourdieu *Raisons pratiques : sur la théorie de l'action* (1994) (*Teorie jednání* (1998)), premier titre traduit en tchèque de l'ample bibliographie du célèbre sociologue français. Les résultats de la recherche, ainsi que des suggestions pour des recherches ultérieures sont résumés dans la conclusion.

Mots clés

Traduction FR – CS, Littérature en sciences sociales, Sociologie, Discours académique français, Réception, Politique éditoriale, Pierre Bourdieu, *Raisons pratiques : sur la théorie de l'action*

OBSAH

Úvod do problematiky, představení vstupních hypotéz a metodologie	9
I. PŘEKLAD FRANCOUZSKÉ SOCIOLOGICKÉ LITERATURY V ČESKÉM KONTEXTU	12
1. Nástin vývoje české sociologie s ohledem na vliv Francie	12
1.1. Stručná charakteristika francouzské sociologie.....	12
1.1.1. Francie kolébkou sociologie	12
1.1.2. Interdisciplinární povaha francouzských společenských věd	13
1.1.3. Západní, východní a jižní vlivy.....	13
1.2. Francouzský vliv na českou sociologii.....	15
1.2.1. Konec 19. století.....	15
1.2.2. Období První republiky.....	16
1.2.3. Osud české sociologie po roce 1945	19
1.2.4. Vývoj po roce 1989.....	20
1.3. Shrnutí francouzských vlivů na českou sociologii	21
2. Dotazníkové šetření	23
2.1. Metodologie vypracování dotazníku	23
2.1.1. Sestavení dotazníku.....	23
2.1.2. Vytvoření seznamu adresátů	24
2.2. Metodologie vyhodnocování výsledků.....	25
2.3. Výsledky dotazníkového šetření.....	26
2.3.1. Třídění prvního stupně	26
2.3.2. Třídění druhého stupně	30
3. Produkce a recepce českých překladů z francouzské sociologie	33
3.1. Produkce	33
3.1.1. Nakladatelství a vydavatelská praxe v oblasti společenských věd od 90. let	33
3.1.2. Současní čeští překladatelé francouzské sociologické literatury	35

3.2.	Recepce.....	37
3.2.1.	Příjemce překladů sociologické literatury.....	37
3.2.2.	Kritika překladů sociologické literatury.....	38
II.	TRANSLATOLOGICKÁ ANALÝZA ORIGINÁLU A PŘEKLADU, KRITIKA PŘEKLADU	42
1.	Úvod.....	42
1.1.	Argumentace výběru textu	42
1.2.	Plán translatologické analýzy	43
2.	Analýza vnětextových a vnitrotextových faktorů originálu	44
2.1.	Vnětextové faktory	44
2.1.1.	Autor: základní životopisné a bibliografické údaje	44
2.1.2.	Originál a jeho příjemce.....	47
2.1.3.	Kontext vzniku (kód, místo, čas) a funkce originálu	48
2.2.	Vnitrotextové faktory originálu	49
2.2.1.	Výstavba a členění textu	49
2.2.2.	Téma, obsah	50
2.2.3.	Jazyková stránka originálu	52
2.2.3.1.	Obecná povaha francouzského odborného společenskovedního jazyka.....	52
2.2.3.2.	Jazyk francouzské sociologie	53
2.2.3.3.	Jazyk a diskurz Pierra Bourdieua	55
2.2.3.4.	Terminologie	56
2.2.3.5.	Morfologické a gramatické charakteristiky.....	60
2.2.3.6.	Syntaktické charakteristiky	61
2.2.3.7.	Stylistické charakteristiky	62
3.	Analýza vnětextových a vnitrotextových faktorů překladu	64
3.1.	Vnětextové faktory	64
3.1.1.	Překladatelka: základní životopisné a bibliografické údaje	64

3.1.2.	Příjemce překladu.....	66
3.1.3.	Kontext vzniku českého překladu	67
3.1.4.	Funkce českého překladu	68
3.2.	Textové faktory překladu	69
3.2.1.	Překladačská strategie V. Dvořákové	69
3.2.2.	Typologie překladačských problémů	70
3.2.2.1.	Otázka obsahu: reálie, citace, odborné koncepty a terminologie	70
3.2.2.2.	Otázka jazyková: morfologie, syntax, styl	83
4.	Kritika překladu	85
4.1.	Zhodnocení věrnosti a volnosti překladu	85
4.1.1.	Obsah a forma celku.....	85
4.1.2.	Jazyková stránka	85
4.1.3.	Odborná stránka	85
4.2.	Zhodnocení redakční a korektorské práce	86
4.3.	Absence ohlasů	86
4.4.	Osobní zhodnocení a doporučení	87
III.	ZÁVĚRY PRÁCE	89
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	91

PŘÍLOHA 1: Rozhovor s PhDr. Alenou Miltovou, CSc.

PŘÍLOHA 2: Rozhovor s PhDr. Věrou Dvořákovou

PŘÍLOHA 3: Otázky dotazníkového šetření

PŘÍLOHA 4: Přehled českých překladů francouzských sociologických děl

Úvod do problematiky, představení vstupních hypotéz a metodologie

V diplomové práci se věnuji překladům francouzské sociologické literatury do češtiny. Překlady společenskovední literatury jsou důležitým nástrojem šíření poznání. Na rozdíl od překladu textů exaktních přírodních věd nebo textů právnických, pro které existují normativní zdroje a přísná pravidla, jsou překlady literatury sociologické a potažmo společenskovední (filozofie, historie, antropologie, etnologie, politologie a do jisté míry také ekonomie) více závislé na výchozí kultuře, o níž se zdrojové texty často opírají.

Francouzské společenské vědy jsou navíc charakteristické vyšší mírou interdisciplinarity, nežli je tomu například u nás. Je to dáno historicky tradičním silným postavením filozofie a jejím univerzálním záběrem. Řada významných francouzských sociologů, antropologů, historiků, psychoanalytiků ale též novinářů či literátů (Aron, Bourdieu, Boudon, Lévi-Strauss, Halbwachs, Lacan, Pagès, Barthes, Sartre, Ozoufová...) studovala právě filozofii. Francouzská sociologie pak často pracuje s pojmy a myšlenkami filozofickými, historickými nebo literárně-vědnými. Určitý problém proto pro tuto práci představovalo vymezení autorů a děl, kteří do sociologie patří. Interdisciplinarita ovlivňuje i francouzský diskurz a jazyk sociologických textů a představuje významnou charakteristiku, kterou je třeba zohlednit i při pořizování překladů. Proto si myslím, že některé mé vlastní závěry ohledně překladů sociologické literatury by bylo možné vztáhnout i na texty z jiných společenskovedních oborů.

V současné vědě zaujímá napříč všemi obory výsadní postavení angličtina. S ohledem na široký rozsah cílové skupiny čtenářů a význam angličtiny v mezinárodním měřítku, je tato dominance přirozená. NIES (2004) ve své studii věnované překladům společenskovední literatury mezi Francií a Německem uvádí, že evidentní a dokonce prospěšné je výsadní postavení angličtiny zejména v oblasti přírodních věd pracujících s objektivními pojmy a hodnotami. Unifikaci odborného jazyka nejenže nebrání kulturní rozdíly (francouzský fyzik může působit řekněme v Japonsku a publikovat anglicky), tato unifikace navíc přispívá k rychlému šíření poznatků, vývoji a pokroku. V případě společenských věd včetně sociologie však stále převažují národní školy. Práce, které v těchto oborech vznikají, vycházejí dodnes v národních jazycích. Angličtina sice hraje roli dorozumívacího prostředku i tam, ale pouze v omezené míře. V české sociologii je v současnosti také zřejmá anglofonní orientace.

Na základě těchto úvodních informací si dovolím vyslovit dvě počáteční hypotézy, které se v diplomové práci pokusím potvrdit, nebo vyvrátit:

- Pořizování překladů francouzské sociologické literatury do češtiny mají ve srovnání s pořizováním překladů jiných druhů textů (beletristických, právnických, přírodovědných...) určité specifické rysy.
- Ukazuje se potřeba většího množství kvalitních překladů z francouzské sociologické literatury.

Mou snahou bude popsat specifika překladu této literatury oproti literatuře beletristické na jedné straně a literatuře z nehumanitních oborů na straně druhé, neboť diskurz společenských věd leží na pomezí obou těchto os (např. DUBOIS, 2001). Vzhledem k tomu, že problematika překladu sociologických ani společenskovědních textů u nás dosud zpracovaná nebyla, a nelze se proto v teoretické části standardně opírat o předchozí výzkum, představuje první část této práce základní informace o zkoumaném prostředí, v němž překlady vznikají. Tyto informace bylo z části nutné shromáždit na základě empirického zkoumání: sběru základních dat, provedení a vyhodnocení dotazníkového šetření, uskutečnění rozhovorů s lidmi z oboru.

První část diplomové práce proto nastiňuje historický vývoj české sociologie s ohledem na francouzský vliv, postihuje některé aspekty jazykové orientace současné české sociologické obce a uvádí vhled do produkce a recepce českých překladů z francouzské sociologie.

Druhá část je věnována translatologickému rozboru prvního českého překladu z díla významného francouzského sociologa Pierra Bourdieu *Teorie jednání*.

Z metodologického hlediska převažoval v celé práci výzkum empirický: bylo provedeno dotazníkové šetření, rozhovor s redaktorkou a ředitelkou specializovaného nakladatelství a rozhovor s překladatelkou rozebíraného díla. Cílem výzkumu bylo potvrdit či vyvrátit vstupní hypotézy formulované především ze subjektivního pohledu na danou problematiku. I proto je práce z části formulovaná subjektivně užitím první osoby singuláru.

Ke zkoumání překladů francouzské společenskovědní literatury mi dala popud pracovní zkušenost v knihovně Francouzského ústavu pro výzkum ve společenských vědách (CEFRES, Centre français de recherche en sciences sociales). Jedním z hlavních posláních tohoto centra je zprostředkovávat kontakty mezi univerzitními a výzkumnými středisky z oblasti

společenských věd ve Francii a ve střední Evropě. Ústav sdružuje české odborníky, vědce a studenty, kteří chtějí být v kontaktu s francouzskými vědeckými poznatky a teoretickou literaturou. Tato komunita je poměrně malá, ale vzhledem ke své tradici významná. Překlady děl francouzských myslitelů z oblasti společenských věd představují jeden z nástrojů, jak tuto komunitu podpořit a rozšířit.

I. PŘEKLAD FRANCOUZSKÉ SOCIOLOGICKÉ LITERATURY V ČESKÉM KONTEXTU

1. NÁSTIN VÝVOJE ČESKÉ SOCIOLOGIE S OHLEDEM NA VLIV FRANCIE

Smyslem této kapitoly je nastínit frankofonní vliv na vývoj české sociologie. Nejprve proto stručně představím některé charakteristiky francouzské sociologie, dále se pokusím představit základní vývoj sociologické disciplíny v Čechách a ČSR, mou snahou bude zejména podchytit francouzský vliv. Nakonec se budu snažit poukázat na významné rozdíly vyplývající z odlišného historického vývoje sociologie u nás a ve Francii a na jejich dopad na sociologické myšlení. Právě rozdílná situace obou disciplín se totiž výrazně odráží v celkovém množství pořízených českých překladů z francouzské sociologické literatury a je rovněž směrodatná pro celkovou produkci a recepci těchto překladů.

1.1. Stručná charakteristika francouzské sociologie¹

1.1.1. Francie kolébkou sociologie

Samotné kořeny sociologie lze hledat ve Francii.² Sociologie se vyvinula oddělením od filozofie a jako samostatná disciplína byla poprvé definována a nazvána francouzským filozofem Augustem Comtem (1789–1857) ve 47. lekci jeho *Kurzu pozitivní filozofie* (6 svazků z let 1830–1842). Comte vnesl do tehdejší filozofie ideu pokroku a snahu postihnout sociální dynamiku a statiku v intencích přírodních věd. Jeho přístup byl však spíše filozofický a humanistický. Druhým z tzv. otců sociologie byl Émile Durkheim (1858–1917), který v oboru kladl důraz na empirické zkoumání sociálních faktů. Byl tak spíše „otcem“ pozdější

¹ Autorem hesla „sociologie francouzská“ (*Velký sociologický slovník*, 1996) je významný český frankofonní sociolog prof. PhDr. Jan Keller, CSc.

² Abych se však vyhnula podezření z frankocentrismu, podotýkám, že sociologie má své významné „otce“ také v jiných zemích, např. Karla Marxe (1818-1883) a Maxe Webera (1864-1920) v Německu, Herberta Spencera (1820-1903) ve Velké Británii atp.

empiricky orientované sociologie. Durkheim mimo jiné v roce 1896 založil významné odborné sociologické periodikum *L'Année sociologique*, které vychází dodnes.

1.1.2. Interdisciplinární povaha francouzských společenských věd

Příznačným rysem francouzské sociologie je od počátku vysoká míra interdisciplinarity, jak uvádí např. KELLER (1996). Tato otevřenost všem příbuzným oborům a snaha je překračovat se z institucionálního hlediska projevuje existencí netradičních transdisciplinárních pracovišť (koncentrovaných především v Paříži, z nejvýznamnějších: École des hautes études en sciences sociales, Maison des sciences de l'homme, Centre d'étude des mouvements sociaux, Centre de sociologie de l'éducation et de la culture, Centre de sociologie des organisations, Institut d'études politiques...). V rovině individuální je patrný široký záběr jednotlivých autorů: pro sociologii byla například velice významná tvorba filozofa Michela Foucaulta (1926–1984) s jeho analýzou sociální kontroly a sociálních deviací či antropologů Clauda Lévi-Strausse (1908–2009) se strukturalistickým přístupem nebo Gilberta Duranda (1921–2012) s jeho důrazem na mytologii, roli symbolů a představivosti.

Francouzský vliv však stojí také u dalších vývojových linií společenských věd. Alexis de Tocqueville (1805–1859) a Paul Janet (1823–1899) patří k zakladatelům politologie, Gabriel Tarde (1843–1904) a Gustave Le Bon (1841–1931) stáli u zrodu psychologizujících způsobů chápání společnosti, Marcel Mauss (1872–1950) a Maurice Halbwachs (1877–1945) zase na počátku etnologických studií apod.

1.1.3. Západní, východní a jižní vlivy

Druhým významným rysem francouzské sociologie je otevřenost vůči světovým vlivům, a to zejména od 50. let 20. století. Po 2. světové válce, kdy se francouzská sociologie plně institucionalizovala, začaly do Francie ze Spojených států amerických pronikat sofistikované techniky empirického výzkumu (na jejich vývoji se podílel především Paul Lazarsfeld (1901–1976)) a také inspirace v podobě nových výzkumných institucí. V některých sociologických disciplínách (urbanismus, výzkum trhu a formálních organizací,

řízení) se stalo nezbytné, aby renomovaní sociologové strávili určitý čas v americkém prostředí.

Z Východu naopak v této době do francouzské sociologie proudí marxistická ideologie, ke které se tehdejší přední sociologové staví velice odlišně. Raymond Aron (1905–1983) „opium intelektuálů“ kategoricky odmítá, a to v jakkoliv reformované podobě, zatímco Louis Althusser (1918–1990) či Henri Lefebvre (1901–1991) marxismus neortodoxně přijímají a jeho základní koncepty ve svých pracích využívají.

V souvislosti s rozpadem francouzské koloniální říše byla dále francouzská sociologie obohacena „z Jihu“ o zkušenosti se sociálními poměry v zemích, které se vlastními silami nedopracovaly k instituci moderního státu a které bylo možné do hloubky komparativně zkoumat díky kvalitní znalosti vnitřních poměrů a také díky tomu, že si v těchto zemích francouzština uchovala dodnes výsadní postavení a výzkum tedy nenarážel na jazykovou bariéru. Disciplína tak nikdy nepropadla sebestřednému a omezujícímu evropocentrismu.

Ve Francii vždy existovala plodná a podnětná názorová pluralita, ze které čerpali významní a mezinárodně uznávaní francouzští sociologové druhé poloviny 20. století: Alain Touraine (1925), Raymond Boudon (1934–2013), Pierre Bourdieu (1930–2002), Pierre Birnbaum (1940), Henri Mendras (1927–2003) a řada dalších.

Francouzské chápání společnosti bylo od dob osvícenství vždy více optimistické a racionalistické nežli její pragmatické pojmání společnosti anglickými autory (opírajících se opět o tradici osvícenství, avšak anglického) nebo nežli spekulativní chápání společnosti ve filozofii německé Pro francouzské osvícenství byla charakteristická víra v pozitivní zásahy „shora“, v existenci obecného blaha a veřejného zájmu („intérêt général“), jež lze vytvořit právě inženýrskými zásahy „shora“ prostřednictvím povolaných osob, které společnosti rozumí. Zcela odlišný byl pohled anglosaský (který lze nicméně v určité podobě nalézt i u jiných národů, např. u Švýcarů),³ který naopak věří, že obecné blaho je složeno z jednotlivých „blah“ jednotek společnosti, a tato jednotlivá „blaha“ nikým „shora“ naordinovat nelze.

³ On peut ainsi observer une opposition entre une perspective anglo-saxonne et une vue française. Dans la conception anglo-saxonne, l'intérêt général et les intérêts particuliers ne s'opposent pas vraiment. En fait, l'intérêt général est composé de l'ensemble des intérêts particuliers. Dans la conception française, par contre, l'intérêt général ne résulte pas de la somme des intérêts particuliers. Cette conception, exposée par Rousseau dans *Le contrat social*, reprise par la Révolution française, est celle d'une « volonté générale » qui dépasserait les « mesquineries » particulières. La culture politique suisse s'oppose radicalement à la conception française. En Suisse, toutes les composantes politiques, économiques et sociales sont incluses dans le processus de prise de décision. L'intérêt général n'est que le résultat du compromis trouvé entre ces différentes lobbies. Il y règne une méfiance spontanée par rapport à tout politicien ou intellectuel qui connaîtrait mieux l'intérêt général que les particuliers eux-mêmes. (SCHWOK, René. L'absence de solidarité suisse au « contrat social » européen, un modèle à suivre ? *Chantiers politiques*, 2012, no 10. s. 67-75

Anglická tradice proto sází na fungování „obecného rozumu“ (common sense), jenž umožňuje společnosti samu sebe regulovat. H. KUBÁTOVÁ (2008) cituje Gertrudu Himmelfarbovou (2002),⁴ která je přesvědčena o tom, že myšlenky francouzského osvícenství položily základy sociálního státu do jisté míry také základy komunismu, snažícího se člověka přetvořit (tzv. pozdvihnout primitivní masy), na rozdíl od osvícenství britského, které je založeno více na ideji soucitu s bližními, kteří jsou si rovni, na ideji společenské samoregulace, roli trhu, ale také morálky (jak vyplývá z děl např. Adama Smithe (1723–1790) nebo Bernarda Mandevilla (1670–1733)).

1.2. Francouzský vliv na českou sociologii⁵

1.2.1. Konec 19. století

Česká odborná veřejnost měla možnost seznámit se s myšlenkami francouzských myslitelů – dnes považovaných za zakladatele sociologické disciplíny – ještě před vznikem samostatného Československa, a to zejména prostřednictvím dvou profesorů na nově zřízené české části Karlo-Ferdinandovy univerzity, národohospodáře Josefa Kaizla (1854–1901), jenž získal vzdělání v Praze a ve Štrasburku a Tomáše Garrigua Masaryka (1850–1937), který vystudoval ve Vídni a od r. 1882 působil jako profesor filosofie v Praze. Oba ovládali kromě samozřejmě němčiny jak francouzštinu, tak angličtinu a jako první u nás začali orientovat české filozofické myšlení směrem k francouzsky a anglicky píšícím myslitelům. Založili nejprve recenzní revue *Atheneum* (1883–1893), která popularizovala evropské vědecké myšlení včetně sociologie. Zde vyšly recenze díla A. Comta, A. R. J. Turgota a dalších. V 80. letech se Kaizl snažil založit překladovou sociologickou knihovnu, nenašel však potřebnou finanční a akademickou podporu ani nakladatele. V roce 1893 založili ještě spolu s Masarykem revue *Naše doba*, kde postupně vycházely recenze i původní články mimo jiné i z oboru francouzské sociologie. V této době byly také pořízeny i první české překlady francouzských sociologických děl: Brejchův překlad Rigovova výtahu z Comtovy *Sociologie* (1889), Foustkův překlad *Dějin vědy politické se zřetelem k mravovědě* P. Janeta (1897),

⁴ HIMMELFARBOVÁ, Gertrude. *Idea soucitu: osvícenství britské a francouzské*. Praha: Občanský institut, 2002. ISBN 80-86228-52-5.

⁵ Vývoj české sociologie popsal detailně Z. R. NEŠPOR (2011).

Kalandrův překlad Tardeových *Zákonů sociologických* (1901) či Helmův překlad *Manželství u různých národů* H. d'Almérase (1908).⁶ Kaizl však záhy opustil odbornou práci a zamířil k vysoké politice, zatímco Masaryk pokračoval v akademické kariéře. Ve svých univerzitních přednáškách referoval o sociologii jako o jedné z filosofických disciplín. Kromě anglosaských sociologů (např. Herberta Spencera) znal Masaryk do hloubky zejména dílo Augusta Comta.

V nedokončené *Rukověti sociologie* přisoudil Masaryk sociologii za námět studium každodennosti, přičemž zdůraznil její vědecký charakter ve smyslu (přírodo)vědeckého poznání. Politiku pak považoval za aplikovanou sociologii. Dnešnímu chápání sociologie bylo Masarykovo pojetí oboru velmi vzdálené. Masaryk nebyl empirickým sociologem, i když jeho habilitační sociologická práce *Sebevražda jako hromadný společenský jev moderní civilizace* se statistickými údaji operuje. Prvotní akcent však kladl na roli náboženství v moderní společnosti, přičemž své úvahy psal v intencích Comtových filosofických úvah a vlastního vnímání reality. NEŠPOR (2011, s. 27) cituje článek „T. G. Masaryk jako sociolog“ J. M. Šapovala z roku 1930 uveřejněný v *Sociologické revue*, kde o něm (Šapoval) píše jako o „sociologovi podle svého vzdělání, ale sociálním reformátorovi podle své činnosti“. Masaryk nicméně vychoval první generaci českých sociologů (B. Foustku, E. Chalupného, A.I. Bláhu, J. Krále), z nichž část zejména Králových žáků v další generaci (Ullrich, Machotka) Masarykovy spekulativní přístupy posléze odmítla.

1.2.2. Období První republiky

V období První republiky byla orientace české sociologie na Francii významná, což vyplývá také z dobového politického a kulturního kontextu. Velice významná část informací o české sociologii (pro zahraničí) té doby byla publikována ve francouzštině a ve francouzských odborných časopisech.⁷ Významný český filosof a sociolog Josef Ludvík Fischer (1894–1973) se roku 1925 habilitoval na Masarykově univerzitě prací *Saint-Simon a Auguste Comte*. Nelze ovšem tvrdit, že v Čechách publikované originální práce byly

⁶ Viz příloha č. 4: Seznam českých překladů z francouzské sociologické literatury.

⁷ NEŠPOR (2011) uvádí tyto příklady: KRÁL, J. La philosophie en Tchécoslovaquie. Aperçu historique. *Příspěvek u příležitosti konání VIIIe congrès philosophique de Prague* (1934), ŠKRACH, V. K. Masaryk et la pensée française. *La revue française de Prague* (1923), BLÁHA, I. A. La sociologie tchèque contemporaine (1921), Masaryk : philosophe du synergisme (1923) *Revue internationale de sociologie*, 1921, CHALUPNÝ, E. La sociologie tchécoslovaque pendant les dix dernières années. *Revue internationale de sociologie*, 1931, MACHOTKA, O., ULLRICH, Z. Le nouvel essor des science sociales. *La revue française de Prague* 1928

orientovány pouze podle francouzských vzorů. Znalost francouzštiny mezi intelektuály byla však tehdy poměrně rozšířená, před 1. světovou válkou a v meziválečném období byly například běžné studijní pobyty mladých Čechoslováků ve frankofonních zemích a na francouzských univerzitách. Týká se to například prvního habilitovaného sociologa, později profesora, Břetislava Foustky (1862–1947), dále Edvarda Beneše (1884–1948), Arnošta I. Bláhy (1879–1960), Antonína Obrdlíka (1905–?),⁸ Otakara Machotky (1899–1970), Zdeňka Ullricha (1901–1955) či antropologa Josefa Voráčka (1910–1980) a demografa Antonína Boháče (1882–1950). Ti všichni prošli školením nejprve v Praze a poté také ve Francii (a obvykle také v Německu). Část těch starších ještě zažila éru É. Durkheima a později jeho žáků: Luciena Lévy-Bruhla (1857–1939), Reného Wormse (1869–1926) atd. Z významných českých sociologů francouzskými školami neprošli Emanuel Chalupný (1879–1958) a Josef Král (1882–1978) – přesto oba francouzskou sociologii dobře znali, a zejména Král o ní bohatě referoval.

Vedle francouzských vlivů na českou sociologii stále působily vlivy německých sociologů: Maxe Webera (1864–1920), Karla Mannheima (1893–1947), Leopolda von Wiese (1876–1969) a později také osobností kolem takzvané Frankfurtské školy, která se ustavila ve 20. letech ve Frankfurtu nad Mohanem – svůj název však získala až zpětně – a kterou tvořili: Max Horkheimer (1895–1973), Jürgen Habermas (1929), Theodor W. Adorno (1903–1969), Erich Fromm (1900–1980), Herbert Marcuse (1898–1979) atd. Velká část těchto (většinou židovských) myslitelů po roce 1933 emigrovala do Spojených států. V této souvislosti je nutné poznamenat, že předválečná a meziválečná americká sociologie (zejména empirická), ačkoliv se úspěšně rozvíjela, neměla tehdy zdaleka tak dominantní postavení, jaké získala po druhé světové válce. Teoretická část americké sociologie se od konce 40. let 20. století rozvíjela jednak zásluhou vědců, kteří za sebou měli pobyt v Evropě (např. Talcott Parsons (1902–1979)) nebo byli vzděláni přímo emigranty, kteří již z Evropy do USA emigrovali ve 30. a 40. letech (sociologové Frankfurtské školy, ale také například ruský sociolog Pitirim Sorokin (1889–1968)).

Sociologie se, jako samostatná vědecká a univerzitní disciplína v celé Evropě plně etablovala až v meziválečném období, v některých případech až po skončení 2. světové války (např. v Holandsku, z institucionálního hlediska také ve Francii).⁹ V ČSR došlo k institucionalizaci

⁸ A. Obrdlík se po roce 1948 vrátil do emigrace v USA (kde byl za války), poté pracoval jako emisar OSN. Datum jeho úmrtí se nepodařilo zjistit.

⁹ Jestliže je Francie zemí, kde došlo k etablování sociologie *de facto* vůbec nejdříve (studované obory však zpočátku, na konci 19. století, nesly názvy jako „sociální věda“, „sociální ekonomie“, „sociální filozofie“...), samostatná katedra

sociologie již v období První republiky. Vznikly samostatné katedry sociologie (1919 v Praze, 1922 v Brně a 1924 v Bratislavě). Vedle nich existovaly také katedry křesťanské sociologie (Praha, Olomouc, Bratislava). Sociologická výuka se rozvíjela rovněž na ČVUT v Praze a na VUT v Brně.

Pro potřeby prakticky vzdělaných vysokoškolských odborníků vznikla v Praze v roce 1928 „Svobodná škola politických nauk“, kde katedru sociologie vedl Emanuel Chalupný (1879–1958). Tato škola vznikla podle francouzské tradice interdisciplinárně vzdělávacích institucí, jako byly École libre des sciences politiques založené v 70. letech 19. století a především École pratique des hautes études, kterou vedli Durkheimovi žáci (Marcel Granet (1884–1940), Henri Hubert (1872–1927), Marcel Mauss (1872–1950), François Simiand (1873–1935)).

Významnou institucionální základnou byl rovněž Státní úřad statistický a Sociální ústav RČS, kde se uplatnila celá řada kvalitně vzdělaných sociologů. E. Chalupný vydával ústavní časopis *Sociální revue*, ve které čeští sociologové publikovali. Odtud rovněž vzešel podnět pro ustavení Masarykovy sociologické společnosti (1925) a zahájení publikace odborného periodika *Sociologická revue*. Tu ovládali především sociologové tzv. brněnské školy. Pražští sociologové poté založili konkurenční Společnost pro sociální bádání a začali vydávat revue *Sociologie a sociální problémy*.

Československá meziválečná sociologie byla velice otevřená evropským vlivům, a jakkoliv byl obor podfinancován a odborná komunita poměrně malá, jeho čerstvě zbudované základy byly pevné a připravené k dalšímu rozvoji. Nepochybně velkým úspěchem české sociologie byla angažovanost sociologů ve státní správě, a to od nejvyšších míst (prezident T. G. Masaryk, jeho premiér a následný prezident Edvard Beneš), přes politiky ve vrcholných funkcích (Štefan Osuský, diplomat (mj. od roku 1920 do roku 1939 velvyslanec ČSR ve Francii) a později ministr exilové vlády v Londýně či Benešův premiér Jan Šrámek...) až po profesionály pracující v institucích celonárodního významu, jakými byly Státní ústav statistický, Sociální ústav, Ministerstvo sociální péče, Československý ústav zahraniční, atd. Za války však část sociologů odešla do zahraničí, část byla postavena mimo službu. To znamená, že byli po uzavření českých univerzit německými okupačními silami v roce 1939

sociologie vznikla v Paříži až roku 1913 a to rozšířením katedry pedagogiky, na které působil É. Durkheim. (NEŠPOR, 2011, s. 31, cituje *Dějiny sociologie*, (CUIN, GRESLE, (2004)). J. KELLER dále ve *Velkém sociologickém slovníku* uvádí, že „v době skončení 2. sv. války je fr. sociologie institucionalizována velmi slabě, v zemi existují pouze 3 katedry sociologie. [...] nové impulsy fr. sociologie zaznamenává teprve od konce 40. l. a v 50. l.“

obvykle z univerzitních kateder posláni na nucenou dovolenou, ale byl jim ponechán základní plat, tzv. „služné“. Německá okupační správa rozvoj sociologie nepodporovala.

1.2.3. Osud české sociologie po roce 1945

Po 2. světové válce vznikla snaha navázat na předválečné směřování sociologie, ale vzhledem k vývoji politické situace a ideologickému působení až fanatických marxistů (např. Arnošta Kolmana (1892–1979),¹⁰ který se vrátil ze SSSR, Lubomíra Sochora (1925–1986), autora termínu „měšťácká pavěda“, jímž začala být sociologie u nás označována, a řady dalších) k navázání nedošlo. Po roce 1948 byla sociologie zavržena jako ‚buržoazní pavěda‘ a její institucionalizovaná základna včetně vysokoškolské výuky byla zlikvidována.¹¹ Československým sociologům bylo zabráněno jakkoliv pracovat v oboru. Výuka sociologie byla zrušena ve prospěch historického materialismu a vědeckého komunismu, tedy zcela ideologických a scholastických disciplín. K obnově došlo až v 60. letech.

V první polovině 60. let, v období určitého oslabení striktního dozoru nad teoretickými disciplínami ze strany komunistické strany se podařilo obnovit výuku sociologie na Karlově a (dnes opět) Masarykově Univerzitě. Od roku 1965 byli na nově otevřený obor sociologie přijímáni v Praze a v Brně noví studenti. Rozvíjela se nejen výuka, ale na nově zřízeném Sociologickém ústavu ČSAV také empirický výzkum. Nová generace učitelů, vzešlá původně z oborů marxistických disciplín (Pavel Machonin (1927–2008), Miloslav Petrušek (1936–2012), Jan Sedláček (1935–2008), Eduard Urbánek (1931–1998), Ivo Možný (1932) a další) se rychle zorientovala a vesměs akceptovala dominanci americké empirické sociologie. Řada mladých sociologů odjela na zahraniční stáže do zahraničí (USA, Německo, Francie (např. Jiří Večerník (1941) apod.). Za nejdůležitější sociologický počín této doby lze považovat rozsáhlý empirický výzkum stratifikace československé společnosti, který realizoval tým Pavla Machonina. Tento tým byl nicméně po invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa rozeznán a výsledky výzkumu byly publikovány v roce 1969 v omezeném nákladu na Slovensku, kde byly restrikce menší.

¹⁰ Po roce 1968 tento český filosof emigroval do Švédska, kde své marxistické názory značně revidoval.

¹¹ Viz např. BURIÁNEK (2008), NEŠPOR (2011)

Pro rozvoj všech společenskovedních disciplín hrály roli také překlady, které do té doby nebylo možné publikovat. Pro sociologii byl důležitým překladatelským počinem z francouzštiny¹² tohoto období překlad knihy *Smutné tropy* C. Lévi-Strausse (pro nakl. Odeon přeložil Jiří Pechar, 1967), který oživil tradici M. Maussa a M. Halbwachse a jejich antropologický a etnologický pohled, v té době již přítomný v západní (zejména francouzské a americké) sociologii. Ten byl v české sociologii té doby věcí neznámou.

Po roce 1969 však byl rozvoj sociologie opět výrazně omezen. Katedry sice nebyly úplně zrušeny, změnil se ale na katedry „marxistické sociologie“, vedení bylo obvykle vyměněno, přičemž kritériem na vedoucí akademické posty nebyla odborná vzdělanost, nýbrž partajní příslušnost a loajálnost k režimu. Sociologický ústav ČSAV byl přičleněn k Filozofickému ústavu ČSAV, řada kvalitních učitelů odešla do emigrace, byla odsunuta zcela mimo obor či na podřadná zaměstnání v různých knihovnách (M. Petrusek) a možnost publikovat vlastní práce či překlady byla těmto nevyhovujícím sociologům téměř znemožněna. Obor se tak nerozvíjel. Mezinárodní kontakty byly omezeny pouze na země východního bloku, a i tak podléhaly selekci.

1.2.4. Vývoj po roce 1989

Teprve po listopadu 1989 se sociologie otevřela všem směrům a myšlenkovým proudům a zaznamenala značný rozsah rovněž v publikační oblasti. Výuka i znalost francouzštiny v celé poválečné době – dominantně ale v generaci sociologů činných po roce 1965 – však upadala fatálně. Jen menší část odborníků orientovaných frankofonně (např. Jiří Večerník (1941), Jan Keller (1955)) začala do českého sociologického diskurzu vnášet také ideje z děl novějších poválečných francouzských sociologů a dalších společenskovedních myslitelů.

¹² V 60. letech vyšly samozřejmě také některé významné překlady přímo sociologické literatury, avšak z jiných jazyků než z francouzštiny. Z polštiny byla například přeložena díla Zygmunta Baumanu *Sociologie* (Přel. Antonín Měšťan. Praha: Orbis, 1965) a *Sociologie pro každý den* (Přel. Jan Sedláček. Praha: Mladá Fronta, 1965). Bauman po roce 1968 emigroval do Izraele a posléze do Velké Británie, kde působil na London School of Economics. Dále kniha Jana Szczepańskiego *Základní pojmy sociologické*, (Přel. Miroslav Dismán. Praha: NPL, 1966) nebo publikace Antoniny Kloskové *Masová kultura*, (Přel. Jan Sedláček. Praha: Svoboda, 1967) a Talcotta Parsonse *Společnosti – vývojové a srovnávací hodnocení*. (Přel. Eva Bártlová. Praha: Svoboda, 1971).

V současné době nikdo rozumně nezpochybňuje význam francouzsky psaných sociologických prací, problémem je ovšem zatím stále poměrně řídká znalost francouzštiny a nedostatek překladů původních děl.

Jako příklad si dovoluji stručně představit relativně pozdní českou recepci díla Pierra Bourdieua (1930-2002), jednoho z nejvýznamnějších francouzských sociologů druhé poloviny minulého století. Bourdieu, jehož práce ve Francii (i mimo ni) vycházely od konce 50. let až do přelomu tisíciletí, patří mezi nejcitovanější společenskovední myslitele vůbec.¹³ Navzdory tomu v ČR doposud nevznikla žádná souhrnná monografie o jeho díle. V tomto směru byla průkopnická dizertační práce Miroslava Dopity z univerzity Palackého v Olomouci z roku 2007, věnovaná reflexi sociologie Pierra Bourdieua v české sociologii. Dopita uvádí, že ačkoliv první zmínka o francouzském sociologovi se u nás časopisecky objevila již na sklonku 60. let (Petr Pujman) a další zlomkovitě v letech 1974 (Josef Alan), 1977, 1986 (Petr Matějů), 1979 (Jiří Večerník) a 1989 (Jan Keller, Miloslav Petrušek), do obecného povědomí odborníků se Bourdieu dostal až s prací Iva Možného *Proč tak snadno...* z roku 1991. Citování Bourdieuových prací v české sociologii, sekundární literatura a překlady článků o Bourdieuově díle se u nás začaly objevovat až počátkem druhého tisíciletí, přičemž doposud bylo z obsáhlé tvorby tohoto významného autora přeloženo pouze 5 monografií, z nichž 4 vyšly po roce 2000. Dopita navíc uvádí, že tato pozdní a útržkovitá recepce vyústila v obsahovou a teoretickou redukci, která vlastně podnítila vznik jeho práce, neboť vyplynula potřeba podrobit českou recepci Bourdieuova díla srovnání s původními díly.

Podrobně se tomuto autorovi věnuji ve druhé části diplomové práce v rámci translatologické analýzy prvního českého překladu z jeho díla – *Teorie jednání*.

1.3. Shrnutí francouzských vlivů na českou sociologii

Česká sociologie se v první fázi svého vývoje inspirovala západoevropskými vlivy. Poměrně značný vliv francouzské filozofie a sociologie lze situovat především do

¹³ „Bourdieu patří v současnosti k najcitovanějším sociologům v celosvětovém měřítku [...]“ KVASNIČKOVÁ, A. *Sociologický časopis*. 2013, vol. 49, no. 1., „[...] pozdní díla Pierra Bourdieua nejsou v sociologii – přestože se jedná o jednoho z nejcitovanějších sociálních vědců vůbec – příliš známa [...]“ RŮŽIČKA, M. *Sociologický časopis*. 2011, vol. 47, no. 5.

prvorepublikového období, což bylo dáno celkovou politicko-kulturní blízkostí obou zemí, dále byla však česká sociologie rovněž silně orientovaná na německé školy.

Sociologická disciplína se v ČSR z institucionálního hlediska ustavila v evropském kontextu brzy, tj. již v meziválečném období, zatímco ve Francii se obor plně prosadil až po 2. světové válce. Od konce 40. let však u nás došlo k úplnému přerušení kontaktu na západní, prudce se rozvíjející sociologii. Obor byl zakázán, akademická a institucionální základna zlikvidována. Byl to začátek velkého úpadku české sociologie.

Právě v této době zažívala francouzská sociologie významný rozmach, přijímala pokrokové myšlenky a nástroje z USA, konfrontovala vlastní tradici s marxistickou ideologií a utvářela se ve značné názorové pluralitě. Díky interdisciplinárnímu přístupu byla sociologie ve Francii aplikována na širokou škálu společenských aspektů, v kontextu západoevropského ekonomického rozmachu byl podporován jak výzkum, tak aplikovaná sociologie.¹⁴

V ČSSR došlo ke krátkodobému oživení oboru sociologie v 60. letech 20. století, nicméně po roce 1969 byl obor fakticky opět udušen. V 60., 70. a 80. letech určovala profil francouzské sociologie generace narozená ve 20. a 30. letech (Boudon, Bourdieu, Touraine atd.), jejichž dílo překračuje hranice Francie. Do českého prostředí se však díla těchto francouzských sociologů světového formátu dostávají plně až po roce 1989, do té doby byla známa jen úzkému kruhu odborníků, navíc už tehdy často přes anglické překlady.

Po roce 1989 byla (a dodnes je) v českém prostředí patrná velice silná orientace na anglo-americkou sociologii, ačkoliv se francouzské školy pomalu dostávají do širšího povědomí. Jedná se však o obecný trend, který se neomezuje pouze na českou sociologii. I významní němečtí sociologové (Ralf Dahrendorf, Ullrich Beck apod.) si světovou proslulost získali často přesunem na anglicky mluvící scénu, přednášením na renomovaných anglosaských školách (např. oba výše jmenovaní na London School of Economics) a publikováním svých děl v angličtině. Francouzsky psaná sociologická literatura se u nás začala překládat od konce 90. let, jak ale ukazuji dále na několika místech své práce, velké množství zásadních děl této literatury dosud přeložena nebyla.

¹⁴ Od r. 1962 byl ve Francii dán podnět k usnadnění průběžného sledování proměn společnosti vypracováním tzv. kódu socioprofesionálních kategorií, který obsahuje typologii všech profesí, a to nikoliv pouze podle ekonomických kritérií, ale také podle podobnosti ve způsobu života. S pomocí tohoto kódu byla sledována proměna celkového charakteru vrstvy inteligence, problematika vyšších řídicích kádru i drobných podnikatelů, svět zaměstnanců administrativy, změny ve složení politických preferencí či životního stylu dělníků apod. (KELLER: 1996).

Celkový vývoj české sociologie s ohledem na vliv Francie je čitelný ze 4. přílohy k této diplomové práci, seznamu českých překladů francouzských sociologických děl. Zatímco od konce 19. století do druhé světové války byla přeložena zásadní díla (celkem 10 vydaných monografií, s ohledem na francouzskou produkci a vývoj disciplíny ve Francii lze toto číslo považovat za vysoké), v letech 1945–1989 bylo pořízeno pouhých 7 překladů, většinou se však jednalo o nové překlady starších děl (Durkheim, Le Bon, Comte). Od roku 1989 do roku 2012 vyšlo celkem 29 českých překladů z francouzské sociologie. Tento nástin vývoje české sociologie s ohledem na vliv Francie spolu se seznamem českých překladů francouzských sociologických děl od konce 19. století ukazují existenci mezery v českých překladech významných děl francouzské sociologie.

2. DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ

V souladu se vstupními hypotézami vyvstala řada konkrétních otázek týkajících se jazykové orientace české sociologické obce: jaké jazyky čeští sociologové ovládají, v jakých jazycích čtou odbornou literaturu, zda sledují produkci francouzsky psané sociologické literatury a v jakém jazyce a zda by ocenili větší množství českých překladů této literatury. Jako metodologicky nejschůdnější pro potřeby této práce se ukázala možnost vytvoření dotazníkového šetření. Vypracování otázek dotazníku, jejich zpracování a vyhodnocení je samo o sobě náročným sociologickým úkolem. Proto jsem od začátku této části své diplomové práce spolupracovala s odborníky, sociology PhDr. Janem Jarošem, statistikem RNDr. Vladimírem Albrechtem, CSc. a analytikem Ing. Alešem Müllerem.

2.1. Metodologie vypracování dotazníku

2.1.1. Sestavení dotazníku

Při sestavování otázek dotazníku je potřeba dbát od začátku na to, jakým způsobem se budou odpovědi zpracovávat. Shromáždila jsem proto nejprve otázky, které vyplynuly z hypotéz celé práce, a jejich následnou formulaci, pořadí a doplňující (tzv. třídící) otázky jsem konzultovala s odborníky. Některé mnou laicky navrhované formulace otázek se ukázaly

jako zcela chybné (nejednoznačně uspořádané výběry odpovědí, protichůdná souvislost s jinými otázkami dotazníku, zaujatost a nedostatečná objektivita otázek), velmi jsem proto ocenila pomoc odborníků již v tomto stadiu. Konečná podoba dotazníku (viz příloha č. 3) sestává z 23 uzavřených či polootevřených otázek a dvou otevřených otázek. Tyto dvě otevřené otázky se týkaly uvedení konkrétních titulů doporučovaných k překladu z francouzštiny a titulů, které eventuálně respondent sám překládal. Dotazník byl vypracován jako formulář volně přístupného elektronického nástroje GoogleDocs a touto cestou byl také rozeslán.

2.1.2. Vytvoření seznamu adresátů

Na rozdíl od dvaceti let První republiky, kdy počet profesionálních sociologů nepřekročil stovku, stačilo od 60. let 20. století do současnosti vystudovat tento obor několik set absolventů převážně filozofických fakult českých a slovenských univerzit. A to navzdory turbulencím ve vývoji této disciplíny, popsáným v minulé kapitole.

Úplný seznam v současnosti působících českých sociologů nebylo možné sestavit. Vytvořila jsem proto seznam částečný a využila existující a veřejně přístupné e-mailové adresáře jednotlivých kateder sociologie českých státních univerzit (UK, MUNI, Ostravská univerzita, Západočeská univerzita v Plzni, Palackého univerzita v Olomouci), Sociologického ústavu Akademie Věd ČR a Masarykovy sociologické společnosti (řada jmen se samozřejmě vyskytovala pod různými adresami ve více institucích, v těchto případech jsem se snažila použít adresu, která se jevila jako nejaktuálnější). Některé instituce, ve kterých sociologové působí, byly nicméně pominuty. Jakkoliv takové instituce mají své mailové adresy a dohledatelné seznamy zaměstnanců, nelze z nich zjistit odborníky sociology. To se týká např. resortních výzkumných ústavů, neorientovaných primárně na sociologické analýzy, ale sociology zaměstnávající, řady institucí státní správy včetně krajských a možná i okresních samospráv. Všechny tyto instituce jsou nepochybně důležité, jsou však pro empirický výzkum obtížně přístupné.

2.2. Metodologie vyhodnocování výsledků

Rozeslala jsem celkem 350 dotazníků, vrátilo se jich 62 úplně vyplněných. Jde o 17,7 % vrácených dotazníků. Toto číslo podle odborníků odpovídá průměrné návratnosti okolo 20 % u rozesílaných anketních šetření.

Elektronický nástroj GoogleDocs chronologicky shromažďuje zodpovězené dotazníky do excelové tabulky. Pro zpracování výsledků v programu SPSS (Statistical Package for Social Sciences), který jsem použila, je však tuto automaticky vytvořenou tabulku ještě nutné naformátovat a získané odpovědi roztřídit nebo případně sloučit (například pro vytvoření věkových skupin, rozčlenění vystudovaných oborů a vysokoškolských působišť atp.). Zvlášť se zpracovávají volné odpovědi (otázky č. 11 a 13).

Absolutní počet 62 dotazníků neumožňuje zpracování klasickými technikami a postupy kvantitativního šetření tak, aby byly výsledky statisticky korektní. Po poradě se statistikem a analytikem obeznámenými s posléze použitým programem SPSS byl použit samostatný segment tohoto programového balíku: modul Monte Carlo – Exact Tests. Jde o velmi sofistikovanou metodu. Cítuji proto její popis, jak mi byl poskytnut odborníkem:

Monte Carlo – Exact Tests SPSS, verze 12.0

Obvyklé statistiky (např. χ^2 – chí kvadrát) pro test souvislostí mezi veličinami mají asymptotický charakter. Při praktické aplikaci takových testů se používá zjednodušené pravidlo, že teoretická četnost pole kontingenční tabulky by neměla klesnout pod 5 %. Tento požadavek bývá jen zřídka splněn v případě, že veličiny jsou skutečně závislé, neboť pak bývají políčka tabulky obsazena velmi nerovnoměrně a i splnění uvedeného zjednodušeného pravidla by vyžadovalo testovat statistické vzorky o více než tisíci pozorování, které ovšem nejsou vždy k dispozici. Přesné stanovení exaktních hladin významnosti je však výpočetně náročné, takže je možné tuto metodu použít jen málokdy.

Modul exaktních testů kromě výpočtu exaktních hladin významnosti skýtá ještě možnost aplikace metody „Monte Carlo“. Její použití je vhodné tam, kde už nelze exaktní hladiny spočítat přímo. V tomto případě jsou data potřebná pro správné aplikace asymptotických metod vygenerována uměle, ale ovšem tak, že generátor přesně zachová zvolené parametry souboru. Typicky tedy generujeme zvolený počet (např. 100 000) kontingenčních tabulek, které mají stejné marginální četnosti jako ona jediná skutečně pozorovaná tabulka. Pro každou vygenerovanou tabulku se spočítá obvyklý χ^2 test a hladina významnosti se pak odhadne jako poměr počtu těch tabulek, které dosáhly alespoň tak vysoké hodnoty χ^2 , jako má tabulka pozorovaná, k celkovému počtu testovaných tabulek. Metoda „Monte Carlo“ tedy zpřesňuje statistické závěry o testovaných hypotézách. Možnost generovat vysoké počty souborů se stejnými parametry, jako má soubor pozorovaný, pak nečíslně umožní pochopit, proč testovanou hypotézu zamítáme či přijímáme.¹⁵

¹⁵ Manuál k programu, autorem je RNDr. Vladimír Albrecht, CSc.

Řečeno zjednodušeně, tento program umožňuje pracovat s malým vzorkem respondentů tak, že v podstatě tento malý vzorek uměle matematicky rozšíří a určité výsledky pak mohou vyplynout jako obecně relevantní.

2.3. Výsledky dotazníkového šetření

2.3.1. Třídění prvního stupně

Výsledky dotazníkové šetření vyplývají z dvojího třídění. První stupeň třídění zpracovává deskripci četností odpovědí daného vzorku respondentů. Druhostupňové třídění umožňuje identifikovat provázanost určitého druhu odpovědí např. na věk či vzdělání respondentů.

Pohlaví: Ve výzkumu odpovědělo 64 % mužů a 36 % žen. Vzhledem k tomu, že neexistuje adresář všech sociologů, nelze tyto hodnoty porovnat s realitou, ale pokud se porovnávají čísla získaných dotazníků s adresáři reálně rozeslaných dotazníků, odpovědělo přibližně o 20 % více mužů nežli žen.

Věkovou strukturu porovnat nelze, neexistuje pro to referenční soubor. S ohledem na rok ukončení studia tvoří 46 % respondentů skupinu ve věku 31–45 let, což zřejmě odpovídá realitě.

74 % respondentů **vystudovalo** přímo sociologii, část deklaruje i jiné sociální vědy. Pouze 16 % respondentů vystudovalo jiný obor a k sociologii se tak dopracovali jakousi „oklikou“. Lze říci, že 84 % respondentů vystudovalo buď přímo sociologii nebo příbuzné sociální vědy.

Půl na půl jsou distribuovány **akademické hodnosti** magistrů a doktorů. To odpovídá i věkové struktuře vzorku. Rovněž to odpovídá tomu, že 68 % dotázaných přednáší na vysoké škole, obvykle humanitního směru.

Zajímavá je **znalost jazyků a schopnost číst odborné texty**. 95 % respondentů deklaruje znalost angličtiny, přičemž jsem nezkoumala úroveň znalosti jazyka. 94 % respondentů odpovědělo, že v tomto jazyce čte odbornou literaturu. Tímto výsledkem však nelze podložit aktivní znalost jazyka. Tu například zpřesňuje informace, že anglicky přednáší (v ČR nebo v zahraničí) celých 64,5 % dotázaných. Schopnost číst odborné texty je pozitivní. Vysoká je

znalost němčiny, teprve druhostupňové třídění ukáže, jak je tato znalost vázána na věk apod. Totéž se zřejmě týká znalosti ruštiny.

Překvapivá je poměrně vysoká deklarovaná **znalost francouzštiny**, i když k opatrnosti vede to, že více respondentů udává znalost jazyka, nežli schopnost v něm číst odborné texty. To by nepochybně stálo za zvláštní dotazování.

Velká část respondentů přiznává, že francouzské sociologické texty používá často (19,4 %) nebo alespoň občas (50 %).

Vysoký podíl respondentů se zkušeností s **přednášením v zahraničí nebo i doma pro cizí publikum** v cizím jazyce (převážně v angličtině) svědčí o tom, že dotazník zodpovídal vysoké procento opravdu renomovaných odborníků. Tomu odpovídá i jejich věk a některé další parametry.

Vysoký je také počet respondentů, kteří čtou odbornou literaturu v originále (42 %). (Při formulování otázky jsem měla na mysli obecnou preferenci pro originální texty před texty zprostředkovanými překladem, či naopak upřednostňování českého či anglického překladu v případě, že jazyk originálu je jiný (např. francouzský) – není však zřejmé, zda respondenti odpovídají přesně v tomto smyslu. Polovina ze 42 % výše uvedených dále udává, že takto četli i francouzskou původní literaturu. Byla jsem nicméně upozorněna, že se jedná o otázky emotivně senzitivní, ve kterých respondenti rádi nadhodnocují své schopnosti.

Poměrně vysoký podíl dotazovaných absolvovalo **zahraniční stáže** (66 %). Většina těchto pobytů se uskutečnila v zemích s jednacím jazykem angličtinou (40 %). Ale podíl zahraničních pobytů ve frankofonních oblastech není nikterak malý (15 %) a přímo ve francouzštině je absolvovalo 13 % respondentů. (Drobný rozdíl může být dán pobyty v Kanadě.)

Další otázky vypovídají o postoji českých sociologů k francouzsky psané odborné literatuře. 21 % z nich četlo francouzské autory v originále, 86 % tato díla zná z překladů (českých a anglických). Téměř 30 % dotazovaných by považovalo u studentů za nutnou znalost původních děl francouzských autorů (v překladech či v originálech, ale nikoliv prostřednictvím učebnic či již zpracovaných přehledů) – i když většina si je vědoma toho, že je to utopie. Příznačné je však to, že řada těchto původních zásadních děl do češtiny zatím přeložena nebyla. Studenti se proto o nich během studia dozvědí, česky si je ale nepřečtou.

Polovina dotázaných (30 respondentů) odpověděla, že by ocenila větší množství do češtiny přeložených francouzských sociologických děl. Na související otevřenou otázku, která konkrétní díla by to měla být, se nikoliv překvapivě vyskytují jména některých autorů či dokonce názvy titulů vícekrát: Pierre Bourdieu je například uveden 14krát, z toho 8krát je doporučena kniha *La distinction* (1979), 7 krát se vyskytuje Bruno Latour (jedna z jeho publikací, *Nous n'avons jamais été modernes : essai d'anthropologie symétrique* (Paris: La Découverte, 1991. ISBN 2707148490) byla přeložena do slovenštiny (LATOUR, Bruno. *Nikdy sme neboli moderní: esej o symetrickej antropológii*. Přel. Miroslav Marcelli. Bratislava: Kalligram, 2003. ISBN 80-7149-595-6.)), celkem 6 krát je zmiňován Alain Touraine. Níže uvádím seznam všech odpovědí, považuji jej za zajímavé a zcela konkrétní zjištění. Vzhledem k tomu, že se jedná o anketní dotazník, vyplňovaný respondenty dobrovolně na internetu, lze tyto jejich odpovědi považovat za spontánní. Domnívám se, že pokud by byli dotazovaní tázáni podrobněji a osobně, seznam by se ještě značně rozšířil.

10) Existují nějaká francouzsky psaná díla z oboru sociologie, která dosud nebyla přeložena do češtiny a jejichž překlad byste doporučil/a?

11) Pokud ano, napište prosím které/á:

- Wacquant : *Urban outcasts* – originál bol vo francúzštine
- Pierre Bourdieu: *La Distinction*
- Touraine, Badiou, Lacan...
- Všeobecně více děl od Pierra Bourdieua, texty Abdelmaleka Sayada, Gillese Kepela
- Dílo P. Rosanvallon, S. Paugama
- Významná díla Raymonda Boudona, Pierra Bourdieu, ale také Frederica Le Playe a Adolpha Queteleta.
- Např. Bourdieu : *La Distinction*
- Halbwachs, M.: *Les cadres sociaux de la mémoire*
- Pollak, M.: *L'expérience concentrationnaire: essai sur le maintien de l'identité sociale*
- Comte: *Leçons sur la sociologie: Cours de philosophie positive*
- Le Bras: *Introduction à l'histoire de la pratique religieuse en France*
- Hervieu-Léger: *La religion pour mémoire; La religion en mouvement: le pèlerin et le converti; Catholicisme, la fin d'un monde*
- Bourdieu: *La distinction: critique sociale du jugement*
- Jedná se o desítky prací napsaných většinou v posledních 20 letech.

- G. Canquihem, L. Boltanski, Badiou, B. Latour, A. Touraine, Louis Dumont, P. Clusters, M. Serres, J. Kristeva...
- Touraine – vybrané pasáže z díla (*La Société Postindustrielle, Production de la société, La Société invisible, Le Retour de l'acteur*); Bourdieu – základní publikace (ne Distinkce); Jean Baudrillard – *Simulace a Simulakra*; Lyotard – *Re-assembling the Social*; Lefebvre – *Producekce prostoru*; Althusser – výběr z díla; a možná i něco od Wieworky.
- např. Bourdieu: *Distinctions* (četla jsem jen anglicky), ale i mnohá další od jiných autorů, např. od Boudona, Comta
- Cokoli od antropologa Didiera Fassina, především věci vztahující se k antropologii medicíny, soudnictví, policie či vězení. Pro specializovanější publikum třeba knihu *Tsiganes* od Mathieu Plesiata, zejména její druhou část, která je založena na výzkumu v ČR.
- V češtině dosud nejsou přeloženy všechna zásadní díla francouzské sociologie a to od počátku É. Durkheima až k pracím např. P. Bourdieua, o současných aktuálních dílech francouzské sociologie ani nemluvě. Takže je v tomto oboru podle mne, skutečně práce na mnoho let dopředu.
- autoři Luc Boltanski a Bruno Latour (různé texty)
- Bruno Latour
- Latour, *Politiques de la nature*
- Pierre Bourdieu – jeho knihy pojednávající o kulturním kapitálu a vlivu školy na sociální nerovnosti
- základní díla A. Tourainea
- některé knihy Baudrillarda, *Distinction* od Bourdieua
- Bourdieu: *Distinkce* a jistě řada dalších
- Monografie Bruno Latoura (Zatím je dostupné pouze ve slovenštině *Nikdy sme neboli moderní*)
- *Homo Hierarchicus: Essai sur le système des castes* od Luise Dumonta
- Monografie autorů z okruhu Pierra Bourdieua – zejména Loïc Wacquanta (*Corps et âme. Carnets ethnographiques d'un apprenti boxeur*)
- Bourdieu: *La Distinction, Homo academicus* a mnohé další
- Boltanski nebo Boltanski/Thévenot: *De la justification* a mnohé další
- Boudon: *Raison, bonnes raisons* aj.
- Althusser – aspoň výběr
- např. Bourdieu – *La Distinction*
- Marc Godelier ; Henri Lefebvre ; Michel De Certeau
- AVANZA, M., LAFERTÉ, G. *Dépasser la 'construction des identités'? Identification, image sociale, appartenance*. Genèses, 2005, roč. 61, č. 4, s. 134–152. ISSN: 1155-3219.
- např. Le Breton, *Sociologie du corps*
- Oblast sociologie de l'action publique
- Alain Touraine: *Après la crise*
- Alain Touraine: *Un nouveau paradigme pour comprendre le monde d'aujourd'hui*

- Bruno Latour: *Enquête sur les modes d'existence. Une anthropologie des Modernes*
- Bruno Latour: *Changer de société – refaire de la sociologie*

18 dotázaných respondentů, tedy 29 % vzorku, mělo vlastní zkušenosti s překladem, většinou se jednalo o vědecké články či interní překlady pro osobní potřebu: citace ve vlastních pracích nebo výukové materiály. Nejčastěji se jednalo o překlady z angličtiny a z němčiny, ve dvou případech byla zmiňována francouzština. S publikováním překladů většího rozsahu se setkala 7 z dotázaných, překlady z francouzštiny neuvedl žádný z respondentů (vzhledem k anonymitě dotazníku zde konkrétní publikace neuvádím). Ve dvou případech uvedli respondenti svou účast na překladech jako odborní redaktoři. Na tuto zkušenost jsem se však konkrétně neptala, proto není možné s tímto údajem dále pracovat. Bohužel mi rozsah práce nedovolil zkoumat, jakým způsobem respondenti citují práce (či konkrétní pasáže) cizích (v případě mého zájmu francouzských) autorů v textech, které publikují. Tento prvek by však bylo záhodné zkoumat, neboť dotazovaní uvádějí, že texty francouzských autorů při své práci využívají a zároveň téměř všichni sami publikují.

2.3.2. Třídění druhého stupně

Na rozdíl od analýzy frekvencí jednotlivých odpovědí na položené otázky v třídění prvního stupně se třídění druhého stupně pokouší stanovit vzájemnou souvislost dvou různých znaků (otázek) a tento vztah vyhodnotit statistickou analýzou. Lze tak například zjistit, v jakém vztahu je věk dotazovaných k informaci o tom, v jakých jazycích čtou odbornou literaturu. Speciální softwarový program pak spočítá, nakolik jsou tyto dvě veličiny na sobě závislé a nakolik naopak nezávislé. Znalost ruštiny například silně závisí na věku, což je dáno tím, že určité generace měly ruštinu jako povinný jazyk ve škole, kdežto mladší věkové skupiny (tzv. kohorty) se již učily častěji angličtinu nebo jiné západní jazyky. Příslušný program pak spočítá statistické indexy, které závisejí na charakteru znaku. Většina mých otázek (viz příloha č. 3) má charakter tzv. nominálních znaků. Jednotlivé alternativy odpovědi jsou pouhými „jmény“, bez vnitřní provázanosti. Označují se jako tzv. nominály či nominální otázky. Týká se to např. znalosti jednotlivých jazyků: znalost například angličtiny a ruštiny spolu nijak nesouvisí.

Zmíněný znak „věk“ je zas znakem ordinárním (pořadovým), jednotlivé respondenty lze zařadit do přesně ohraničených oblastí (tzv. věkových kohort). Další skupinu znaků v dotazníkových šetřeních tvoří tzv. znaky kardinální (v dotazníku však nejsou zastoupeny). Ty mají přesně měřitelnou hodnotu, např. váha nebo výška žáků jedné třídy apod. Vzhledem k tomu, že tato diplomová práce není prací sociologickou, vynechávám jednotlivé číselné hodnoty indexů měřících stupeň závislostí a omezuji se na slovní komentář těch závislostí, které z třídění druhého stupně vyplynuly jako statisticky relevantní. Podklady v číselné podobě mám archivovány.

Ve druhostupňovém třídění jsem se nejprve zaměřila na tzv. základní demografické proměnné: pohlaví a věk.

Pohlaví diferencuje v malém množství případů. Obvykle se jedná o nominální znaky a pro tento typ znaků byly spočítány statistické indexy.

Signifikantně více mužů nežli žen čte odbornou literaturu v originále, ačkoliv distribuce znalosti cizích jazyků obě pohlaví statisticky významně neodlišuje. Podle znalostí cizích jazyků se jedná zřejmě především o anglicky psanou literaturu.

Odbornou literaturu čtou ve francouzském originále signifikantně více muži nežli ženy. Totéž se týká sledování francouzské sociologické produkce. Tu sleduje 40 % dotázaných opět s významně vyšším podílem mužů. Zde však nehraje roli fakt, že na dotazník odpovědělo více mužů nežli žen. Vyhodnocení dotazníku bylo od tohoto vlivu očištěno.

Profesní kariéru jsem sledovala ve znacích akademických hodností (Bc./Mgr. x PhDr.), pedagogických hodností (asistent x Doc/Prof.) a vědeckých hodností (CSc. x Ph.D.). Ve všech případech je rozdělení statisticky poměrně málo významné. U akademických titulů je mírná převaha mužů s titulem PhDr., u pedagogických hodností převažují ženy asistentky, a muži s titulem docenta nebo profesora. U vědeckých hodností převažují muži s titulem CSc. a naopak ženy s titulem Ph.D. To nepochybně souvisí také s věkem.

Pokud respondenti přednášejí, pak na humanitních oborech významně převažují muži nad ženami.

U ostatních sledovaných proměnných nehrálo pohlaví ze statistického hlediska významnou roli. Na popis vzorku pak stačí třídění prvního stupně.

Věk diferencuje statisticky významně při sledování znalosti cizích jazyků. A to zejména u ruštiny, kde s věkem její znalost i schopnost v ní číst stoupá. U francouzštiny taková významná závislost není, mírně převažuje znalost francouzštiny u obou mladších kohort do 30 a do 45 let. To se týká i schopnosti číst v tomto jazyce odbornou literaturu.

Věk diferencuje soubor významně v otázce po přednášení v cizím jazyce: kdy tato činnost se váže téměř výhradně na věkovou kohortu 30–45 let a o něco méně i na skupinu nad 61 let (61+). To souvisí s poválečným vývojem oboru (viz oddíl 1.2.3.). Pokud respondenti přednáší v cizím jazyce, jedná se v drtivé převaze o angličtinu, počet respondentů schopných přednášet francouzsky je mizivý a omezený opět na zmíněné věkové kohorty 30–45 let, a 61+. Totéž lze říci také o vlivu věku na schopnost číst v originále, zajímavé je ale zjištění, že nejmladší skupina do 30 let, u které by se dala předpokládat větší znalost cizích jazyků, čte v těchto jazycích poměrně méně, nežli by odpovídalo jejímu zastoupení v celém vzorku.

Věková skupina 31–45 let rovněž nejčastěji sleduje francouzské autory, dále se tento faktor týká až skupiny nad 61 let. Rovněž tato skupina čte a sleduje francouzskou sociologickou produkci.

S výjimkou malé skupiny 46–60 let prakticky všichni, včetně nejmladších respondentů volají po větším množství překladů z francouzštiny.

Pro analýzu dalších otázek opět postačuje prvostupňové třídění. Vliv věku v nich je nepatrný.

Pokoušela jsem se najít i další souvislosti mezi jednotlivými otázkami, např. jak ovlivňuje skutečnost, že respondent sleduje francouzskou sociologickou produkci (znak 6) jiné jeho názory, např. na to, co by měli znát studenti sociologie (znak 8) nebo např. dosažené vědecké hodnoty či vlastní překladatelskou činnost. Obdobně jsem si nechala spočítat závislost práce v oboru a jednotlivých typech výzkumu na tom, jak časté byly zahraniční stáže apod. Všechny tyto závislosti se ukázaly být jako statisticky nevýznamné nebo jen minimálně.

Z analýzy dotazníkového šetření jasně vyplývá dominantní postavení angličtiny v oboru sociologie u nás. Poměrně zřejmé je i to, že historický vývoj znamenal jazykovou orientaci českých sociologů, přičemž v dnešní mladé generaci závisí jazyková výbava (mimo nezbytné angličtiny jako mezinárodního univerzálního jazyka vědy obecně) na faktorech, které nebylo možné zacílit. Francouzská sociologie z dotazníkového šetření vyplývá jako důležitá a nikým nezpochybněná, zároveň však lze z analýzy vyčíst, že vzhledem k řidší znalosti francouzštiny

uvnitř české sociologické obce a také vzhledem k deklarovanému používání francouzských pramenů by další pořízené překlady z francouzské sociologie padly na ornou půdu.

3. PRODUKCE A RECEPCE ČESKÝCH PŘEKLADŮ Z FRANCOUZSKÉ SOCIOLOGIE

3.1. Produkce

3.1.1. Nakladatelství a vydavatelská praxe v oblasti společenských věd od 90. let

Po roce 1989 vznikla v českém prostředí řada nových nakladatelství. Jednalo se o množství menších specializovaných soukromých subjektů (z nichž část během 90. let zanikla, např. na společenské vědy orientované vydavatelství E.W.A. či nakladatelství Zvon apod.). Společenskovědní literaturu rovněž od tohoto období vydávají nakladatelství založená při českých univerzitách, nejvýznamnější je Karolinum založené roku 1990, nakladatelská činnost však existuje při všech univerzitách v České republice.

Z menších specializovaných nakladatelství, která se na trhu prosadila, udržela a dodnes tuto literaturu vydává, jsou nejvýznamnější Sociologické nakladatelství (SLON), Oikoymenh (zaměřené na filozofii a religionistiku) nebo například Portál v Praze, důležitá část produkce se však odehrává v brněnských nakladatelstvích: Doplněk,¹⁶ Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK) a rovněž lze jmenovat nakladatelství Host (které však vydává především beletrii a texty literárněvědné).

Jediné nakladatelství, které se skutečně od počátku specializovalo na sociologii, je Sociologické nakladatelství SLON.¹⁷ Nakladatelství vzniklo v Praze v roce 1991 jako společný podnik PhDr. Aleny Miltové, CSc. a PhDr. Jiřího Ryby. Významný podíl na orientaci nakladatelství a na ediční politice a redakčního zpracování knih měl také manžel

¹⁶ Nakladatelství založil někdejší ředitel vydavatelství Atlantis Jan Šabata. Původně se mělo jednat o „doplněk“ Atlantisu, v němž by vycházela literatura bezprostředně nekorrespondující s jeho zaměřením. Samostatně nakladatelství Doplněk existuje od roku 1991 a je orientované zejména na vydávání společenskovědní literatury. (zdroj: <<http://www.doplněk.cz/id/6-o-nas>>)

¹⁷ Informace, které jsou zde podány ohledně nakladatelství SLON, opírám o rozhovor s majitelkou a redaktorkou nakladatelství PhDr. Alenou Miltovou, CSc. (příloha č. 1), úryvky rozhovoru cituji v textu. Základní informace jsou dostupné rovněž na internetových stránkách nakladatelství (<http://www.slon-knihy.cz/>).

paní Miltové, nestor české sociologie a uznávaný pedagog prof. PhDr. Miloslav Petrusek, CSc., který byl mimo jiné autorem četných doslovů, ve kterých byly čtenáři představeny souvislosti vzniku díla, autor a mnohdy také nechyběla úvaha o roli dané knihy pro českou společnost. Na knižní trh nakladatelství SLON přináší od devadesátých let knihy z oboru sociologie, politologie, sociální politiky a sociální práce, kulturní a sociální antropologie, moderních dějin, psychologie a příbuzných oborů. Překlady tvoří celou třetinu celkové produkce, která je rozčleněna do šestnácti edičních řad. Ve třech z nich (KLAS, MOST a POST, tedy klasická sociologie, moderní sociologie a postmoderní sociologie) vycházejí pouze překlady. Záměrem nakladatelství bylo nejen vydávat původní díla českých (a slovenských) autorů, ale také zaplnit citelnou mezeru v překladech:

[...] „Když jsme začínali, byli jsme v situaci, kdy tady dvacet let nevyšla vůbec žádná sociologická publikace přeložená z některého západního jazyka. A když říkám vůbec žádná, tak tím skutečně myslím vůbec žádná.“

Nakladatelství postupně ustavilo ediční radu, která přijímá a zvažuje návrhy (přicházející obvykle na vnější popud) na vydání překladů na základě různých kritérií. U zahraničních autorů nesází vždy za každou cenu na „velká jména“, a to zejména proto, že se překládají spíše studie. Rozhoduje obsah knihy a to, zda její téma bude nosné pro českou situaci a zda osloví české čtenáře. U překladů je rovněž rozhodujícím kritériem rozpočet (do kterého spadají autorská práva na originál, honorář pro překladatele a (případně) odborného redaktora).

Vydávání této literatury je specifické v několika ohledech. Z obecného hlediska je nutné poukázat na zastarávání témat originálu. Ne všechny studie odolají zubu času a jsou-li po určitou dobu podnětné a aktuální, může se téma vyvinout a jeho zpracování předčí jiná publikace, byť na zastaralé studii může stavět. Nakladatelství tedy musí posoudit, zda bude schopné překlad pořídit dostatečně včas. PhDr. A. Miltová, CSc. uvádí v tomto smyslu zajímavou zkušenost:

Vzpomínám si na jeden projekt překladu z francouzštiny, který skončil na tom, že jsme nebyli spokojeni s překladem, a současně osoba, která takto ten překlad negativně zhodnotila, neměla čas ani chuť překlad vylepšovat nebo předělávat. Překladatel již zemřel. Nedobrá úroveň překladu možná tehdy byla důsledkem toho, že zestárnul. V případě této knihy jsme zaplatili autorská práva, myslím, že překladateli nějakou menší zálohu, ale pak šel projekt do ztracena. Šlo o knihu *Une société fragmentée ? Le multiculturalisme en débat* od Michela Wieviorky. Nakonec jsme dospěli k závěru, že než bychom byli schopni s překladem něco udělat (tj. maximálně ho vylepšit), tak téma zestárne.

Z hlediska jazykového se vydávání překladů z francouzštiny (ale také např. z němčiny nebo z polštiny) u nás liší zejména oproti vydáváním překladů z angličtiny. Rozdíl se týká finanční a jazykové stránky.

Jakkoliv je zastoupení anglicky psané literatury (obecně i co do počtu námětů na vydání překladů) největší, neexistuje již dnes na anglické a americké publikace téměř žádná finanční podpora.¹⁸ Na rozdíl od vydávání překladů francouzské literatury (včetně odborné), pro něž lze čerpat podporu u francouzského Ministerstva zahraničních a evropských záležitostí. Jedná se o tzv. programy na podporu vydavatelské činnosti (Programmes d'Aide à la Publication PAP), které jsou součástí tradiční zahraniční politiky Francouzské republiky usilující o šíření a propagaci francouzské kultury a jazyka. Nakladatelé mohou zažádat o granty na proplacení autorských práv a rovněž na podporu práce překladatelů. (Podobně mohou také překladatelé žádat o stipendia na pořizování překladů z francouzštiny.) V České republice se tato možnost čerpání finančních prostředků na vydávání francouzské literatury otevřela v roce 1993 a program nese jméno frankofonního literárního kritika, spisovatele, novináře a profesora na Univerzitě Karlově F. X. Šaldy.

U zvažování vydání překladu z angličtiny však vyvstává také otázka, zda je vůbec třeba danou publikaci z angličtiny do češtiny překládat. Tuto tezi dále rozvíjím níže v části věnované příjemci českých překladů z francouzsky psané sociologie.

Vydávání překladů z francouzštiny je proto do jisté míry usnadněné finanční podporou (byť se jedná většinou o zpětné proplacení investice, kterou nakladatelství musí vynaložit) a opodstatněné menší znalostí francouzského jazyka uvnitř odborné sociologické obce (jak ukazují mj. výsledky dotazníkového šetření).

3.1.2. Současní čeští překladatelé francouzské sociologické literatury

Na druhou stranu však může právě menší znalost francouzštiny hrát v neprospěch při pořizování překladů, a to z hlediska odborné redakční práce, kterou si tyto překlady vyžadují, pokud jsou zadány překladateli, který se v (např.) sociologii neorientuje. Je v podstatě vzácné, aby byl překlad odborné sociologické publikace pořízen překladatelem, který je zároveň odborník na danou problematiku. Nezřídka je proto nutná spolupráce jazykového odborníka (překladatele) a oborového specialisty. Každý překlad je specifický a klade jiné nároky jak na

¹⁸ Tato podpora existovala ze začátku 90. let v rámci nadace Open Society Fund G. Sorose, která určila seznam nazvaný „100 důležitých titulů“, jejichž vydávání v zemích střední a východní Evropy byla téměř automaticky podporována granty. Rovněž existuje podpůrná nadace Fund for Central and East European Book Projects, ze kterého však do ČR v dnešní době proudí stále méně peněz. Působení těchto nadací se postupně přesouvá dále na východ.

překladaatele, tak na redaktora a nakladatele, nicméně tento klasický rozštěp – zda odborný sociologický text lépe přeloží znalec tématu a odborník, který ovládá jazyk originálu, či profesionální překladatel za předpokladu, že se dovzdělá – vyvstává zřejmě stále. Dovoluji si na toto téma uvést několik zkušeností nakladatelství SLON:

[...] Vydali jsme v jednom svazku původně francouzsky dvoudílné *Dějiny sociologie*.¹⁹ Ty přeložil doktor Veselý z translologie. [...] Musím říct, že s ním to byl trochu boj, protože nechtěl brát na vědomí zavedenou terminologii a ještě měl takovou zvláštní povahu, takovou odbojnou, takže jsme někdy museli urputně bojovat, ale nakonec si myslím, že jsme dospěli k rozumnému konsenzu. [...]

[...] Měli jsme například velmi dobrou zkušenost s doktorem Našincem,²⁰ jehož čeština je výborná, výborně překládá. [...] ale často záleží na tom, co si je překladatel ochoten načíst k jednomu danému překladu.

[...] daleko větší nuance nastávají, když se v sociologii dostanete do metod. Teď jsme překládali Kaufmanna,²¹ dělala to naše původní redaktorka Marie Černá [*vystudovaná socioložka s výbornou znalostí francouzštiny*]. Pokud toto překládáte, musíte vědět, jak se provádí kvalitativní výzkum. V tomto případě, pokud ten výzkum dělat neumíte, nemůžete knihu přeložit. A jelikož ona to umí, rozumí tomu, jak se výzkum dělá, interpretuje atd., tak to může přeložit. Tuto konkrétní knihu by profesionální překladatel podle mě sám přeložit vůbec nemohl. [...]

[...] Potom jsou zde ale takové náročné knihy, například Halbwachs [...], *Kolektivní paměť*.²² [...] trvalo skoro 9 let, než kniha vyšla. S návrhem přišel Yasar Abu Ghosh, což je antropolog, který působí na FHS. Vzal si tehdy velké sousto, protože dodělával doktorát [...] a tak [*překlad*] poté rozdělil ještě mezi dvě další překladatelky, pak to po nich revidoval a kontroloval odborně, takže se to táhlo do nekonečna. [...] Každá kniha má svůj příběh, tomuhle říkáme „téměř 9 let nošené dítě“.

[...] Např. jsme získali na knížky z antropologie, které chceme vydat takovou trochu populárnější formou, jednu profesionální překladatelku beletrie, ale ta má k ruce z naší ediční rady antropologa, který to s ní všechno konzultuje a kontroluje, aby to vše bylo správně z hlediska odborného. On je garant odbornosti a ona tomu dává ten hezký jazyk.

Nutno podotknout, že náměty k vydání překladu často do nakladatelství SLON posílají lidé, kteří sami stojí o to, překlad vyhotovit. V takovém případě si nakladatelství většinou, pokud námět zvažuje, vyžádá od navrhovatele ukázkou z překladu. V případě, kdy se překladatel pro určitou knihu shání, fungují především osvědčené kontakty a různá doporučení.

Ze seznamu českých překladů z francouzské sociologické literatury vyplývá, že doposud většina těchto překladů vzniká bez vzájemné provázanosti. Například všech pět dosud pořízených českých překladů francouzského sociologa Pierra Bourdieua byla vydána třemi různými nakladatelstvími (Karolinum, Doplněk a Host) a pořídili je 4. respektive 5 různých překladatelů (Věra Dvořáková, Nora Obrtelová, Jana Klokočková a dvojice Petr Kylvoušek a

¹⁹ CUIN, GRESLE (2008)

²⁰ MAUSS, Marcel. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Přel. Jiří Našinec. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 1999

²¹ KAUFMANN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*. Přel. Marie Černá. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010.

²² HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Přel. Abu Ghosh, Yasar et al. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009.

Petr Dytrt). Podobně je tomu s díly Émila Durkheima, dalšího autora, z jehož tvorby bylo do češtiny přeloženo více děl: od r. 1989 vyšly tři překlady ve třech nakladatelstvích (SLON, Oikoymenh a CDK) od tří překladatelek (Danuše Navrátilová, Pavla Sadílková, Pavla Doležalová).

Mezi překladateli uvedenými v níže zařazeném seznamu figurují jak odborníci z oboru, kteří se překládání profesionálně nevěnují (Marie Černá, Pavel Sitek, Yasar Abu Ghosh), tak zavedení překladatelé, z nichž někteří se na společenskovědní literaturu zaměřují (Věra Dvořáková, Pavla Doležalová).

3.2. Recepce

3.2.1. Příjemce překladů sociologické literatury

Hlavními příjemci této literatury jsou vědci, badatelé, vyučující sociologie (a dalších společenskovědních disciplín) na univerzitách a jejich studenti, případně praktikové oboru (např. sociologové, kteří se věnují výzkumu veřejného mínění). Vesměs tyto příjemci tvoří odborné publikum. Tito lidé v drtivé většině ovládají angličtinu a anglicky čtou. V dnešní době je navíc díky široké dostupnosti internetu rozšířené nakupování cizích textů, zejména ve formě e-knih, odborníci si proto mohou snadno přečíst anglicky psané originály. Vydání překladu z angličtiny proto může znamenat zbytečně vysoký náklad i časovou prodlevu, jak poznamenává PhDr. A. Miltová, CSc.

U anglicky psaných knih tento problém řešíme často na ediční radě, a pravdou je, že dnes co si toto publikum z anglicky psaných knih přečíst chce, tak si to přečte anglicky, protože všichni samozřejmě angličtinu ovládají. [...]

U překladů z francouzštiny je situace odlišná, vzhledem k menší znalosti tohoto jazyka uvnitř odborné obce. Přínos překladů francouzské sociologické literatury pro české nefrankofonní odborné publikum vidí PhDr. A. Miltová, CSc. v obohacení o nové přístupy a nové způsoby uvažování:

Co se týká francouzských knih, tam je to spíš taková osvěta. [...] Myslím, že třeba díla Pierra Bourdieua si zde ve francouzštině přečte jen málokdo, myslím si, že to je škoda. Francouzi přece jen myslí poněkud jinak a mohlo by toho u nás vycházet více. Když se podíváme např. na knížky historické, tak tady vyšla spousta zásadních knih historických z francouzštiny a řekla bych, že to obohatilo jak české historiky, tak studenty. Nasměřuje vás to k nějakému způsobu uvažování nebo i tematicky. Myslím si proto, že by překladů z francouzštiny v sociologii mohlo být více. [...]

Znalost francouzštiny a vůbec jazykovou výbavu českých studentů sociologie jsem neměla možnost zkoumat. Stálo by však za to tuto informaci zjistit. Z hlediska uplatnění absolventů společenských oborů je totiž jistě jazyková výbava zvýhodňující na trhu práce, kde znalost angličtiny již není považována za nadstandard, ale za nutnou součást vzdělání.

3.2.2. *Kritika překladů sociologické literatury*

Recenze na vydané české překlady francouzské sociologické literatury vycházejí především v odborných časopisech, které zpravidla obsahují pravidelnou recenzní rubriku: *Sociologický časopis*, *Historická sociologie*, *Teorie vědy*, *Dějiny – Teorie – Kritika*, *Cargo*, *Studia philosophica* atd. S ohledem na příjemce těchto periodik, tedy převážně odbornou komunitu, je účel a funkce těchto recenzí především informativní, překlad jako takový v recenzích hodnocen nebývá. V podstatě se nijak neliší recenze překladového a původního díla. S komentáři překladu jsem se však nesetkala ani v recenzích publikovaných v kulturně literárních časopisech (*Literární noviny*, *Souvislosti*, *A2*, *iLiteratura*, *Proglas*, *Protimluv...*) či v novinových recenzích velkých českých deníků (*LN* (příloha *Orientace*), *MF Dnes*, *Hospodářské noviny*, *Právo* (příloha *Salon*)).

Velice často není v (odborné) recenzi vůbec zmíněno, že se jedná o překlad, kromě bibliografického uvedení v záhlaví textu nebo na jeho konci. (Jen namátkou, jedná se totiž o většinu recenzí překladů ze sociologie, se kterými jsem se setkala, přičemž se nejedná pouze o překlady z francouzštiny: KŘÍŽOVÁ, M. Marc Augé hledá v současnosti budoucnost antropologie. *Lidové Noviny* 26. 8. 1999, BRABEC, J. Peníze v moderní kultuře a jiné eseje. *Literární noviny*. 1. dubna 1998, č. 13, MLEJNEK, J. jr. Giovanni Sartori a ústavní inženýrství. *Revue Proglas* 2001, č. 8, KVASNIČKOVÁ, A. Pierre Bourdieu: Sociologické hledání sebe sama. *Sociologický časopis*, 2013, vol. 49, no. 1. atd.). Jméno překladatele tak například často zaznívá pouze z tohoto údaje, někdy dokonce ani tam. (SEDOVÁ, T. Vitalita jednoho sociologizmu. *Sociologie a filosofie. Sociológia*, 1999, 31, č. 1. s. 97-99).

PhDr. A. Miltová, CSc., která veškeré recenze na knihy vydané nakladatelstvím SLON archivuje, uvádí, že komentáře, analýzy či kritiky k překladům se v recenzích objevují jen zcela výjimečně. Překladové stránce těchto publikací se recenzenti (většinou odborníci) spíše nevěnují, je to však aspekt, který by mohl být pro další pořizování překladů přínosný, ačkoliv

vysloveně špatné překlady v tomto nakladatelství vydány nebyly (z odborného hlediska by na vážnější pochybení formální nebo neformální kritika jistě upozornila).

[...] mám celý archiv recenzí. [...] [kritika překladu] je něco, co mi celou dobu chybí. Málokdo se tomu věnuje a na něco upozorní. Pamatuji si na jednu kritiku, která se netýkala naší publikace, ale překladatelky, která pro nás také překládala, a v kritice bylo překladatelce vyčteno, že její překlad je toporný a že v originále je text živější atd., tedy otázka stylu. Ale většinou se objevují jen letmé zmínky, hodnotí se často doslov, ale skutečná kritika překladu v podstatě ne. Existuje také i nějaká neformální kritika, ale musím říct, že s žádnou negativní kritikou jsem se nesetkala, že by mi někdo řekl: „No to jste přeložili úplně blbě“, to se nám nikdy u žádné knížky nestalo, ačkoliv při jejím zpracovávání člověk často nad věcmi váhal. Já jsem například redigovala spoustu překladů z angličtiny a s tím překladatelem řešíte spoustu věcí, které se vždy řeší poprvé, ale jinak mi to chybí v recenzích, že nejdou do hloubky, co se týče kvality překladu.

V případě recenzí na překlady, u nichž je často nápadný časový posun od vzniku originálu, bývá někdy tento fakt v recenzi naznačen, někdy ve smyslu jistého vděku za pořízení překladu:

Po dnes už značně antikvárním překladu Pravidel sociologické metody, publikovaném roku 1926 [...] máme možnost seznámit se v češtině s další Durkheimovou prací [...] (SEDLÁČEK, J. Émile Durkheim: Sociologie a filosofie. *Sociologický časopis*, 1999, vol. 35, č. 4)

[...] Výbor Simmelových esejí byl jistě vynikajícím počinem, neboť [...] číst Simmela²³ je v dnešní době přinejmenším podnětné, přestože nás od jeho díla dělí téměř osmdesát let. Nezbyvá než doufat, že nezůstane pouze u tohoto svazku a brzy budou přeloženy i další Simmelovy práce. (PEJŠA, S. Eseje Georga Simmela vycházejí poprvé česky. *Lidové noviny*, 28. 3. 1998)

Rovněž bývá zmiňován nedostatek překladové literatury tohoto typu:

[...] Přesto nemá český čtenář k dispozici zrovna mnoho přeložených textů z Durkheimova díla. Proč tomu tak je? [...] Možná je malá četnost českých překladů dán tím, že před válkou si je vzdělanci přečetli v originále a po válce se počet překládaných sociologů jaksi snížil, protože „Svaté trojice“ klasiků (Marx, Weber, Durkheim) pohltil vydavatelské kapacity ten prvně jmenovaný. [...] (JANDOUREK, J. Durkheimova sociologie. *Souvislosti*, 1998, č. 3-4)

[...] Měly by však následovat překlady dalších předních politologů a sociologů, kteří se specializují na problematiku [...] Bylo by to obzvláště užitečné pro ty, kteří nemají tolik příležitostí sledovat tuto literaturu psanou v cizím jazyce. [...] (KLÍMA, M. Nad ústavním inženýrstvím G. Sartoriho. *Politologická revue*, 2. prosince 2001)

Případně nedostatek překladů z jiných jazyků, nežli z angličtiny:

[...] Do češtiny jsou překládáni zejména anglosaští autoři a o tom, co se děje v jinojazyčných oblastech vědy, se český čtenář, který je navíc už ze školy navyklý preferovat angličtinu na úkor ostatních jazyků, dovídá příliš málo. [...] (HOLZBACHOVÁ, I. Gérard Noiriel, Úvod do sociohistorie. *Studia philosophica*, 2012, vol. 59, č. 2)

[...] V nakladatelské anotaci se o knize prohlašuje, že „představuje velice zajímavý a propracovaný koncept z produktivního francouzského vědeckého prostředí, který využívají i další významní francouzští vědci. Pro české společenskovední prostředí může být přínosem nejen jako obohacení u nás využívaných vědeckých postupů, ale také jako alternativa k dominujícím dílům anglosaské provenience, která zde zdomácněla“. Z tohoto hlediska se jistě jedná o chvályhodný počín. Přece jen je ale škoda, že autor v knize nezmiňuje J. Habermase [...] a zcela stranou nechává [...] proslulou kostnickou školu recepční

²³ Georg Simmel (1858–1918) byl německý autor píšící německy.

estetiky. Zkrátka ani s orientací na francouzské zdroje bychom to neměli přehánět... (LUKAVEC, J. Jak studovat „vztahy na dálku“. *iLiteratura.cz*, 2012)

Recenze často z přeložené knihy citují.

Z některých recenzí (Michal Růžicka, Pierre Bourdieu: Pravidla umění: Vznik a struktura literárního pole. *Sociologický časopis*, 2011, vol. 47, no. 5, s. 1072-1075) například není zcela jasné, zda autor recenzuje české vydání, nebo zda se opírá o znalost originálu ve francouzštině či (pravděpodobněji) v angličtině.²⁴ V recenzi například píše:

[...] *Esquisse d'une théorie de la pratique* z roku 1972 (Paris: Seuil), nejcitovanější dílo PB v rámci anglosaské antropologie [...] (s. 1075)

K českému překladu PhDr. Růžicka uvádí pouze tyto informace:

[...] dovolil bych si recenzovanou knihu označit za jeden z nejdůležitějších překladatelských počinů v české sociální vědě za poslední rok. (s. 1072)

[...] Tyto „moderní klasiky“ stále čekají na překlad do českého jazyka. I proto je překlad *Pravidel umění* počinem více než záslužným: snaží se zalepit pomyslnou díru, resp. splatit intelektuální dluh v tom, že v českém jazykovém prostředí doplňuje Bourdieuho teoreticko-konceptuální skládačku o další, tolik potřebné střípky (s. 1075).

K samotné kvalitě českého překladu se však recenzent nevyjadřuje.

Lze se setkat s pochvalnými komentáři překladu, většinou v souvislosti s hodnocením stylistické stránky autorova rukopisu:

[...] Simmelovy eseje nejsou však jen výstižné, ale i krásné. [...] Kniha se stala edičním počinem po všech stránkách zdařilým: jak výběrem prací, tak perfektním překladem Otakara Vochoče [...] (ČERVENKOVÁ, A. *NK*, 1998/7)

[...] Díky kongeniálnímu překladu Otakara Vochoče se o tom může český čtenář snadno přesvědčit. [...] (SEDLÁČEK, J. *Sociologický časopis*, 1999, vol. 35, č. 1)

Nejedná se však o komentáře podložené srovnávací analýzou. Až na výjimky:

[...] Za nedostatek považuji určitou stylistickou neobratnost celého textu, což má místy negativní vliv na jeho čtivost i srozumitelnost. [...] Srovnání s originálem ovšem ukazuje, že vinit z této nesoudržnosti samotného Noiriela by nebylo na místě – francouzské vydání knihy totiž dvě výše citované věty (v

²⁴ PhDr. Michal Růžicka, PhD., v současnosti vyučuje na katedře sociologie Západočeské univerzity v Plzni a také působí jako vědecký pracovník na Vídeňské univerzitě. Je znalcem prací Pierra Bourdieua, vzhledem ke své anglofonní orientaci (zahraniční stáže absolvoval v USA a v Anglii) a dostupným citacím anglických překladů tohoto autora lze však předpokládat, že je zná z anglických překladů. Pana Růžicku jsem oslovila e-mailem, můj předpoklad potvrdil:

Michal Ruzicka <michal.ruzicka@univie.ac.at> 11. srpna 2013 10:50 [e-mailová korespondence]

Komu: Soňa Jarošová <jarosova.sonia@gmail.com>

Dobrý den,

Dílo P.Bourdieu jsem četl (bohužel) pouze v anglických překladech. V recenzi jsou sice uvedeny odkazy na francouzské originály textů, ale jenom z toho důvodu, abych čtenáře zbytečně nemátl. "Pascalian meditations" jsem tedy také četl anglicky. Jaký máte na knihu názor vy?

S pozdravem,

Michal Ruzicka

českém překladu na straně 18) vůbec neobsahuje. Jedná se tedy patrně o poznámku překladatele, která ovšem jako taková není odlišena ani označena. [...] (MLYNÁŘ, J. *Historická sociologie*, 2012/2)

[...] Překlad pořízený Jiřím Našincem není špatný už proto, že základní text se čte bez potíží. Hned na str. 10 však zarazí použití slova 'zaostalý' jako překladu pro „primitif“, kdy prvotní nebo primitivní by bylo jistě vhodnější a méně emocionálně zabarvené. Anglický překlad byl pořízen profesionálním antropologem a francouzštinářem Ianem Cunnisonem. K tomu píše Evans-Pritchard doslovně: „Dobrá znalost francouzštiny je ovšemže podstatná, ale není sama o sobě dostatečná pro překlad sociologického díla z francouzštiny. Překladatel musí také být sociologem nebo v případě Mause ještě lépe sociálním antropologem. [...]“ Myslím, že i český překlad by získal antropologickou profesionalitou překladatele. (SKALNÍK, P. *Cargo*, 1999/3-4)

Z obecného hlediska jsem pozorovala dva základní typy recenzí odborné společenskovední literatury. (Zřejmě se jedná o obecnou českou kulturu psaní recenzí a kritik?) Nejprve jsou to recenze, které čtenáře seznamují pouze s obsahem knihy. Kromě bibliografického údaje čtenář nezíská žádné další informace vztahující se např. k formě textu, stylu nebo k úpravě publikace nakladatelem: zda kniha obsahuje doslov, kdo text redigoval a jak, kdo knihu přeložil a jak či informace o grafické stránce (to je však zřejmě u odborných textů ze společenskovedních disciplín druhořadé). V těchto recenzích bývá také uveden stručný životopis autora, případně zasazení vzniku originálu do dobového historického a společenského kontextu. Tento typ recenzí se detailně zabývá obsahem (recenze je vlastně shrnutím práce), opomíjí však vše, co se týká „života knihy“.

Druhý typ recenzí „život knihy“ (tedy popis cesty od vydání originálu až k vydání české verze) zohledňuje, ale samozřejmě v různé míře. V odborných recenzích bývá např. často hodnocena editorská práce (opatření doslovem, poznámkový aparát, medailonek autora, důsledné citace a úplná bibliografie), méně často se vyskytují komentáře k překladu. Srovnávací translatické analýzy jsou naprosto ojedinělé, domnívám se však, že recenzenti opomíjejí hodnotit jazykovou stránku českého překladu, k takovému hodnocení není třeba znát či studovat originál.

II. TRANSLATOLOGICKÁ ANALÝZA ORIGINÁLU A PŘEKLADU, KRITIKA PŘEKLADU

Autor: Pierre Bourdieu

Název originálu: *Raisons pratiques : sur la théorie de l'action*.

Bibliografický údaj: BOURDIEU, Pierre. *Raisons pratiques : sur la théorie de l'action*. Paris: Seuil, 1994.

Název překladu: *Teorie jednání*.

Bibliografický údaj: BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Přel. Věra Dvořáková. Praha: Karolinum, 1998.

Překladatelka: PhDr. Věra Dvořáková

1. ÚVOD

1.1. Argumentace výběru textu

Pro translatologickou analýzu jsem zvolila text Pierra Bourdieua *Raisons pratiques : sur la théorie de l'action* z roku 1994 a jeho český překlad pořízený PhDr. Věrou Dvořákovou pro nakladatelství Karolinum a vydaný pod názvem *Teorie jednání* v roce 1998. Text jsem vybírala na základě následujících kritérií: za prvé jsem se snažila nalézt reprezentativní dílo současné francouzsky psané sociologie. Reprezentativnost opírám zejména o osobu autora. Bourdieu totiž v současnosti stále patří mezi nejvýznamnější francouzské a francouzsky píšící sociology.²⁵ Dále ji opírám o skutečnost, že *Teorie jednání* je prvním českým překladem tohoto autora. Hledala jsem zároveň relevantní francouzský text z hlediska české recepce. Tento titul se z původní francouzské sociologie objevuje jednoznačně nejčastěji na seznamech povinné literatury na katedrách sociologie českých státních univerzit. Vzhledem k interdisciplinárnímu přesahu Bourdieuových prací se však s tímto textem pracuje i na celé řadě jiných oborů humanitního a společenskovedního zaměření.

²⁵ [...] Pierre Bourdieu je v současnosti [...] jedním z nejcitovanějších francouzských sociologů u nás, pomineme-li Augusta Comta a Émila Durkheima, případně Alaina Touraina. (DOPITA: 2007, s. 143)

1.2. Plán translatologické analýzy

Při translatologické analýze originálu a překladu vycházím z modelu německé translatoložky Christiane Nordové, spočívajícím v strukturovaném rozboru vnětextových a vnitrotextových faktorů. V první části analýzy se budu věnovat rozboru originálu. Nejprve zohledním vnětextové faktory: autora a jeho dílo, příjemce, kontext vzniku a nakonec funkci originálu. Poté se zaměřím na faktory vnitrotextové, tzn. téma a obsah, výstavbu a členění, lexikum, terminologii, morfologické charakteristiky a také syntaktickou a stylistickou povahu zdrojového textu. Považuji za podstatné věnovat dostatečný prostor představení autora, jeho základních děl a teoretických konceptů. Jednak proto, že v rámci studia translatologie na ÚTRL FF UK není autorům neliterárních textů věnován dostatečný prostor, a dále proto, že se domnívám, že pouze s dobrou znalostí autora a jeho díla lze kriticky analyzovat překlad.

Ve druhé části provedu rozbor překladu. Z vnětextového hlediska se budu zabývat osobností překladatelky, českými příjemci, okolnostmi vzniku překladu a jeho funkcí v českém prostředí. Z hlediska vnitrotextového se zaměřím na překladatelskou strategii, pokusím se vytvořit typologii překladatelských problémů jazykových a odborných a představím překladatelčina řešení.

Třetí část bude věnována kritice překladu. Vyzdvihnu jeho převládající kladné stránky, které svědčí o překladatelském počínu jedné z našich nejzkušenějších interpretek francouzské literatury, a zhodnotím některé významové posuny. V závěru bych si dovolila představit svůj vlastní názor na tento konkrétní překlad a zároveň formulovat některé obecné charakteristiky překladu společenskovedního textu vyplývající z provedené analýzy.

2. ANALÝZA VNĚTEXTOVÝCH A VNITROTEXTOVÝCH FAKTORŮ ORIGINÁLU

2.1. Vnětextové faktory

2.1.1. Autor: základní životopisné a bibliografické údaje

Pierre Bourdieu (1930–2002) byl jednou z nejvýznamnějších osobností francouzské sociologie 2. pol. 20. století. Jeho epistemologie zásadním způsobem ovlivnila nejen obor samotný, měla (a má) přesah do vnímání společnosti, kultury, médií, politického diskurzu i ekonomie v celé západní společnosti. Teorie a koncepty, které zavedl, se staly od 70. let minulého století neopominutelnou součástí řady společenskovědních disciplín, byť se postoje vědců a badatelů vůči nim liší a zdaleka ne všichni je přijímají bezvýhradně.²⁶

Bourdieu vystudoval filozofii na prestižní univerzitě ENS (École normale supérieure) v Paříži, kde se setkal s osobnostmi jako například Michel Foucault či Louis Althusser a kde jej ovlivnila řada dalších francouzských myslitelů (Henri Bergson, Claude Lévi-Strauss, Maurice Merleau-Ponty atd.). Doktorskou dizertaci pod vedením Georgese Canguilhema předčasně ukončil, neboť byl v roce 1955 mobilizován a druhou polovinu 50. let strávil v Alžírsku, tehdy ještě francouzském departementu. Zde začal provádět své první etnografické a sociologické výzkumy mezi berberskými Kabyly. (mj. *Sociologie de l'Algérie*, Paris: PUF, 1958). Tyto první práce, inspirované zčásti ohlasem, které vzbudila strukturalistická antropologie C. Lévi-Strausse,²⁷ představují základní kámen jeho reflexe o chování jedinců v rámci fungování společnosti. Ve svých pozdějších pracích se na kabylskou anabázi často odvolává.

V 60. letech pak zahajuje pestrou akademickou kariéru. Nejprve působí jako asistent Raymonda Arona na Sorbonně, poté stojí u zrodu Střediska evropské sociologie (CSE, Centre de sociologie européenne), přednáší na univerzitě v Lille, vede školu EPHE (École pratique

²⁶ Kritici (mezi jinými např. další významný francouzský sociolog a Bourdieuův současník Raymond Boudon) mu vytýkají především dogmatismus a jistý determinismus (označovaný též za „sociologický fatalismus“). Dalším zdrojem kritiky jeho teorie je snaha o propojení dualismu objektivismus-subjektivismus, které řada sociologů považuje za neslučitelné. Viz např. VERDRAGER, (2010); dále např. DOPITA, (2007, s. 136-139)

²⁷ Kniha *Tristes tropiques* vyšla ve Francii v roce 1955. (Český překlad vyšel v r. 1966: LÉVI-STRAUSS, Claude. *Smutné tropy*. Přel. Jiří Pechar. Praha: Odeon, 1966.)

des hautes études), předchůdkyni dnešní renomované školy společenských věd EHESS (École des hautes études en sciences sociales).

V tomto období rovněž vychází celá řada jeho důležitých děl z oblasti tzv. kulturní reprodukce. Především je to publikace *Les héritiers : les étudiants et la culture* z roku 1964, napsaná ve spolupráci s Jeanem-Claudem Passeronem. Autoři v této dodnes poměrně aktuální studii vyvrací dogma vzdělávacího systému jako nástroje demokratizace vzdělání a společenské integrace (jak ji oslavoval např. otec moderní sociologie Émile Durkheim),²⁸ a ukazují, že škola jako instituce nejen neskýtá možnost rovných sociálních šancí, ale že je naopak nástrojem reprodukce sociálních nerovností. Dále vychází monografie: *Un art moyen : essai sur les usages sociaux de la photographie* (1965), *L'amour de l'art : les musées et leur public* (1966), tedy práce, jež později slouží jako podklady k publikacím o umění, kterým se dostalo většího ohlasu i u nás. (*Les règles de l'art : genèse et structure du champ littéraire* (1992)).²⁹ Asi nejdůležitější³⁰ dílo Pierra Bourdieua vychází v roce 1979. *La distinction : critique sociale du jugement*. Autor v něm představuje určující souvislosti mezi kulturními zvyklostmi jedinců a společenskými třídami, do nichž se řadí či jinak, souvislost mezi tzv. kulturním kapitálem, jímž jedinci disponují a místem, které zaujímají ve společnosti. Anglický překlad byl pořízen v roce 1984 a zajistil rozšíření Bourdieuových myšlenek napříč světem. Česky kniha doposud nevyšla.

V 80. a 90. letech Bourdieu teoreticky ukotvuje metodologii vlastních výzkumů a jejich výsledky (*Le sens pratique*, 1980). Hojně publikuje, vede vědecké týmy badatelů, jejichž výzkumy používá jako podklady ke svým publikacím, a cestuje. Svou teorii a koncepty dále rozvíjí a kriticky uplatňuje na další společenské oblasti: fungování akademických institucí (*Homo academicus*, 1984), hierarchizace státního aparátu (*La noblesse d'État : grandes écoles et esprit de corps*, 1989), média, televize (*Sur la télévision, suivi de L'Emprise du journalisme*, 1996 [O televizi]³¹), genderové otázky (*La domination masculine*, 1998 [Nadvláda mužů]³²), ekonomie (*Les structures sociales de l'économie*, 2000) atd.³³ V tomto

²⁸ DURKHEIM, É. *L'Évolution pédagogique en France (1904 – 1905)*, Paris: PUF, 1938

²⁹ BOURDIEU, Pierre. *Pravidla umění: geneze a struktura literárního pole*. Přel. P. Kyloušek, P. Dytrt. Brno: Host, 2010.

³⁰ *La Distinction* (1979) [...] ouvrage central dans l'œuvre bourdieusienne (Jourdain, Naulin, 2011, s. 65) [...] L'ouvrage majeur de Pierre Bourdieu, *La Distinction* [...] (Ibid., s. 122)

³¹ BOURDIEU, Pierre. *O televizi*. Přel. Nora Obrtelová. Brno: Doplněk, 2002.

³² BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Přel. Věra Dvořáková. Praha: Karolinum, 2000.

období Bourdieuova teorie zaujímá na poli francouzské vědecké sociologie centrální postavení a jeho myšlenky jsou již celosvětově rozšířeny. Bourdieu také sbírá akademické vavříny: v roce 1981 je zvolen profesorem Collège de France a roku 1993 je mu udělena jako prvnímu sociologovi vůbec zlatá medaile Francouzského národního výzkumného centra (médaille d'or du CNRS, Centre National de Recherche Scientifique).

V 90. letech se Bourdieu také začíná angažovat veřejně, vyjadřuje se k celé řadě společenských problémů a svůj badatelský zájem zaměřuje na společensko-ekonomické problémy Francie (nezaměstnanost, chudoba) či společenská hnutí (odborné, alterglobalistická hnutí). Jakkoliv neopouští akademickou půdu, svléká částečně svůj šat sociologa-vědce a vystupuje stále častěji jako angažovaný (levicový) intelektuál. To je pozice, kterou ve francouzském prostředí tradičně zastávali a zastávají spíše spisovatelé a filozofové nežli sociologové. (R. Aron, rovněž sociolog a filozof, byl ostatně označen za „angažovaného pozorovatele“.³⁴ Je však nutné poukázat na opačnou politickou orientaci obou osobností.) Často upozorňuje na nebezpečí nazírání na společnost prizmatem racionálního „homo oeconomicus“ a nesmyslnému oddělování oblasti ekonomie (a potažmo ekonomiky) od oblasti sociální. Zastává názor, že ekonomické znamená sociální a naopak, jelikož jde o spojené nádoby. To je z hlediska nynějšího kontextu ekonomické krize stále mimořádně aktuální postoj.

Díla jako *La Misère du monde* (1993), ve kterém Bourdieu skrze svědectví a rozhovory sociálně nejslabších poukazuje na nedostatky rozpínajícího se neoliberalismu a na rizika řízeného rozkladu sociálních služeb, mají velký úspěch. Politicky angažované intervence Pierra Bourdieua (především články) vychází ve dvou svazcích nazvaných *Contre-feux 1 : propos pour servir à la résistance contre l'invasion néo-libérale* a *Contre-feux 2 : pour un mouvement social européen* (1998, 2001).

Ostré kritiky namířené proti systému přitáhly pozornost médií. Poněkud paradoxní vztah Bourdieua k nim (především k televizi) vydal na samostatnou polemickou publikaci (*Sur la télévision, suivi de l'Emprise du journalisme*, 1996). Bourdieu v ní vysvětluje, že média (v čele s televizí) „zamlčují skutečnost skrze podávané informace“. Vnucují vnímání důležitého

³³ Podotýkám, že uvádím pouze zlomek autorových děl a soustředím se pouze na důležité monografie. Souhrnná bibliografie by vydala na samotnou kapitolu, ne-li na samotnou práci.

³⁴ ARON, Raymond. *Angažovaný pozorovatel: rozhovory s Jeanem-Louisem Missikou a Dominique Woltonem*. Přel. Hana Zahradníčková. Praha: Mladá fronta, 2003.

a podřadného, cenzurují. Ve společnosti, kde více než 50 % občanů nečte žádné tištěné médium (jde o Francii 90. let, tj. před boomem internetového tisku), jsou lidé v zajetí mediálního pseudo-světa a postrádají informace (nástroje) ke skutečné demokratické praxi. Televize tyto informace neposkytuje (Bourdieu demonstruje, jak i zdánlivě objektivní televizní debaty na seriózní téma jsou v podstatě vykonstruované), jejím hlavním krédem je totiž míra sledovanosti, jejím cílem je se prodat. Tento útlý a oproti ostatním poměrně přístupný text se stal Bourdieuvým bestsellerem a dodnes zůstává zcela aktuální, i přes dynamický vývoj internetu, který nepostihuje. Do češtiny byl přeložen v roce 2002. (Viz poznámka č. 7 výše)

Bourdieu za sebou zanechal obrovské dílo a jeho vliv na vývoj sociologie jako takové byl zcela zásadní. Založil a vedl edici „Liber“, jejímž hlavním úkolem bylo překládat sociologickou literaturu z jeho „líhně“ do světových jazyků a rozšířit tak (nejen) Bourdieuvu teorii na mezinárodní úrovni. Navzdory těmto snahám je však stále překládání Bourdieuvých děl obtížným úkolem, vzhledem k mimořádně komplikovanému jazyku, který je mu vlastní. Kromě toho je překlad ztížen faktem, že téměř každý koncept se opírá o francouzské reálie, francouzská statistická data atp. a tudíž i celá teorie spočívá na kulturně specifických základech. I přesto je však jeho pojetí sociologie v mnohém univerzální a dále inspiruje sociology po celém světě.³⁵

2.1.2. Originál a jeho příjemce

Publikaci *Raisons pratiques : sur la théorie de l'action* záměrně nezařazuji mezi Bourdieuova klíčová díla uvedená výše. To proto, že se nejedná o samostatnou studii v pravém slova smyslu. Jedná se o přepis přednášek pronesených v letech 1986 až 1994 na půdách především zahraničních univerzit či na odborných konferencích pořádaných v zahraničí (Tokyo, Berlín, Madison, Princetonská univerzita, Amsterdam, Locarno, Collège de France, Lyon). Tím je také definován původní příjemce: odborné publikum složené z posluchačů a studentů univerzit či účastníků konferencí. Bourdieu tedy v těchto přednáškách

³⁵ DOPITA (2007 s. 142): „DiMaggio (1979) přímo píše, že [Bourdieuova forma psaní] je jeden z důvodů, proč budou jeho práce hůře vnímány mimo Francii, (tento názor najdeme i v pracích N. Mouzelise, 1995) což se nepotvrdilo. Bourdieu velmi dbal o to, aby jeho dílo bylo známo za hranicemi Francie, a množství překladů jeho knih to ilustruje.“

hovoří k relativně zasvěcenému příjemci, který je à priori alespoň zevrubně obeznámen jak s jeho klíčovými pracemi, tak s jeho sociologickou teorií a koncepty, na které se Bourdieu neustále odvolává. Publikace následně vyšla jako určitá syntéza autorových základních myšlenek. Text je prostoupen odkazy na starší a základní díla.

Důležitá charakteristika příjemce je, že se jedná o zahraniční publikum. Bourdieuova teorie je, jak již bylo zmíněno, vystavěna ryze na francouzských reáliích. Cílem přednášek – a potažmo funkcí textu – tedy bylo vystoupit z francouzského kontextu a dokázat univerzální platnost sociologických modelů.³⁶ Tento fakt je z hlediska dalšího pořizování překladů příznivý, neboť původní příjemce již patří do cizí kultury. Další společnou charakteristikou původního příjemce je však i to, že se jedná o publikum veskrze seznámené s Bourdieuovými staršími pracemi.

2.1.3. Kontext vzniku (kód, místo, čas) a funkce originálu

Bourdieuův odborný diskurz je samostatným kódem. Lze-li hovořit o ideologickém zatížení, jedná se o ideologii vlastní teorie. Ta důsledně pracuje s množstvím termínů a výrazů, které Bourdieu do sociologického jazyka zavedl. Dále je patrná spjatost textu s časem a místem. Publikace vznikla v roce 1994, kdy byl Bourdieu na vrcholu své vědecké kariéry a slávy. Hostoval na zahraničních univerzitách, psal, publikoval a přednášel, vystupoval veřejně. Současně jsou ale jeho texty formulovány pověstným obtížně přístupným jazykem a proto jsou čtenářsky náročné. Přepsat přednášky adresované zahraničnímu publiku, jako jakousi kompilaci zajímavých a posluchačsky nejatraktivnějších myšlenek, pravděpodobně motivovala také snaha syntetizovat Bourdieuovo dílo a zpřístupnit je širší veřejnosti. S odkazem na Jakobsonův model komunikačních funkcí je třeba uvést, že primární funkcí textu je funkce referenční (poznávací). Jedná se v podstatě o výklad. S ním se prolíná funkce konativní, která je také zastoupena, i když v menší míře a nerovnoměrně. Autor hovoří k publiku (ke čtenáři) a text vytváří dojem osobního kontaktu.³⁷ Esejistická forma a složitá

³⁶ „Peut-être la situation où je m'étais mis en entreprenant de démontrer, devant des publics étrangers, la validité universelle de modèles construits à propos du cas particulier de la France. [...]“ (*Raisons pratiques*, s. 9)

³⁷ Např.: „Je sais qu'un certain nombre d'entre vous ont fait une lecture approfondie de *Die Feinen Unterschiede* [...]“ (*Raisons pratiques*, s. 31)

syntakticko-stylistická výstavba má i svébytný estetický ráz. Bourdieu sám však literární ambice nemá a formě svých textů připisuje především hodnotu odbornou, nikoliv estetickou.

V zahraničí Bourdieu sice často přednášel v angličtině, projevy si ale připravoval ve francouzštině a anglický projev pro něj vždy byl zdrojem stresu.³⁸ Na rozdíl od některých svých kolegů či žáků (L. Wacquant, R. Boudon), kteří publikují v angličtině a jsou díky tomu součástí mezinárodní (tj. anglofonní) odborné komunity, byl Bourdieu značnou část své kariéry orientovaný výhradně na realitu i publikum své země.³⁹ K cizímu příjemci se jeho novátorské myšlenky dostávaly výhradně skrze překlady, především anglické verze, pořizované Bourdieuovými „dvorními“ překladateli, nejčastěji jeho vlastními studenty, kteří byli anglofonní a v anglicky mluvícím prostředí absolvovali část studií: Richard Nice, Loïc Wacquant. Bourdieu jejich překlady vždy autorizoval.

2.2. Vnitrotextové faktory originálu

2.2.1. Výstavba a členění textu

Text je tematicky rozdělen do sedmi (očíslovaných) kapitol, odpovídajících jednotlivým přednáškám. Každá kapitola se dále člení do dvou až sedmi (neočíslovaných) podkapitol. Na konci všech kapitol s výjimkou poslední jsou připojeny dodatky, většinou samostatné přednášky, rozhovor nebo příspěvky z konferencí, které se k danému tématu vztahují. Kapitoly nejsou řazeny chronologicky, nýbrž tematicky. Jednotlivá témata se obsahově prolínají, nejedná se v žádném případě o učebnici bourdieuovské sociologie, kde by byly jednotlivé koncepty postupně rozvíjeny. Jednotlivé kapitoly na sebe však nenavazují, dají se číst i zcela samostatně. Textům přednášek předchází autorova předmluva, v níž Bourdieu vysvětluje záměr publikace. Knihu uzavírá kratší osmá přednáška, vzhledem k rozsahu však není uváděna jako zvláštní kapitola.

³⁸ Jak sám uvádí v jednom z rozhovorů použitých v dokumentárním filmu Pierra Carlese *La sociologie est un sport de combat* (2001)

³⁹ Do této oblasti lze zahrnout také výzkumy pořizované v Alžírsku, a to vzhledem k historickému kontextu (před válkou v Alžírsku a před nabytím nezávislosti v roce 1962) a k původnímu příjemci (francouzská odborná veřejnost, etnologové, antropologové, sociologové).

2.2.2. *Téma, obsah*

První kapitola je věnována konceptu společenského prostoru („espace social“). Bourdieu v přednášce pronesené v roce 1989 na půdě tokijské univerzity Tódai rozvádí svou teorii prostoru sociálních pozic, vypracovanou v klíčovém díle *La distinction* (1979).⁴⁰ Bourdieuv společenský prostor je způsob nahlížení na společnost. Její aktéři (třídy) jsou v tomto dvojrozměrném prostoru rozmístěni v souvislosti s mírou a strukturou jednotlivých kapitálů (kulturního a ekonomického). Vytváří se tak schéma společnosti, jejíž nosnou strukturou jsou vztahy mezi jednotlivými aktéry. Bourdieu schéma vypracoval na základě francouzské společnosti 70. let, na přednášce však hovoří o univerzálních principech společenského prostoru a nahrazuje jednotlivé francouzské reálie japonskými či americkými ekvivalenty. V dodatku k první kapitole, přednášce z roku 1989 ve východním Berlíně, hovoří o „sovětské“ variantě tohoto prostoru, kde je kapitál ekonomický nahrazen kapitálem politickým.

Ve druhé kapitole (opět přepis přednášky určené pro japonské publikum) se autor zaměřuje na koncept kulturní reprodukce v sociologii vzdělání, na podstatu kulturního a ekonomického kapitálu a na jejich vzájemný vztah. V dodatku (přednáška z roku 1989 na univerzitě v Madisonu ve Spojených státech) hovoří o problému klasifikace v sociologii, společenských třídách, sociálním prostoru a poli moci.

Třetí kapitola pojednává především o struktuře literárního pole. Je přepisem přednášky z roku 1986 na Princetonské univerzitě v rámci slavných literárně-vědných seminářů „Gauss Seminars in Criticism“. Bourdieuovo novátorské nahlížení na umění a literaturu jako na základní stavební prvek kulturního kapitálu vzbudilo celosvětový ohlas. Významně totiž přispělo k tzv. sociologickému obratu, který dále rozvinul přístup k řadě humanitních oborů, včetně lingvistiky,⁴¹ literární vědy a translatologie. Sociologický pohled na literaturu (tj. na literární text, na literární „svět“ a jeho účastníky) zohledňuje zvláštní fungování

⁴⁰ Ilustrativní schéma bourdieuvského sociálního prostoru je ve zjednodušené verzi v této kapitole otištěno na s. 21 (v překladu s. 15).

⁴¹ BOURDIEU, Pierre. *Ce que parler veut dire : l'économie des échanges linguistiques*. Paris: Fayard, 1982. V této knize autor podrobuje saussurovskou lingvistiku sociologické kritice. (Bourdieu vystupuje ze zavedeného strukturalistického nahlížení na jazyk, který pojímá nikoliv jako univerzální strukturu, nýbrž jako prvotní sociální nástroj, jehož prostřednictvím se operuje sociální dominance jedné společenské třídy nad druhou, jak je vidět například legitimizací spisovného kodifikovaného jazyka na úkor všech jiných nespisovných (a tudíž vylučovaných) forem ve vzdělávacím systému.) Český překlad této knihy momentálně připravuje nakladatelství Karolinum.

společenských vztahů a jejich symbolickou váhu, roli uznání konkrétních osob a děl, historickou reprodukci tohoto uznání atp. V dodatcích je rozvedeno pojetí tzv. biografické iluze, tj. úlohy, kterou pro analýzu textu hraje osobnost autora, jeho sociální původ, vzdělání a působení ve společnosti.

Čtvrtá kapitola se soustřeďuje na sociologii státní sféry, ustavování vedoucí třídy a byrokratického aparátu, roli, kterou v ustavování sehrává symbolický kapitál a dále symbolickou mocí státu. Svou teorii aplikuje například na koncept státního monopolu násilí Maxe Webera. Zabývá se rovněž tím, jakým způsobem stát jako instituce ovlivňuje myšlení občanů. Dodatek čtvrté kapitoly pojednává o duchu rodiny. Bourdieu v něm ukazuje, že rodinné vztahy a rodinná instituce spočívá nejen na subjektivním vnímání jejích členů, ale i na objektivním utvrzování rodiny jako základního společenského prvku ze strany společnosti a státu.

V páté kapitole (přepis přednášek na Collège de France a na univerzitě v Lyonu z roku 1988) Bourdieu v podstatě rozebírá svůj pohled na jednání jedince v rámci komunity, potažmo společnosti. Sociologie se tradičně dělí na dva hlavní proudy, které vzájemně odlišuje náhled na lidské jednání. Subjektivismus na jedné straně vyznává racionální a svobodné chování aktérů ve společnosti, zatímco objektivismus na straně druhé zdůrazňuje sociální determinismus, který řídí a vysvětluje chování (jednání) aktérů. Bourdieu se snažil hledat rovnováhu mezi oběma přístupy a tento dualismus sjednotit. Vždy rázně odmítal teorii racionálního rozhodování (tzv. Rational Action Theory, na níž staví zejména některé politologické (racionalismus) a ekonomické (liberalismus) směry, klasickým případem jsou schémata teorie her, věžňova dilematu atp.). Podle této teorie je jediným pohonem v rozhodování aktérů (tj. jedinců, ale také skupin či státu) ve společnosti maximalizace užitku na základě propočtu zisků a rizik. Ve snaze přesáhnout protiklady obou proudů vypracoval Bourdieu vlastní sociologickou teorii, teorii jednání.⁴² V této kapitole vyvrací racionální zjištění a všeobecný utilitarismus, např. na příkladu rodinných vztahů. V dodatku je na toto téma uveden rozhovor, který v roce 1989 pro japonské odborné periodikum *Ichiko Intercultural* pořídil Tetsuji Yamamoto.

Šestá kapitola (opět přepis přednášky pro Collège de France a pronesené na univerzitě v Lyonu, tentokrát z roku 1994) se zabývá tzv. ekonomikou symbolických statků. Bourdieu

⁴² Její podstatu rozvádím níže, při rozboru terminologie.

rozvádí např. úvahu o daru Marcela Mausse⁴³ a staví ji opět do protikladu s „ekonomistickým“ přístupem lidských „směn“ v duchu zásady něco za něco. Dodatek úvahu rozšiřuje o naopak zdánlivou nezištnost jednání církve.

Sedmá kapitola, jejíž obsah byl přednesen na půdě Freie-Universität v západním Berlíně v roce 1989, představuje jakousi metateorii, v níž autor uplatňuje scholastické hledisko.

Závěrečný text (příspěvek na konferenci v Locarnu z roku 1991) je věnovaný úvaze o morálce a morálnosti napříč sociálními poli.

2.2.3. *Jazyková stránka originálu*

Po jazykové stránce lze text *Raisons pratiques* charakterizovat ve třech základních rovinách. Nejprve v obecné rovině jazyka francouzských společenskovedních textů, potažmo francouzského stylu psaní textů odborných, pro které je typická jistá hermetičnost,⁴⁴ implicitní informace a vnitřní odkazy, odborná esejistická forma, ale také vlastní terminologie. Dále lze text analyzovat v rovině konkrétní, sociologické a nakonec autorské.

2.2.3.1. Obecná povaha francouzského odborného společenskovedního jazyka

Obecně se jedná o esejistickou úvahovou formu, která je ve francouzských společenskovedních textech (filozofii, historii, antropologii atp.) hojně uplatňovaná. Texty se samozřejmě významně liší podle oborů a autorů, ale některé charakteristiky mají společné. Kromě poměrně vysokých nároků na čtenáře (hermetičnost, implicitní odkazy) a vysoké míry nominalizace je například typické používání společné terminologie. Pojmy a výrazivo vzniklé např. na půdě filozofie či psychoanalýzy (např. termíny „le symbolique“ (symbolično) či

⁴³ Viz MAUSS, Marcel. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Přel. Jiří Našinec. Praha: SLON, 1999.

⁴⁴ GALTUNG, J. (1981, s. 831)

„l’imaginaire“ (imaginárno, nikoliv imaginace či obrazivost, představivost atp.), které zavedl Jacques Lacan) přebírali postupně další francouzští autoři. Tyto pojmy nejprve fungovaly jako vnitřní odkazy, ale postupně se z nich staly zavedené termíny. Ty pronikly do odborného diskurzu jako zcela celistvé, univerzální a nezaměnitelné. V překladech by tudíž rovněž měly zůstat nezměněné.⁴⁵ Roli hraje také povaha francouzštiny jako jazyka libujícího si v abstraktních vyjádřeních.

2.2.3.2. Jazyk francouzské sociologie

Úvahy nad jazykem sociologie jsou velice zajímavé. Bourdieu s kolegy Jeanem-Claudem Passeronem a Jeanem-Claudem Chamboredonem v publikaci *Le Métier de sociologue : préalables épistémologiques* (1968) soudí, že specifický jazyk (odborný a tím pádem kodifikovaný) je právě tím nástrojem, který umožňuje vědci udržet si odstup, abstrahovat předmět svého bádání a přistupovat ke zkoumání problému objektivně. Upozorňují však na to, že sociologie takovýto jazyk nemá a fakt, že se sociologové vyjadřují běžným jazykem ne-sociologů, představuje pro práci sociologa překážku a nutí jej své formulace neustále kriticky analyzovat a kontrolovat.⁴⁶

I další autoři (Bertaux (1975), Dubois (2001)) si kladou otázku (psaného) jazyka sociologie. Společnou úvahou jim je fakt, že sociologie (jako celá řada jiných společenských věd) prošla fází negativního vymezení sebe sama oproti filozofii a literárním disciplínám, jejichž diskurz a styl je ze své podstaty subjektivní. Sociologie a její metody, jak je definoval Durkheim, musela respektovat co nejvyšší stupeň objektivnosti, aspirovala k vědeckosti a snažila se tak vyrovnat vědám exaktním. Otázce psaní, jazyka a tudíž určitému stylu se např. programově Durkheim nevěnoval.

Sociolog Daniel Bertaux se ve svém kritickém článku zamýšlí se nad vztahem literárního a společensko-vědního diskurzu a nabízí zajímavý pohled do historie. Pojednání o společnosti,

⁴⁵ Odkazují se na diskurzní analýzu Mgr. Josefa Fuly, Ph.D., kterou pronesl v dílně Překlady neliterárních textů na semináři Literatura a současnost 2: Tradice a literatura, pořádaném v Ostravě ve dnech 26. – 29. 6. 2013

⁴⁶ „La lutte contre l’illusion du savoir immédiat est [...] entravée par la nature du langage utilisé par les sociologues. [Les auteurs] soulignent que l’une des difficultés de la rupture épistémologique entre le sens commun et le discours scientifique en sociologie tient au fait que les sociologues s’expriment dans le même langage que les non-sociologues. Il n’en est pas de même par exemple pour les physiciens qui, grâce au langage [...] spécifique de leur discipline parviennent plus facilement à mettre une distance entre leurs représentations personnelles et leur objet d’étude.“ *Le Métier de sociologue* (1968). citováno podle JOURDAIN, NAULIN, (2011).

sociálních poměrech a vlastně i o fungování některých sociologických zákonitostí spadalo nejprve, před vznikem sociologie jako samostatné vědy, do diskurzu literárního. Francouzští⁴⁷ romanopisci 19. století jako Balzac, Stendhal, Hugo, Zola, Flaubert či Maupassant podali velice podrobný obraz o společnosti své doby, autor dokonce míní, že „nás informovali lépe, nežli jejich současníci, sociologové Durkheim či Le Play. S velkými vědeckými díly Marxe, Freuda atd. společenské vědy postupně ovládl scientismus a s ním vědecká diktatura objektivnosti, která se stavila do přímého opaku vůči literárnímu diktátu subjektivnosti. Tento nový intelektuální terorismus vytlačil společenský a psychologický román a nahradil jej sociologií a psychoanalýzou.

Bertaux neoroduje za používání literárního jazyka ve společenských vědách, ale upozorňuje na nízkou čtivost dnešních (sedmdesátá léta minulého století) sociologických prací a především na kořeny tohoto – dle jeho názoru – neduhu. Sociologický diskurz popisuje jako na jedné straně příliš teoretizující, a na straně opačné příliš empirický (s množstvím pro čtenáře neatraktivních tabulek a čísel). Sociologie podle něj není ani uměním (beletrií), ani vědou v exaktním slova smyslu, a jelikož se vymezila jako disciplína (v rámci společenských věd), je potřeba rovněž vymezit specifický jazyk k jejímu šíření. Oponuje tvrzení, podle kterého teorii nelze „vyprávět“ a podle kterého je literární diskurz v rozporu s dialektickým myšlením. Sociolog by se neměl *à priori* vzdávat určité míry literárnosti, neboť tím přispívá k lepší stravitelnosti textu. Uvádí příklad některých pasáží Marxova Kapitálu, ve kterých jsou vědecké koncepty převlečeny do příběhů, a ty pak nejsnáze utkví čtenáři v paměti. Společenskovědní dílo *par excellence* jsou pak podle Bertauxe *Smutné tropy* Clauda Lévi-Strausse. Vyzdvihuje literární jazyk a přiblížení se čtenáři mimo jiné tím, že s ním antropolog sdílí svůj výzkum, včetně myšlenek a veškerých jakoby druhořadých procedur, které s ním souvisí.

Podobný pohled přináší ve svém článku z roku 2005 sociolog Vincent Dubois. Tvrdí, že metodologická otázka psaní a jazyka je (z výše zmíněných historických důvodů) v sociologii opomíjena, jakkoliv je pro sociologii stěžejní. I Dubois uvádí, že vztah textu (jazyka a psaní) k vědním oborům je trojí: Přírodní (exaktní) vědy text využívají, ale existují i mimo něj. Zákon fyziky, logické formule a matematické poučky platí univerzálně, ať jsou či nejsou ukotveny v textu. Literatura naopak existuje pouze v rámci textu. Společenské vědy představují kompromis. Vědění jako takové však v sociologii (a potažmo ve všech

⁴⁷ Bertaux cituje francouzské autory, nejedná se ale samozřejmě pouze o ně, literární diskurz je orientován na společnost i v dalších zemích a kulturách.

společenských vědách) spočívá v interpretaci dat a pozorování a tato práce je možná výhradně pomocí psaní.

Z francouzských sociologů, kteří jazyku a stylu věnovali největší pozornost, autor cituje Alaina Touraina, který se v daném momentu své kariéry rozhodl změnit způsob šíření svých prací a experimentoval s literárními styly jako reportáž, písemná korespondence, deník a esej. Dále například Bruno Latoura, který svůj sociologický výzkum zaměřil právě na vědy („sociologie des sciences“) a ve kterém zdůraznil důležitost tzv. pravděpodobných fikcí („fictions vraisemblables“). Jean-Claude Passeron ve své publikaci *Le raisonnement sociologique* z roku 1991 rovněž rozebírá problematiku psaní a sociologického jazyka. Podle něj problém spočívá v samotné epistemologii sociologie. Projevuje se jak na lexikální úrovni (snaha vyhnout se pojmům „běžného jazyka“, které se v jazyce sociologie stávají termíny), ale i na úrovni stylistické, například zapovězení prostředků, jako jsou metafory apod. Passeron zastává názor, že je potřeba, stejně jako u běžných slov, kterým se dostává nového významu v sociologické literatuře, moci vyjmout z kontextu básnické figury a použít je v sociologii jako vyjadřovací nástroj, umožňující šíření poznání.

2.2.3.3. Jazyk a diskurz Pierra Bourdieua

Bourdieuův vlastní autorský jazyk je osobitý. Styl, lexikum i syntax odrážejí jeho sociologickou analýzu. Bourdieu je znám velice složitým stylem psaní, který je mu často vytýkán.⁴⁸ Sociolog si však za ním pevně stojí a hájí jej jako nutnost. V jednom z rozhovorů publikovaných v souboru *Choses dites* (1987) uvádí, že svět, který nás obklopuje a který tvoří předmět jeho zájmu, je nejen mimořádně komplexní, ale také hierarchizovaný. Pokud jej hodláme popsat, je nutné uchýlit se k co nejkompexnější artikulaci, k souvětím, jež je nutné sama o sobě analyzovat, jako by se jednalo o souvětí latinská.⁴⁹ Obecně je tedy text *Raisons*

⁴⁸ Viz např. DOPITA (2007, s. 142): „Po formální stránce je Bourdieuovi vytýkána forma jeho psaní, konstrukce vět. V jeho dílech najdeme dlouhá souvětí, ve kterých často musíme hledat podmět, abychom se dopátrali, k čemu se autor vlastně vyjadřuje.“

⁴⁹ „La réalité n'étant pas seulement complexe, mais hiérarchisée, il faut donner l'idée de cette structure : si l'on veut tenir le monde dans toute sa complexité [...] il faut recourir à ces phrases lourdement articulées, que l'on doit pratiquement reconstruire comme des phrases latines.“ (in: DUBOIS, V. L'écriture en sociologie : une question de méthode négligée. Colloque Littérature et sciences sociales, 10 – 12 janv. 2001, ENS, Paris.)

pratiques velmi koncizní, plný složitých větných konstrukcí, a stejně jako většina jiných Bourdieuových prací je považován za velice náročný materiál k četbě a ke studiu.⁵⁰

2.2.3.4. Terminologie

Zvláštní pozornost si vyžaduje terminologie. Kromě výše uváděných obecných, ale typicky francouzských společenskovědních termínů a obrátů („*le symbolique*“, „*l'universel*“, „*position*“, „*disposition*“, „*stratégie*“...) Bourdieu velice často pracuje s termíny, pojmy a obraty z oblasti ekonomie, pomocí nichž popisuje sociální realitu oblastí neekonomických. (Používá například výraz „*marché linguistique*“, tj. prostoru a situacím, ve kterých dochází k jazykovým výměnám a směnám). Jednou z ústředních myšlenek celé bourdieuovské teorie je opozice vůči popisování skutečnosti pomocí teoretických modelů (např. ekonomický tržní model dokonalé konkurence). Tyto modely jsou natolik vzdálené realitě, že nikdy nedokážou pojmut její skutečné zákonitosti a postrádají proto smysl. Pro vytváření paralel s vlastním nahlížením na jakýkoliv obor skrze jeho sociální funkci však Bourdieu užívá právě obrazů a jazyka ekonomického a pojmů jako „*capital*“, „*marché*“, „*taux de change*“, „*échange*“ atp.

Kromě toho Bourdieu pracuje s vlastní terminologií. Spíše nežli o novotvary se jedná o pojmy již existující, někdy dokonce zavedené, kterými ale autor označuje novou či nově vnímanou realitu. Zavádí nové pojmy, které nemají místo v systému již existujících kategorií. Ve své práci jim věnuje zvláštní pozornost, neboť se domnívám, že jejich vysvětlením přispějí k pochopení obsahu textu. Bourdieu s nimi v *Teorii jednání* již operuje jako se zavedenými koncepty. Z překladatelského hlediska tyto termíny výraznější problém nepředstavují, ačkoliv se ukázalo, že se s některými z nich v české odborné literatuře nakládá jinak, respektive že se v češtině používá překlad z angličtiny (viz část 2.2.2.1). Jsou to tyto termíny:⁵¹

a) „*Habitus*“

⁵⁰ Např. SIMANDLOVÁ, K. Společenská dominance a symbolický kapitál přednášky Pierra Bourdieua. *Tvar*. [online]. 1998, č. 15 [cit. 13. 5. 2013]. Dostupný z: <http://www.itvar.cz/prilohy/400/T15_98.pdf>

⁵¹ Při výběru termínů vycházím z veškeré prostudované sekundární literatury o P. Bourdieuovi.

Původně latinský termín *hexis* byl nejprve používán v aristotelovské filozofii, odkud jej přejal Sv. Tomáš Akvinský. Označoval postoje a chování člověka získané během výchovy, které se stanou spontánním reflexem a součástí nevědomí. Termín „habitus“ existuje v řadě exaktních disciplín (medicína, botanika...), v sociologii jej používali mj. É. Durkheim, N. Elias, M. Mauss či M. Weber. Bourdieu jej však zasazuje do středu své teorie a definuje jako prostředek přesáhnutí klasické polarizace mezi objektivismem a subjektivismem.

Bourdieuův habitus označuje způsob vnímání světa, který člověk postupně a nevědomky zvnitřňuje v rámci svého začlenění do společnosti, nejprve v dětství výchovou v rodině a ve škole (primární socializace) a později v dospívání a dospělosti (sekundární socializace). Habitus se liší jednak v rámci společenských tříd („třída“ je v jeho pojetí opět samostatný termín, který rozvádím níže), ale zároveň se liší v rámci individuální trajektorie jedince v rámci dané třídy. Habitus má tudíž složku kolektivní i individuální. Bourdieu zdůrazňuje trvalou povahu habitu, přirozenou tendenci k reprodukci sebe sama a odolnost vůči vnějším snahám (např. ze strany státu) jej změnit. Je tím, co určuje reakci jedinců v dané situaci takovým způsobem, jak se od nich v daném sociálním kontextu očekává. Slučují se tak plochy subjektivního chování (jedinec se zachová podle svého rozhodnutí) a objektivního očekávání toho, jak se zachová (jedinec se zachoval daným způsobem proto, že se, v rámci své socializace, takto chovat naučil). Často vlastně ani nepřemýšlí nad vlastním jednáním, nezvažuje jej, neboť se jedná o určitý druh automatismu.

b) „Sens pratique“

S habitem úzce souvisí další pojem, v českých pramenech nejčastěji uváděný jako „praxe“. Pro jeho vysvětlení Bourdieu uvádí paralelu s gesty tenisty: aniž by musel přemýšlet, dokáže předvídat, kam míček zamíří. Dokonalé ovládání hry mu umožňuje nemuset přemýšlet nad každým úderem. Praxe je produktem habitu a umožňuje šetřit reflexí v jednání. Spolu s habitem vyvrací teorii racionálního aktéra. Takové jednání by totiž předpokládalo, že subjekt veškeré své chování vždy znovu předem analyzuje a propočítává a rozhoduje se výhradně podle výsledků svých kalkulů. Bourdieu netvrdí, že jedinec své chování nepromýšlí, ale že konečný akt je výsledkem úvahy, která je samotná plodem sociálního prostředí daného jedince.

c) „Classe“

Bourdieuova sociologie spočívá na logice „společenských tříd“ a „kapitálů“ (viz níže), jímž disponují. Ačkoliv tyto koncepty nutně evokují marxistickou ideologii, Bourdieuův přístup je odlišný. Marx definoval společenské třídy z ekonomického hlediska, tj. v souvislosti s ekonomickou mocí a úlohou v produkci, zatímco Bourdieu definuje společenské třídy v rámci jejich vztahu ke kultuře (a držení kulturního kapitálu). Koncept společenské třídy také nelze ztotožňovat s jejím marxistickým pojmáním. Marx ji pojímá jako reálně existující entitu. Například dělnictvo tvoří homogenní proletariát neboli „dělnickou třídu“, která sdílí životní a pracovní podmínky, tj. disponuje pouze vlastní pracovní silou. Buržoazie (rovněž homogenní) oproti tomu disponuje ekonomickým kapitálem, tj. výrobními prostředky. Bourdieu tuto ideologii odmítá. Namítá, že třída je pojem teoretický, „na papíře“, v reálném životě však společenská třída homogenní není. Jediné, co ji může (přechodně) ztělesnit, je společná mobilizace, politická angažovanost vedená momentálním společným zájmem. Takové ztělesnění však není trvalé a třída tedy nemá permanentní a univerzální charakter. Jedině nadto nelze *à priori* zařadit do tříd, neboť roli nehraje pouze ekonomická moc, ale celá řada dalších kritérií, jako rodinné prostředí, úroveň vzdělání, profese. Třídy mají taxonomickou povahu, slouží vědě k nutné klasifikaci.

Společnost pak sice funguje na principu třídního boje, to ale v bourdieuovské sociologii znamená, že se v rámci každé, jakkoliv definované skupiny se každý jedinec snaží dostat výš v etablované hierarchii. Aktéři nejsou bojovníky, nýbrž strategy (DOPITA: 2007). Logika ovládajících a ovládaných („dominants / dominés“) se řídí podle jiných zásad, nežli logika marxistická.

d) „Capital“

Zatímco Marxův kapitál je ryze ekonomický a materialistický, Bourdieu definuje různé druhy kapitálů. Kromě ekonomického kapitálu („capital économique“), tedy ekonomických zdrojů, je to především kulturní kapitál („capital culturel“). Koncept se objevuje v pracích z 60. a 70. let, kdy Bourdieu se svými kolegy představili tezi o reprodukci sociálních nerovností prostřednictvím vzdělávacího systému.⁵² Škola valorizuje právě tento druh kapitálu, tuto „učenou kulturu“: ovládání spisovného jazyka, všeobecný kulturní přehled (umění, hudba, literatura). Jedinci pocházející z vyšších tříd tímto kapitálem disponují, neboť

⁵² Tuto práci je nutné vnímat v časoprostorovém kontextu. Jsme ve Francii 60. let, několik let před vypuknutím květnových událostí roku 1968. Zkostnatělé školství se dnes samozřejmě posunulo jinam. Francie má nicméně dodnes výrazně elitářský vzdělávací systém.

je součástí habitu jejich rodinného prostředí. Čím nižší společenská třída, tím menší kulturní kapitál. Ve zdánlivě rovnostářské škole, tedy v prostředí „rovných šancí“ však jsou úspěšní ti žáci (studenti), kteří tímto kapitálem disponují (v čím větší míře, tím jsou úspěšnější a tím vyššího vzdělání zpravidla dosahují). Jedinci s menším kulturním kapitálem toužící po společenském vzestupu se proto snaží vyhovět očekávání vzdělávacího systému tím, že si učenou kulturu osvojí (naučí). Jsou ale paradoxně hodnoceni jako „špřti“ a jejich úsilí jako „školácké“. Systém totiž nejkladněji hodnotí ty, jejichž úroveň kulturního kapitálu je dostatečně vysoká na to, aby jejich jednání (chování, způsob projevu, výsledky) bylo přirozené, s určitou mírou odstupu. Další složkou celkového kapitálu je tzv. sociální kapitál („capital social“). Ten představuje zdroje v podobě sítě kontaktů, jíž jedinci využívají především k účinné orientaci ve společenském prostoru. Čím je tato síť širší a čím větší je kulturní a ekonomický kapitál lidí, kteří tuto síť tvoří, tím větší je sociální kapitál jedince. Sociální kapitál má proto multiplikační funkci pro ostatní druhy kapitálu. Důležitou roli hraje například v mocenské sféře. Posledním specifickým druhem kapitálu je symbolický kapitál („capital symbolique“). Je tvořen uznáním okolí a tudíž určitým druhem moci. Sociální prestiž jedinci umožňuje těžit z ostatních kapitálů, případně je snáz hromadit a účinněji stoupat v rámci společenské třídy.

Společenské třídy se charakterizují mírou a strukturou jednotlivých kapitálů, kterými disponují. Například vysokoškolský profesor může nakládat stejným celkovým kapitálem jako manažer průmyslového koncernu, struktura tohoto kapitálu však bude odlišná: kapitál profesora bude tvořen z větší míry kulturním kapitálem na úkor kapitálu ekonomického, zatímco celkový kapitál manažera bude mít opačné rozložení.

e) „Illusio“

Pojem je odvozen z latinského „ludus“ (hra). Význam je tedy „in-ludo“ neboli „být ve hře“, být do hry zapojen, brát ji vážně, věřit v její pravidla nebo také nepochybovat o nich.⁵³ Bourdieu tento pojem používá pro popis a vysvětlení tzv. sociálních her,⁵⁴ tj. existujícího řádu a fungování společnosti: jejích základních jednotek, např. rodin, ale také formálních mezilidských vztahů v rámci jednotlivých polí a tříd a konečně celé společnosti. Pro vysvětlení termínu „illusio“ užívá Bourdieu další pojmy, které tak rovněž nabývají na exaktnosti: „investissement“, „intérêt“ (být součástí hry, vložit se do hry atd.).

⁵³ *Raisons pratiques*, s. 151

⁵⁴ V sociologii je koncept sociálních her zavedený, viz např. BERNE, Eric. *Jak si lidé hrají*. Přel. Gabriela Nová. Praha: Portál, 2011.

f) „Champ“

Společenské „třídy“, ať už jsou vymezeny jakkoliv úzce (neboť se jedná vždy o pouhou teoretickou klasifikaci), se pohybují uvnitř vlastního pole. To může být proto také vymezeno různě, dle taxonomických potřeb. Bourdieu nejčastěji hovoří o poli vědeckém, uměleckém či byrokratickém (či politickém, ve smyslu státní moci). Součástí uměleckého pole je ale dále také např. pole literární atp. Každé pole má svá vlastní pravidla hry (a *illusio*) i svou vlastní hierarchii.

Kromě užívání těchto skutečně „bourdieuovských“ pojmů Bourdieu výrazně lpí na precizním užívání jazyka. Spolu s několika kolegy se otázkou správného vědeckého nakládání s jazykem zabývá v publikaci *Le Métier de sociologue. Préalables épistémologiques* (1968). Soudí, že specifický jazyk (odborný a tím pádem kodifikovaný) je právě tím nástrojem, který umožňuje vědci udržet si potřebný odstup, abstrahovat předmět svého bádání a přistupovat ke zkoumání problému objektivně. Upozorňují však na to, že sociologie takovýto jazyk nemá. Sociologové se vyjadřují běžným jazykem ne-sociologů, což představuje pro práci sociologa překážku a nutí jej své formulace neustále kriticky analyzovat a kontrolovat.⁵⁵

2.2.3.5. Morfologické a gramatické charakteristiky

Z morfologického a gramatického hlediska bych ráda vyzdvihla několik zásadních charakteristik, které odlišují společenskovědní (odborný) text od textu beletristického.

V užívání slovesných časů a způsobů je typická hojnost pasiv a neosobních konstrukcí (Čmejrková, Daneš, Světlá: 1999). Ve francouzštině je patrné velmi řídké užívání literárních časů jakými jsou v indikativu *passé simple*, *passé antérieur* či minulé časy konjunktivu. V tomto ohledu má text blíže k slovnímu výkladu (kterým původně je). Nejčastěji se vyskytuje *présens* indikativu s popisnou, informativní hodnotou. Z minulých časů pak převažují běžně užívané imperfektum (*imparfait*), složené perfektum (*passé composé*). Užívání dalších slovesných časů a kategorií, kondicionálu a konjunktivu nijak nevybočuje ze standardního psaného diskurzu. S větší četností se vyskytují přítomná a minulé participia a gerundium. Nefinitní slovesné tvary francouzské větě umožňují velkou koncentraci dějů a

⁵⁵ Viz poznámka č. 46.

myšlenek. To představuje problém z hlediska překladu, neboť gramaticky odpovídající přechodníky působí zastarale a do odborného diskurzu spíše nepatří. Řeší se často vkládáním vedlejších vět, jejich přemíra však českou větu zatěžuje.

Grâce à un montage discursif permettant de juxtaposer le tableau statistique (s. 16)

Concrètement, cela veut dire qu'une analyse de l'espace social telle que celle que je propose en m'appuyant sur le cas de la France des années 1970, c'est de l'histoire comparée qui s'applique au présent ou de l'anthropologie comparative qui s'attache à une aire culturelle particulière en se donnant pour fin de saisir l'invariant, la structure, dans la variante observée. (s.16)

[...] or, selon la formule de Benveniste parlant du langage, « être distinctif, être significatif, c'est la même chose ». Significatif s'opposant à insignifiant, aux différents sens. (s. 24)

Jazyk sociologie je odborný. Odborné a exaktní vyjadřování se všeobecně vyznačuje vysokou mírou nominalizace: podstatných či zpodstatnělých jmen. Odborné termíny (uvedené výše) i celá řada obecných odborných pojmů výklad zpřesňují (např. „processus“, „concept“, „modèle“, „théorie“, „catégorie“...).

Z nominálních odvozenin se vyskytují podstatná jména slovesná se zakončením *-ion* („absolutisation“, „universalisation“, „routinisation“, „symbolisation“, „socialisation“) nebo se zakončením *-ment* („fonctionnement“, „comportement“, „investissement“...). Dále jsou to podstatná jména adjektivní tvořených sufixem *-ité* („historicité“, „relativité“, „sensibilité“, „particularité“...). Francouzština ale rovněž s lehkostí tvoří podstatná jména z jiných slovních druhů pomocí členů, slovotvorným postupem zvaným konverze (tzv. *dérivation impropre*). Především tak nakládá s adjektivy („l'universel“, „l'imaginaire“, „le symbolique“, „le réel“), řidčeji také takto zpodstatňuje slovesné infinitivy či jiné slovní druhy.

Co nejvyšší exaktnosti také Bourdieu dosahuje dalšími morfologickými prostředky, například pomocí afixů. Názorně je to vidět na následujícím příkladu:

C'est l'habitus qui, en tant que structure structurée et structurante, engage dans les pratiques et les pensées des schèmes pratiques de construction issus de l'incorporation de structures sociales elles-mêmes issues du travail historique des générations successives [...] (s. 170)

2.2.3.6. Syntaktické charakteristiky

Bourdieu se uchyluje k složitým větným strukturám. Komplikovaná syntax je u něj však nositelem smyslu. Na hutnou a komplexní povahu jeho vyjadřování (písemného, ale i ústního) bylo často poukazováno jako na něco negativního, co znesnadňuje četbu a

pochopení. Jak již bylo zmíněno, Bourdieu způsob svého projevu ospravedlňuje (viz poznámka č. 49).

Konkrétně lze poukázat na tyto syntaktické charakteristiky: text je téměř prost vět jednoduchých. V souvětích převažuje vztah podřadný nad vztahem souřadným. Velice častá je syntaktická digresivnost, které je dosaženo vkládáním větných částí, rozvitých přívlasků či celých vět, objevují se četné závorky či myšlenkové celky oddělené pomlčkami. Se zřejmostí to ukazuje následující, nikterak ojedinělý příklad. Základní sémiotická věta je zvýrazněna tučně, podtržena je rozkošatělá konstrukce:

Plus précisément – Benveniste va un peu trop vite... – une différence, une propriété distinctive, couleur de peau blanche ou noire, minceur ou embonpoint, Volvo ou 2CV, vin rouge ou Champagne, Pernod ou whisky, golf ou football, piano ou accordéon, bridge ou belote (je procède par oppositions, parce que c'est ainsi, la plupart du temps, que ça marche - mais c'est plus compliqué), ne devient une différence visible, perceptible, non indifférente, socialement pertinente, que si elle est perçue par quelqu'un qui est capable de faire la différence – parce que, étant inscrit dans l'espace en question, il n'est pas indifférent et qu'il est doté de catégories de perception, de schèmes classificatoires, d'un goût, qui lui permettent de faire des différences, de discerner, de distinguer – entre un chromo et un tableau ou entre Van Gogh et Gauguin. (s. 24)

Kromě této mikrostruktury však z větších celků (odstavců, podkapitol a kapitol) vyplývá i souvztažnost makrostrukturální. Ta funguje například pomocí logických spojů: uvozovacích spojek či ustálených spojení („si“, „c'est-à-dire“, „donc“, „ainsi“, „c'est dire que“, „cela dit“, „en effet“, „autrement dit“...).

K udržení větných struktur francouzština využívá také složitější interpunkce, především středník. Ten pomáhá zachovat hierarchii jednotlivých větných úrovní. Jejich výskyt v takto syntakticky komplexním textu má proto důležitou váhu, což platí i pro překlad. Upozorňuji na to proto, že středník se ve francouzštině obecně používá více nežli v češtině, ale zatímco v některých překladech (např. beletristických) textů z francouzštiny se nezachovává a spíše se nahrazuje jiným interpunkčním znaménkem, v tomto případě má nosný charakter, který je nutné při překladu zohlednit.

2.2.3.7. Stylistické charakteristiky

Stylistické charakteristiky bych rozdělila na věcné a formální. Z věcného hlediska bych zdůraznila nelineárnost diskurzu, která souvisí s výše zmíněnou digresivností. Dále je patrná určitá oralita psaného projevu. To je – vzhledem k tomu, že se jedná o přepis

přednášek – přirozené a v textu mluvený charakter funguje jako dynamický prvek. Projevuje se jednak snahou přednášejícího o navázání kontaktu s publikem:

„Je sais qu’un certain nombre d’entre vous ont fait une lecture approfondie de *Die Feinen Unterschiede* [...]“ (s. 31)

„Lorsque vous lisez, dans Saint-Simon, [...], si vous n’êtes pas nés dans une société de cour, si vous n’avez pas un habitus d’homme de cour, si vous n’avez pas dans la tête les structures qui sont présentes aussi dans le jeu, cette querelle vous paraît futile, ridicule.“ (s. 151)

odkazy na vlastní vyjádření, dříve v přednášce pronesená (nikoliv napsaná):

„ce que j’évoquais tout à l’heure [...]“ (s. 64)

a dále výrazy typické pro mluvený výklad:

„si je puis dire [...]“ (s. 64)

V některých případech se čtenář setká dokonce s mluvenými prvky, na které v odborném textu běžně nenarazí:

„bref“ (ve významu „zkrátka, jednoduše řečeno“: s. 19, 20, 44, 61, 64...)

Z formálního hlediska vyčnívají grafické způsoby znázorňování. Bourdieu užívá kurzívy, uvozovek, závorek a pomlček. Za prvé v případech, kdy se grafickým znázorněním do textu přenese zdůraznění např. intonační během ústního projevu.

Cela se voit bien, par exemple, avec la transmission du *nom de famille*, élément primordial du capital symbolique héréditaire [...] (s. 141)

Le champ exerce un effet de *réfraction* (à la façon d’un prisme) : c’est donc seulement à condition de connaître les lois spécifiques de son fonctionnement (son « coefficient de réfraction », c’est-à-dire son *degré d’autonomie*) [...] (s. 68)

Grafické prostředky umožňují označit případy, kdy se jedná o citaci – vlastní, jiného autora, vlastních děl či děl jiných autorů nebo citaci obecnou.

« Noblesse oblige » (s. 162, 163, 185, 229)

[...] „il est significatif que Weber, parlant de la religion, parle aussi, à propos des fonctions respectives du sacerdoce et des prophètes, de « banalisation » ou de « routinisation » et de « débanalisation » ou de « déroutinisation » [...]“ (s. 70)

[...] „comme le croient les défenseurs de la *Rational Action Theory* [...]“ (s. 45)

[...] „je voudrais citer un passage des *Maîtres anciens* de Thomas Bernhard [...]“ (s. 101)

[...] „Là encore on peut relire *L’Éducation sentimentale* [...]“ (s. 200)

Graficky jsou, ve shodě s francouzskou normou, zvýrazněny také termíny a výrazy, které jako termíny v textu zaznívají, a dále je příznačné vytváření nových slovních celků pomocí spojovníků:

„On ne passe de la classe-sur-le-papier à la classe « réelle » qu’au prix d’un travail politique de mobilisation [...]“ (s. 27)

V neposlední řadě jsou kurzívou uváděna četná cizí slova, výrazy i původní citace, namátkou uvádím příklady z nejčastěji přítomných jazykových oblastí: v angličtině jsou to především ustálené pojmy nebo původní citace, které Bourdieu uvádí pro přesnost (*corporate bodies*, s. 39, *power of appointing and dismissing the high officers of state*, s. 121), v němčině termíny z oblasti sociologie a filozofie, jež užívali citovaní myslitelé Hegel, Heidegger, Weber, Habermas... (*Selbstbewegung*, s. 65, *Dasein*, s. 170), latinská úsloví a ustálené obraty (*cursus honorum*, s. 85, *libido sciendi*, s. 95) a transkribované výrazy: z japonštiny – Bourdieu většinou hledá japonský ekvivalent jím používané francouzské reálie – (*shôchû*, s. 20, *juku*, *yobi-ko*, s. 39), z arabštiny (či kabylištiny), pro popis zvyklostí zaznamenaných v raných výzkumech (*rekba*, s. 76, *khammès*, s. 187, *bu niya*, s. 192) a z klasické řečtiny, pojmy odborné a filozofické (*theorein*, s. 27, *skholè*, s. 221).

3. ANALÝZA VNĚTEXTOVÝCH A VNITROTEXTOVÝCH FAKTORŮ PŘEKLADU

3.1. Vnětextové faktory

3.1.1. Překladatelka: základní životopisné a bibliografické údaje

PhDr. Věra Dvořáková (*1927) pochází z Prahy. V letech 1946–1949 studovala srovnávací literaturu na FF UK (u profesora Václava Černého), studium ale z politických důvodů nemohla dokončit. Po revoluci se ke studiu vrátila a v roce 1990 získala titul PhDr. Zhruba od 60. let soustavně až do dnes překládá z francouzštiny, především současnou francouzskou prózu, ale také francouzskou společenskovědní literaturu, esejistiku, filozofii a historii.

Z jejích beletristických překladů patří mezi nejznámější Saint-Exupéryho *Citadela* (od r. 1975 vydáno 9x). V roce 1997 obdržela cenu Josefa Jungmanna za překlad *Knihy nocí* Sylvie Germainové (*Le Livre des nuits*). Z oblasti historie jsou to především medievalistická díla Jacquesa Le Goffa (*Hledání středověku*, *Tělo ve středověké kultuře*, *Zrození očištění*), ale také například rozsáhlá studie o rozpadu Rakouska-Uherska francouzského historika maďarského

původu Françoise Fejtöa (*Rekvie pro mrtvou říši*). Z oblasti filozofie je nutné jmenovat alespoň tyto překlady: *Etika a nekonečno* (Emmanuel Lévinas), dále *Čas a vyprávění* (Paul Ricoeur), *Dějiny šílenství* (Michel Foucault) či Foucaultův životopis od Didiera Eribona. Z oblasti sociologie přeložila kromě Bourdieuvy *Teorie jednání* také jeho publikaci *Nadvláda mužů*.

Pro co nejúplnější translatologickou analýzu jsem PhDr. Dvořákovou požádala o rozhovor, který mi laskavě poskytla dne 2. července 2013 v Praze v bistru Městské knihovny na Mariánském náměstí. Dotazy jsem se snažila formulovat spíše obecně, vedena snahou o pochopení dané překladatelské strategie. Otázky ohledně konkrétních řešení nebyly vhodné jednak vzhledem k časovému odstupu od vzniku překladu (15 let), a tím pádem k úsilí, jež by vyžadovalo takové rozvzpomínání se, případně opětné nahlížení do originálu, a zároveň také z důvodu ohleduplnosti a úcty k překladatelčinu věku.

Při velice zajímavém rozhovoru, z nějž jsem pro potřeby diplomové práce zaznamenala pouze část, rozvinula paní Dvořáková úvahu například o tom, jaký je vztah myšlenky a jazyka, tzn. do jaké míry jazyk, jako struktura, ovlivňuje nejen to, JAK je myšlenka formulována, ale zda neovlivňuje přímo to, JAKÁ myšlenka vzniká. Při této úvaze vzpomínala na PhDr. Bedřicha Fučíka, významnou kulturní postavu druhé poloviny minulého století, někdejšího ředitele nakladatelství Melantrich a Vyšehrad a potom z uměle zkonstruovaných politických důvodů mnoho let vězněného, s nímž o této věci při jedné přátelské návštěvě debatovala.

„Myslím si dokonce – přesněji řečeno mám takové nesmělé podezření –, že možnostmi jazykové normy je někdy dána nejen povaha myšlení, jeho, takřkajíc, chod, ale i samo jeho téma nebo jimi může být přinejmenším silně ovlivněno. Když my přejímáme z jiného jazyka, který má jiné možnosti, nějaké téma třeba z oboru společenských věd, jak je tomu například právě v případě Pierra Bourdieua, a chceme je co nejpřesněji převést do češtiny – poněvadž na rozdíl od beletrie jde přece jen o spíše exaktní záležitost, při níž je potřeba míru volnosti velmi opatrně zvažovat, tak ten svůj jazyk musíme trochu lámat. To mi hodně vadí, nedělám to ráda, ale nic jiného mi nezbyvá, musím to udělat, musím používat ta slovesná podstatná jména, ale snažím se tomu vyhýbat. To pro mě byl v tomto překladu problém. Lámaní jazyka, pro který není určitý způsob vyjadřování přirozený.“

PhDr. Dvořáková ze své zkušenosti tvrdí, že překlad společenskovední literatury se výrazně liší od překladu beletrie, a to nejen z podstaty žánru, ale i po stránce jazykové:

„Rozdíl je rozhodně vždy v tom, když se překládají věci, které jsou – nechci říct úplně exaktní, protože sociologie není úplně exaktní věda, ale mají k ní blízko nebo jsou „na hraně“. To znamená, že je člověk velmi spoutáván: jednak terminologií, s tou je nutné se seznámit, načíst si materiály, vědět, jak se určité termíny používají, protože není všechno samozřejmé. Terminologii bych ovšem zařadila až na poslední místo. Možná úplně hlavní rozdíl je jazykový. Čeština je postavena jinak nežli francouzština. Zatímco český jazyk je postavený hlavně na slovesech, francouzština stojí na podstatném jménu a na podmětu, což je výhodné především pro odborný jazyk. Francouzština může velmi snadno používat takové výrazy, pro které nemáme v češtině nic jiného než slovesné podstatné jméno. A to strašně hyzdí češtinu. Takže člověk má už jen tento praktický problém, jak se s překladem vypořádat tak aby tam neměl samé (například) „ohýbání se“, „natahování se“, „uvažování“, a dále problémy s pojmy jako „imaginárno“ nebo zda se má

použít „imaginární“ atd. S těmi podstatnými jmény je skutečně velký problém ve vší společenskovední literatuře. [...] Dále, francouzština, stejně jako angličtina, má členy. Člen v tom jazyku strašně moc znamená, právě on například umožňuje změnit třeba sloveso či přídavné jméno v substantivum (imaginaire – „l'imaginaire“, penser – „le penser“ atd.), a tak může zcela hladce formulovat věci, s nimiž má čeština někdy – právě z důvodu své jiné jazykové normy – problém.“

Podle jejích slov je potřeba rozšířit české překlady tohoto typu francouzské literatury, neboť pro francouzské badatele je typický interdisciplinární pohled, který v české tradici není a může ji výrazně obohatit. (Udává, podobně jako PhDr. A. Miltová, příklad francouzské historiografické literatury). Dalším důvodem, proč podle ní tuto literaturu překládat, je citelná mezera v překladech této literatury, která je mnohem hlubší nežli např. u beletrie.

Problém pozdní české recepce francouzských postmarxistických autorů a jejich názorů, které se ve Francii vyvíjely v 60. a 70. letech, souvisí také s pochopitelnou „alergií“ na (post)marxistické myšlení (byť ze Západu) v období po Sametové revoluci. Obecně je české intelektuální prostředí dodnes chudé na levicové intelektuály, jak často upozorňuje např. český filozof žijící v italském Terstu, Prof. PhDr. Václav Bělohradský, PhD.

3.1.2. Příjemce překladu

Příjemci českého překladu *Teorie jednání* patří do poměrně širokého odborného publika. To vyplývá již z povahy nakladatelství Karolinum,⁵⁶ které publikaci v roce 1998 vydalo. Jak mimo jiné vyplynulo z průzkumu povinné a doporučené četby na katedrách sociologie, tento titul se objevuje na seznamech zdaleka nejčastěji z veškeré (původně) francouzsky psané sociologie. To samozřejmě může vyplývat i z relativně malého počtu těchto překladů z francouzštiny a současně z toho, že jde o první a po jistou dobu jediný v češtině dostupný text významného francouzského sociologa. Jednou výraznou přijímací skupinou jsou tedy studenti, vzhledem k přesahu Bourdieuových prací však nejen sociologie, ale i jiných společenských a humanitních oborů.

⁵⁶ Karolinum, nakladatelství Univerzity Karlovy v Praze, bylo založeno v roce 1990. Zaměřuje se na vydávání učebních textů, vědeckých monografií, odborných časopisů a vědeckých sborníků všech oborů univerzity. (zdroj: <http://www.cupress.cuni.cz/ink2_stat/index.jsp?include=onas>)

3.1.3. Kontext vzniku českého překladu

K vydání české verze *Teorie jednání* došlo zřejmě ze společné iniciativy akademiků z Univerzity Karlovy a ediční rady nakladatelství Karolinum. Zcela přesný kontext vzniku českého překladu (tj. kdo přesně dal popud k vydání právě tohoto textu a proč, jakým způsobem se vyhledal a určil překladatel atp.) se mi bohužel zjistit nepodařilo. S dotazem jsem se obrátila na redaktorku nakladatelství, Mgr. Renatu Čánskou. Její odpověď uvádím níže:

[...] Titul byl zadán k překladu krátce před mým nástupem do redakce Nakladatelství Karolinum – v době, kdy byla navázána spolupráce s Francouzským institutem zavádějícím program na podporu ediční činnosti Šalda.⁵⁷ Zda se podnět k vydání překladu této knihy zrodil ze společného jednání představitelů obou institucí či z jednání tehdejšího ředitele nakladatelství PhDr. J. Jirsy s prof. PhDr. M. Petruskem, jenž byl tehdy děkanem FSV, vám dnes nemohu říci. Vydání knihy podpořil na UK též PhDr. František Svátek. Překlad jsem od dr. Dvořákové převzala, redakčně zpracovala a připravila pro tisk. Při redakci jsem se opírala o vysokou odbornou fundovanost renomované překladatelky (v soupisu více než čtyřicítky překladů dr. Dvořákové najdeme autory jako Foucault, Lévinas, Ricœur, Proust, Tournier aj.). Jménem ředitele nakladatelství jsem tehdy požádala prof. Petruska o krátký text na 4. str. obálky knihy, k čemuž měl k ruce i jednu z posledních korektur textu překladu.⁵⁸

Dále uvádím informace, které mi ohledně vzniku překladu poskytla při rozhovoru překladatelka:

„Nevím, z jakého popudu překlad vznikl. A jak jsem se k němu dostala? Myslím, že mi původně tuto *Teorii jednání* předal (dokonce mi kvůli tomu telefonoval), mladý Otomar Krejča. A myslím, že byl ve styku s nakladatelstvím Karolinum nebo s ním spolupracoval, neboť tento pán, syn režiséra Krejči, se zabýval teorií a trochu mě znal přes jiné souvislosti, nejspíše přes Karla Krause, kterému jsem zrovna předtím dávala svůj překlad hodně náročného francouzského filozofa Lévinase, a proto se domnívám (já to ani nevím!), že ta linka ke mně mohla běžet takto, protože jinak jsem se s nikým z Karolina neznala. Zřejmě z této strany pojali představu, že bych byla schopná se s podobnou věcí vyrovnat, protože vyrovnávat se s Lévinasem a s jeho talmudskými výklady je samozřejmě velký problém. Takže asi tak to mohlo vzniknout. A poněvadž jsem vždy byla a dodnes jsem na všechno hodně zvědavá, řekla jsem si, že to zkusím a že uvidím, jak to půjde.“

Celkově pro mou práci z těchto odpovědí vyplývají spíše informace o tom, jakým způsobem byl překlad redigován.

⁵⁷ Program Šalda zahájil svou činnost v roce 1993.

⁵⁸ E-mail ze dne 18. 07. 2013

3.1.4. Funkce českého překladu

Překlad měl zřejmě především primární funkci uvést do českého prostředí slavného francouzského sociologa, z jehož obsáhlé tvorby do roku 1998 česky nevyšlo nic. V odborné komunitě Bourdieu samozřejmě znám byl, ale poměrně málo skrze francouzské originály.⁵⁹ První významnou reflexí jeho sociologie u nás je např. sociologický esej *Proč tak snadno...* prof. PhDr. Iva Možného, CSc. z roku 1991, ve kterém autor v analogii s Bourdieuovým výzkumem kabylské ekonomiky odhalil důvody, jež přispěly ke klidnému průběhu listopadové revoluce roku 1989 a k jejímu označení sametová. Za pomoci Bourdieuových pojmů kulturního a sociálního kapitálu odkryl mechanismy uchovávání řádu v socialistické a následně postsocialistické společnosti a předeslal (do dnes viditelnou) transformaci politického a sociálního kapitálu v kapitál ekonomický.⁶⁰ Možný však francouzštinu neovládá a Bourdieuovu práci zná z anglických překladů, jak vyplývá seznam literatury v jeho publikaci. První a doposud jedinou prací shrnující českou recepci Bourdieuova díla a srovnávající ji s původními texty je původně disertační práce Miroslava Dopity nazvaná *Pierre Bourdieu o umění, výchově a společnosti: reflexe sociologie praxe Pierra Bourdieua v české sociologii*. I on však pracuje především s anglickými překlady, a s původními francouzskými originály nakládá s překladatelskou pomocí, jak poznamenává v úvodu své práce.⁶¹ Důvod výběru právě tohoto díla je poměrně legitimní, jak vyplývá z analýzy originálu (viz podkapitoly 2.1.2 a 2.1.3 II. části diplomové práce). Na druhou stranu lze však s legitimitou tohoto výběru polemizovat právě proto, že český čtenář do roku 1998 neměl možnost seznámit se v mateřštině s žádným Bourdieuovým textem. Autor rozvíjí teze obsažené ve svých předchozích klíčových dílech (viz podkapitola 2.1.1 II. části diplomové práce), odkazuje na ně, a jak bylo již v této práci zdůrazněno, vychází zásadně z francouzských reálií, které nemusí český nefrankofonní čtenář znát. Vzhledem k používání českého překladu v akademickém prostředí text svou referenční (informativní) funkci plní, otázkou však zůstává, do jaké míry se funkce českého překladu liší od funkce originálu v obecnějším rámci recepcce. Originál totiž syntetizuje díla předchozí, čtenář originálu má možnost využít odkazů na starší Bourdieuovu tvorbu, zatímco český příjemce, pokud

⁵⁹ „Myslím, že třeba díla Pierra Bourdieua si zde ve francouzštině přečte jen málokdo [...]“ (Z rozhovoru s PhDr. A. Miltovou, CSc.)

⁶⁰ MOŽNÝ (1999, 2. vydání)

⁶¹ „Pro komparaci se většinou použily anglické verze děl Pierra Bourdieua [...] Silvii Prudké děkuji za pomoc s překlady originálů, které vskutku nebyly jednoduché [...]“ (DOPITA: 2007, s. 8)

neovládá jazyk originálu či jazyk jiných dostupných překladů (především angličtiny), tuto možnost nemá.

3.2. Textové faktory překladu

3.2.1. Překladatelská strategie V. Dvořákové

Z komparativní analýzy originálu a překladu *Raisons pratiques / Teorie jednání* vyvstala otázka týkající se přístupu k překladu a překladatelské strategie. Z paralelní četby české a francouzské verze a z následného rozhovoru s překladatelkou⁶² vyplynuly tyto poznatky:

Překladatelka byla oslovena na základě zkušeností s překladem francouzských neliterárních textů především z oblasti historie (historiografie) a filozofie.

[...V nakl. Karolinum] pojali představu, že bych byla schopná se s podobnou věcí vyrovnat, protože vyrovnávat se s Lévinasem a s jeho talmudskými výklady je samozřejmě velký problém.

Dílo ani myšlenky Pierra Bourdieua do doby, nežli překlad přijala, neznala, jak uvedla v odpovědi na otázku (uvádím níže).

[Znala jste dílo Pierra Bourdieua?] – Vůbec ne.

Do chvíle, nežli tento překlad přijala, neměla paní PhDr. Dvořáková zkušenosti s překlady z oblasti sociologie, sociologii se ani sama nikdy předtím nevěnovala. Během práce svůj překlad po odborné stránce s nikým nekonzultovala. Postup nakladatelství při pořizování tohoto překladu spočíval v zadání překladu (tj. vypracování české verze) na straně jedné, a v příslibu následné odborné redakce na straně druhé.

„Neměla jsem prostě nad touto věcí pocit, že bych něco konzultovat potřebovala. Překlad jsem také přijímala s tím, že jelikož jsem nebyla nijak zvlášť – vlastně vůbec – zběhlá v sociologii, předpokládala jsem, že mou práci bude někdo následně poctivě redigovat. Předem jsem se na to zeptala a tak to bylo, spoléhala jsem na to. Překlad jsem udělala vlastními silami. Dnes si nevzpomínám, že bych něco s někým konzultovala.“

Překladatelské přípravě (např. formou četby jiných autorových děl) se překladatelka nevěnovala, neboť to vzhledem ke konkrétnímu textu nepovažovala za nutné.

⁶² Viz 2. příloha diplomové práce.

„Já jsem v tomto případě nenačítala skoro nic. Prostě jsem si k tomu sedla a vzpomínám, že jsem si to nejprve nejméně dvakrát přečetla francouzsky, abych si skutečně byla jistá, že všemu rozumím, že vím přesně, v celku i v každé větě, o co jde, a poté nastalo přemýšlení, jak tomu dát český tvar. Nad Bourdieuem jsem téměř neměla pocit, že bych potřebovala znát nějakou zvláštní terminologii. Možná jsem se trochu mýlila... Měla jsem pocit, že se jedná o celkově nové uvažování, i v té francouzštině (Bourdieu má vlastní nově vytvořenou terminologii), a tak jsem tímto způsobem pracovala i s češtinou.“

Základní úskalí překladu vnímala překladatelka jako problém jazykový, nikoliv odborný.

[Z největších úskalí šlo o] „například hledání výrazů, pro které nemáme zavedenou terminologii a které se většinou nahrazují [...] slovesnými tvary, slovesnými podstatnými jmény. Dále, francouzština, stejně jako angličtina, má členy. Člen v tom jazyku strašně moc znamená, právě on například umožňuje změnit třeba sloveso či přídavné jméno v substantivum [...] a tak může zcela hladce formulovat věci, s nimiž má čeština někdy – právě z důvodu své jiné jazykové normy – problém. [...] Když my přejímáme z jiného jazyka, který má jiné možnosti, nějaké téma třeba z oboru společenských věd, jak je tomu například právě v případě Pierra Bourdieua, a chceme je co nejpřesněji převést do češtiny – poněvadž na rozdíl od beletrie jde přece jen o spíše exaktní záležitost, při níž je potřeba míru volnosti velmi opatrně zvažovat – tak ten svůj jazyk musíme trochu lámat. [...] To pro mě byl v tomto překladu problém. Lámání jazyka, pro který není určitý způsob vyjadřování přirozený. [...] [Při překladu beletrie] jste volnější. Kdežto tady já se neustále pohybuji víceméně v jeho vlastní jazykové oblasti a tu svou mu pořád přizpůsobuji.“

Překladatelka text neopatřovala vlastními poznámkami či vysvětlivkami (až na výjimky, např.: [...] „dokonale libovolné ph ve slově *nénuphar* (leknín) se pro pravopisem posedlé pravopisce stalo tak neodlučitelným [...]“, s. 71). Jednak nepociťovala potřebu cokoliv dovysvětlovat, a dále tuto úlohu připisuje odbornému redaktorovi:

„Jinak tam ale ani nebyly nějaké termíny, které bych musela zvlášť vysvětlovat. S tím jsem se tam prostě nesetkala, ...ale byla by to záležitost pro odborníka, který pracuje v dané oblasti, ne pro mě v tomto případě. [...] ježto nejsem odborník, jak jsem říkala, necítila jsem se oprávněna k tomu, sama něco vysvětlovat. Myslela jsem si, že jelikož bude celá věc konzultována s odborníky, že to tam případně dodají oni, ale vyšlo to takto. K této věci jsem se stavěla jen jako překladatel.“

3.2.2. Typologie překladatelských problémů

3.2.2.1. Otázka obsahu: reálie, citace, odborné koncepty a terminologie

a) Překlad francouzských reálií

Sociologický výzkum nutně spočívá na realitě v daném místě a v dané době, byť jeho závěry mohou mít všeobecnou platnost. Bourdieu opírá teze představené v *Teorii jednání* o výzkumy provedené ohledně francouzské společnosti v období zhruba od konce šedesátých až do začátku osmdesátých let minulého století. Čtenář se setká s reáliemi společenskovědními a sociologickými (jména a myšlenky zejména francouzských myslitelů: Durkheim, Mauss, Foucault...), historickými a zeměpisnými (francouzská šlechta, církev, geografické názvy atp.), kulturními (především literatura, ale také výtvarné umění), a dále se sociálními reáliemi

každodenního života Francouzů, detailní francouzskou realitou zachycenou v době výzkumu (např. vzdělávací systém, ale také stravovací návyky, volnočasové aktivity, materiální a duchovní hodnoty).

Pro potřeby analýzy problematiky překladu reálie posuzuji z hlediska toho, nakolik jsou v českém prostředí známé, a tudíž srozumitelné. Rozdělila jsem je pro potřeby analýzy do tří vrstev, z každé představuji ukázkou. Cílem tohoto rozdělení je poukázat na to, že pokud překladatel, redaktor či nakladatel uvažuje o explicitaci či poznámce, je nutné systematicky posoudit místa (v tomto konkrétním případě reálie), která si podobný zásah v překladu vyžadují.

První skupinu tvoří francouzské reálie obecné povahy, které jsou běžně známé. Patří sem především vlastní jména spisovatelů, filozofů, umělců, sociologů či politiků a historických postav (Balzac, Proust, Flaubert, Sartre, Derrida, Foucault, Lévi-Strauss, Duchamp, Gauguin, Durkheim, Mauss...). Ačkoliv nejvíce se objevují francouzská jména, stejnou roli hraje i několik odkazů nefrancouzských (Habermas, Weber, Chomsky, Faulkner či Machiavelli). Zde se z překladatelského hlediska žádný problém nejeví, snad jen co se týče skloňování osobních vlastních jmen. Překladatelka se skloňování vlastních jmen nevyhýbá, osobně se domnívám, že proto, že by úsilí přeformulování větné stavby bylo na úkor soudržnosti komplexního větného celku:

[...] „les agents sociaux construisent le monde social à travers des structures cognitives (« formes symboliques » comme dit Cassirer, formes de classification comme dit Durkheim, principes de vision et de division, autant de manières de dire la même chose dans des traditions théoriques plus ou moins séparées) susceptibles d'être appliquées à toutes les choses du monde et, en particulier, aux structures sociales. [...] (les expressions sont de Durkheim)“ (s. 124)

→ [...] „(podle Cassirera „symbolických forem“, podle Durkheima forem klasifikačních, principů vidění a rozlišování, což je v podstatě jen dvojí způsob, jak v rámci více nebo méně různých myšlenkových tradic říci totéž), jež se dají aplikovat na cokoli na světě, a zvláště na struktury sociální, vytvářejí sociální aktéři sociální svět. [...] (řečeno s Durkheimem)“ (s. 87)

Méně četné jsou názvy zeměpisné. Při jejich převodu již vyvstává otázka, zda např. málo známý název opsat či vysvětlit, skloňovat či uvést např. nadřazeným termínem tak, aby čtenář pochopil, zda je řeč např. o kraji, městě, čtvrti, ulici apod.

Konkrétním případem je často zmiňovaný Béarn, kraj na jihu Francie, odkud Bourdieu pocházel, a kde prováděl část svých výzkumů:

[...] „ensuite les recherches que j'ai menées, à différents moments, et en différents lieux (Kabylie, Béarn, etc.)“ (s. 177)

→ [...] „za druhé o své v různých dobách a na různých místech (Alžír, Béarn atd.) vedené průzkumy“ (s. 121)

„Si, dans l'étude de la parenté, en Béarn ou en Kabylie [...]“ (s. 225)

→ „Když jsem v Béarn a v Alžíru studoval příbuzenské vztahy [...]“ (s. 157)

Osobně bych například zde sáhla po explicitním nadřazeném pojmu, který lze skloňovat (např. „v kraji Béarn“, „obyvatelé kraje Béarn“ atp.).

Zřetelný posun nastal v překladu názvu „Kabylie“. Bourdieu o Kabylii, etnické oblasti na severu Alžírsko pojmenovaném podle etnika Kabyľů, hovoří velmi často, neboť právě tam prováděl své první etnologické a sociologické výzkumy v 50. letech. V českém překladu však tento název ani jednou nezaznívá. Překladatelka navíc nejen že se o Kabylii nezmiňuje, ale překládá názvem Alžírsko či dokonce Alžír (z čehož je patrné, že tak nečiní proto, že by se rozhodla použít hyperonymum státu, ve kterém Kabylie dnes leží, jakkoliv by i to bylo nesprávné). Jedná se o pochybení především z odborného hlediska. Přesné označení Kabylie je důležité proto, že se jedná o etnolingvistický historický region, kde žije samostatné etnikum Berberů, hovořící mimo jiné vlastními jazyky a mající vlastní společenské uspořádání, zvyky, tradice, atp. Sociologický výzkum jejich života se zásadně liší od výzkumu, který by byl prováděn např. u arabských Alžířanů.

„Dans des sociétés sans État comme la Kabylie ancienne ou l'Islande des sagas, il n'y a pas de délégation de l'exercice de la violence à un groupement spécialisé, clairement identifié au sein de la société.“ (s. 110)

→ „Ve společnostech, které netvoří stát, jako bylo kdysi Alžírsko nebo Island doby ság, žádná taková specializovaná, uvnitř společnosti jasně identifikovaná skupina pověřená výkonem násilí neexistuje.“ (s. 76)

„La question que je vais examiner n'a cessé de se poser à moi, depuis mes premiers travaux d'ethnologie sur la Kabylie jusqu'à mes recherches les plus récentes sur le monde de l'art [...]“ (s. 177)

→ „Otázka, kterou budu zkoumat, mě provází od mých prvních etnologických prací v Alžíru až po má nedávná bádání o světě umění [...]“ (s. 121)

Do druhé skupiny řadím ty francouzské reálie, které jsou sice kulturně specifické a méně samozřejmé pro příjemce z jiné kultury, ale které velice jasně slouží jako názorný příklad, jenž tak bude zřejmě i čten a vnímán. Jedná se především o názvy nápojů, jídel, předmětů běžného života a některých zvyklostí nebo o francouzské kulturní odkazy:

[...] „Volvo ou 2CV, vin rouge ou Champagne, Pernod ou whisky, golf ou football, piano ou accordéon, bridge ou belote [...]“ (s. 24)

→ [...] Volvo nebo 2CV, červené víno nebo šampaň, pernod nebo whisky, golf nebo fotbal, klavír nebo harmonika, bridž nebo belota [...]“ (s. 17)

U těchto příkladů lze snad jen poukázat na to, že ačkoliv tyto názorné příklady mají univerzální hodnotu – neboť je nutné je chápat v souvislostech, jako určitou strukturu – může dojít k jistému zkreslení, a to z hlediska zavedených kulturních a společenských stereotypů.

Bourdieu charakterizuje jednotlivé společenské třídy podle životního stylu, volnočasových aktivit, stravovacích návyků, materiálního vybavení, všeobecného vědomí o literatuře a umění atp. Jestliže některé charakteristiky asociují přinejmenším odpovídající sociální prostředí (hon, golf, opera...), u jiných asociace nemusí být tak samozřejmá (belota, pernod, 2CV), ačkoliv zde je pochopení usnadněno opozicemi (bridž – belota). Není ale zřejmě potřeba je dovysvětlovat.

„Une des fonctions de la notion d'*habitus* est de rendre compte de l'unité de style qui unit les pratiques et les biens d'un agent singulier ou d'une classe d'agents (comme Balzac ou Flaubert le suggèrent à travers des descriptions du décor – la pension Vauquer dans *Le Père Goriot* ou les mets et les boissons consommés chez les différents protagonistes de *L'Éducation sentimentale* – qui sont une manière d'évoquer le personnage qui l'habite).“ (s. 23)

→ „Jednou z funkcí pojmu *habitus* je, že vyjadřuje jednotný styl praktických činností a statků určitého jednotlivého aktéra nebo třídy aktérů (jak to naznačuje Balzac nebo Flaubert, když popisují kulisy – penzion paní Vauquerové nebo jídla a nápoje konzumované různými protagonisty *Citové výchovy* – a tím vlastně svým způsobem charakterizují postavu, která je obývá).“ (s. 14)

Český příjemce asi nebude znát podobu penzionu paní Vauquerové v Balzakově románu *Otec Goriot* (jméno románu v překladu z neznámých důvodů nezaznívá) se stejnou (alespoň předpokládanou) samozřejmostí, jako čtenář francouzský, pro účely porozumění však není konkrétní popis důležitý, důležitý je naopak obecný vztah mezi prostředím a jedincem, který se uvnitř tohoto prostředí pohybuje.

Do zvláštní skupiny reálií bych zařadila citace. V knize se vyskytuje množství citací jak autora samotného, tzn. jeho děl a názvů jeho předchozích děl, a dále citace a odkazy na jiné autory, společenskovední i literární. Překladatel na takových místech stojí před několika možnostmi. Pokud se jedná o citaci z díla, které již do češtiny převedeno bylo, měl by použít existující překlad (a doložit jej odkazem na bibliografický údaj).

Existující, do češtiny již přeložené názvy děl a dohledatelné citace by měly v překladu zaznít. Pokud český překlad dosud pořízen nebyl, použije překladatel zpravidla vlastní překlad, což je v textu tohoto překladu naznačeno uvedením originálu v závorce (pouze u prvního výskytu).

Mon travail, et spécialement *La Distinction*, est particulièrement exposé à une telle lecture. (s. 16)

→ Má práce, a speciálně *Distinkce* (*La Distinction*), může být přitom takovým způsobem velmi snadno vnímána. (s. 10)

Très rapidement, puisque je ne peux pas supposer connu ce que j'ai dit dans *Le Sens pratique* (s. 179)

→ Protože nemohu předpokládat, že každý zná analýzy, které jsem provedl ve *Smyslu praxe* (*Le Sens pratique*) (s. 122)

Tyto překladatelčiny „pracovní“ názvy však nejsou závazné, o čemž svědčí i zcela odlišné překlady stejných děl např. v *Pravidlech umění*, kde je titul „Le sens pratique“ překládán jako „Logika praxe“ a „La Distinction“ jako „Odlišení“.⁶³

V českém překladu lze v tomto ohledu vidět jasně zvolenou strategii: názvy nepřeložených děl či citací – těchto případů je v *Teorii jednání* většina – překladatelka uvádí ve vlastním překladu (Robbe-Grillet), naopak citaci Shakespeara přebírá od J. V. Sládka (doplněnou vlastní poznámkou pod čarou).

[...] „la définition de la vie comme anti-histoire que propose Shakespeare à la fin de *Macbeth* : « C'est une histoire que conte un idiot, une histoire pleine de bruit et de fureur, mais vide de signification. »“ (s. 83) [Pozn.: původce francouzského překladu Shakespeara citován není]

→ [...] „vyjádřil Shakespeare v závěru *Macbetha*, kde definuje život jako anti-příběh: „To povídka, již vypravuje blb, jen hluk a vřava, neznačící nic.““ (s. 58) poznámka pod čarou: Překlad J.V. Sládek (pozn. překl)

„Comme l'indique Alain Robbe-Grillet, « l'avènement du roman moderne est précisément lié à cette découverte : le réel est discontinu, formé d'éléments juxtaposés sans raison dont chacun est unique, d'autant plus difficiles à saisir qu'ils surgissent de façon sans cesse imprévue, hors de propos, aléatoire »“ (s. 83) poznámka pod čarou: A. Robbe-Grillet, *Le Miroir qui revient*, Paris, Ed. de Minuit, 1984, p. 208

→ „Jak říká Alain Robbe-Grillet, „nástup moderního románu je spjatý právě s tímto odhalením: skutečnost je diskontinuální, sestávající z prvků bezdůvodně položených jeden vedle druhého, z nichž každý je jedinečný a jež je tím obtížnější zachytit, že vyvstávají vždycky nečekaně, v nepravou chvíli, náhodně“ (s. 58) poznámka pod čarou: A. Robbe-Grillet, *Le Miroir qui revient*, Paris, Ed. de Minuit, 1984, p. 208

Setkala jsem se však s některými nepřesnostmi, a to překvapivě i v odkazu na beletristické dílo W. Faulknera, které bylo do češtiny přeloženo jako „*Hluk a vřava*“, nikoli jako „*Hluk a zuřivost*“:

„Cette double rupture, symbolisée par le roman de Faulkner, *Le Bruit et la Fureur*“ (s. 83)

→ „Naprosto jasně tento dvojí rozchod, symbolizovaný Faulknerovým románem *Hluk a zuřivost*“ (s. 58)

Dále se v českém kontextu⁶⁴ hovoří o knize Johna Langshawa Austina „*Sense and sensibilia*“ jako o „*Smyslu a smysluplnosti*“, nikoliv jako o „*Smyslu a senzibilitě*“:

„« *Scholastic view* » est une expression qu'Austin emploie en passant dans *Sense and Sensibilia* [...]“ (s. 221)

→ „*Scholastic view*“ je výraz, kterého Austin užívá ve *Smyslu a senzibilitě* (*Sense and Sensibilia*) [...]“ (s. 153)

⁶³ *Pravidla umění*, (2010, s. 446)

⁶⁴ Viz např. SLOUKOVÁ (2003)

Velice často ale Bourdieu cituje jiné autory jen v narážce, výrazy uvádí v uvozovkách (viz příklad výše, s. 63). Evidentně lpí na tom, aby bylo čtenáři (posluchači) jasné, že pracuje s poznatky či obraty např. svých kolegů či jiných autorů. Nezřídka také sám kolegy i zdroje zmiňuje (viz příklad výše, s. 71). Jde na jedné straně o odborný postup, kde z hlediska jazykového dbá na zachování výraziva a terminologie pokud možno jednotné. Na straně druhé se ale pravděpodobně také jedná o zálibu v aluzích, utvrzování autority prezentováním vlastní erudice. To je rys typický nejen pro Bourdieua, ale obecně pro odborný styl francouzsky píšících autorů.

Pro překladatele však tato autorova „hra“ představuje výzvu a případně práci s dohledáváním, zda se např. daný použitý výraz uchytil a v dané formě se užívá. V případě *Teorie jednání* by asi bylo nesmírně náročné ověřovat každý takový výraz, v některých případech, jak ukazuje například rozbor překladů terminologie, by to nicméně bylo záhodno.

V poslední skupině vyčleňuji reálie, které vycházejí ze zásadních odlišností výchozí kultury, a které český nefrankofonní příjemce zná jen zřídka. Jsou to aspekty francouzské společenské hierarchie, na nichž Bourdieu demonstruje svou teorii, které ale nejen že v českém prostředí neexistují, navíc pro ně nefunguje ani odpovídající ekvivalent. Nejvýraznějším příkladem je francouzský vysokoškolský systém, charakteristický dichotomií elitních výběrových univerzit či vysokých škol, tzv. „Grandes écoles“ a běžných univerzit, které své uchazeče nijak neselektují. Tato diferenciace, jakožto pregnantní rys silného společenského elitářství Francie (která je přitom od dob Francouzské revoluce symbolem rovnostářství, sama se tak prezentuje a lpí na tom, aby tak byla vnímána), není u nás ve všeobecném povědomí. Pro demonstraci Bourdieuova modelu reprodukce společenských nerovností je přitom poměrně klíčová. V českém překladu je tento zásadní rozdíl setřen:

„En instaurant une coupure entre les élèves des grandes écoles et les élèves des facultés, l'institution scolaire institue des frontières sociales analogues à celles qui séparaient la grande noblesse de la petite noblesse, et celle-ci des simples roturiers.“ (s. 41)

→ „Tím, že instituce vzdělání nastoluje předěl mezi žáky univerzity a žáky jiných vysokých škol, zavádí obdobné *sociální hranice*, jaké kdysi dělily vysokou šlechtu od drobné a tu zase od prostého lidu.“ (s. 28)

[...] „les phases de développement de l'institution scolaire et [...] l'apparition au XVIIIe siècle [...] (des) collèges, mêlant certaines fractions de l'aristocratie et la bourgeoisie de robe dans des internats qui annoncent le système actuel des grandes écoles, coïncident avec les phases de développement de la bureaucratie d'État.“ (s. 44)

→ [...] „jednotlivé fáze rozvoje školství, a zvláště vznik kolejí v osmnáctém století, institucí nového typu, v jejichž internátech se jako předzvěst dnešního systému vysokých škol mísí určité části šlechty s úřednickou byrokracií, jdou ruku v ruce s fázemi rozvoje státní byrokracie [...]“ (s. 31)

[...] „tout permet en effet de supposer que, face aux anciens des grandes écoles en France [...] qui tendent de plus en plus à monopoliser durablement toutes les grandes positions de pouvoir, dans la banque, dans l'industrie, dans la politique, [...]“ (s. 51)

→ [...] „všechno totiž nasvědčuje tomu, že [...] tváří v tvář absolventům francouzských vysokých škol [...] usilujícím čím dál tím víc o trvalý monopol na všechny vysoké mocenské posty - v bankovníctví, průmyslu, politice - [...]“ (s. 36)

(atd.)

Domnívám se, že realie tohoto typu je nutné v překladu vysvětlit a vyjít tak vstříc čtenáři. V daném příkladu bych uvažovala o převzetí francouzského názvu a vnesení poznámky pod čarou při prvním výskytu.

b) Překlad terminologie

Terminologii použitou v *Teorii jednání* bych rozdělila do tří kategorií.

První kategorii tvoří pojmy, které Bourdieu do sociologie nově zavedl pro představení své epistemologie, metod výzkumu a jeho výsledků, tedy pro účely vlastního popisu sociálního světa. Jak jsem již uvedla v analýze terminologie originálu, jedná se především o nové použití (a tudíž novou kanonizaci) termínů již existujících. Jsou to zejména pojmy *habitus*, *praxe*, *pole*, *kapitál*, a *illusio*.

Za povšimnutí v této kategorii stojí způsob, jakým překladatelka nakládá s pojmem „*habitus*“. Jazykové zdroje (internetová jazyková příručka UJČ AV ČR,⁶⁵ Akademický slovník cizích slov)⁶⁶ uvádějí latinské skloňování tohoto slova: *habitus* –tu, m., a to ve všech oblastech užívání (med., fyziol., bot., psych., cír.). Toto pravidlo skloňování se vyskytuje i v české sociologické literatuře a konkrétně v souvislosti s Bourdieuovou sociologií. (Dopita: 2007).

Překladatelka však pojem počesťuje a skloňuje podle vzoru „hrad“, tedy *habitus* –u (6. mn. –ech), podobně jako např. původně latinské slovo „cirkus“.

[...] „rapport entre les *positions sociales* (concept relationnel), les dispositions (ou les *habitus*) [...]“ (s. 19)

→ [...] „vztah mezi *sociálním postavením* (pojem vztahový), *dispozicemi* (či *habitusy*) [...]“ (s. 13)

⁶⁵ Obecná mužská podstatná jména latinského a řeckého původu zakončená v prvním pádě jednotného čísla na *-us* (*-os*, řidčeji *-es*, *-is*) najdeme v mluvnicích v kapitolách věnovaných přejatým podstatným jménům, která nejsou plně začlenitelná do deklinačního systému domácích podstatných jmen. Ve všech pádech kromě 1. p. (u neživotných jmen i 4. p.) jednotného čísla vychází skloňování z původního tvarotvorného základu (ten vznikne odtržením přípony *-us*), k němuž připojujeme koncovky příslušného českého vzoru. Jádrem této skupiny slov tvoří jména, u nichž zakončení *-us* následuje po souhlásce. Zdroj: <<http://prirucka.ujc.cas.cz/?slovo=habitus&Hledej=Hledej>>

⁶⁶ PETRÁČKOVÁ, Věra a kol. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1997.

Les lois qui régissent la production des discours dans la relation entre un habitus et un marché [...]“ (s. 87)

→ Zákony vztahu mezi habituem a trhem [...]“ (s. 61)

[...] „le plus souvent, à travers les dispositions d'habitus [...]“ (s. 97)

→ [...] „nejčastěji skrze dispozice habitusu [...]“ (s. 68)

Na dotaz, který jsem jí ohledně tohoto konkrétního případu položila, odpovídá následovně:

„Já tento termín počestila. Ale dnes bych řekla spíše „habitů“. Mám sklon počestovat, když je to možné. Protože angličtina, francouzština i němčina a ostatní pro nás běžné evropské řeči většinou, jak už jsem se prve o tom zmínila, mnohem soustavněji užívají členy, a těmi si pomohou právě i ke skloňování. Latina je už dnes pro většinu národa málo samozřejmá, dnes není už běžné, aby měl každý latinu, např. z gymnázií. Přijde mi, že latina v českých větách vrže. Je to asi přístup člověka, který léta letoucí pracoval s beletrií a chtěl by, aby byl jazyk hezký i v tomto případě. Proto asi raději počestovat, když to lze. Zdá se mi také, že slovo habitus je dost běžné, že to není jen odborný termín, že se vyskytuje i v jiných textech a že je tak nějak vžitý. Skoro každý ví, alespoň obrysově, co znamená habitus, a že se to tedy dá užívat i v počestěné verzi.“

Další kategorie zahrnuje obecné pojmosloví ze společenskovedních oborů. Ze sociologie bych uvedla příklad termínů pozice, dispozice, role, hra, interakce, atp.

Pozornost si zasluhuje společenskovední konstrukt „gender“, kterým se označují veškeré nebiologické (sociální, psychologické, ekonomické, politické...) rozdíly mezi muži a ženami. Pojem gender (fr. „genre“) vstoupil do slovníku společenských věd přes angličtinu, terminologizoval se v rámci feministického paradigmatu ve druhé polovině 20. století. Bourdieu se „genderovým“ otázkám věnuje: hovoří o maskulinismu, patriarchálních zvyklostech, o mužské nadvládě či dominanci („domination masculine“). Anglický termín „gender“ (v jeho francouzské podobě „genre“) však v *Raisons pratiques* nepoužívá. Slovo „genre“ uplatňuje jedině ve smyslu literárního či uměleckého „žánru“. Otázkou také je, kdy tento anglicismus pronikl do francouzského společenskovedního diskurzu. Je možné, že s ním v době pořizování přednášek francouzská sociologie ještě neoperovala. V české verzi se pojem „gender“ rovněž nevyskytuje, což považuji za správné, neboť jej nenajdeme u autora. Nejsem si proto jista, zda by v českém překladu zaznívat mělo, navzdory zpětné úvaze překladatelky:

„V jedné věci jsem se ale určitě mýlila, [...] vyskytuje se tam jeden termín, který je dnes již zcela běžný a o němž jsem tehdy nevěděla, že je zcela běžný, a to je slovo „gender“. [...] termín „gender“ tam není použit a patří tam, měl by tam být. [...] Docela se divím, že když to četli odborníci, nepřidali tam ten „gender“, protože to slovo už tehdy bylo zavedené, byl to přesně ten přelom, kdy se tento termín začínal vžívat, ale neoborník, což jsem já byla, to tehdy nevěděl.“

Z oblasti filozofie bych upozornila na překlad pojmu „l'universel“. V překladu není tento pojem jednotný, vyskytuje se v podobách „univerzální“, „univerzálně“, „univerzální hodnota“, „univerzálnost“... Z následujících ukázek je však patrné, že jde o koncept a překlad

by proto měl být jednotný, otázkou je, jaký překlad zvolit. Někteří překladatelé (Josef Fulka) řeší podobné problémy vložením daného termínu v originále do závorky za vlastní překlad, zejména pokud je dané slovo užito v určitém nezaměnitelném smyslu, jako termín či pokud jej autor jinak zdůrazňuje.

„La monopolisation de l'universel est le résultat d'un travail d'universalisation qui s'accomplit notamment au sein même du champ bureaucratique.“ (s. 131)

→ „Monopolizace univerzálního je výsledek univerzalizace, jež probíhá především uvnitř samotného byrokratického pole.“ (s. 92)

[...] „en revendiquant le pouvoir au nom de l'universel, nobles et bourgeois de robe font avancer l'objectivation et, par là, l'efficiencia historique de l'universel et ils ne peuvent se servir de l'État qu'ils prétendent servir sans servir tant soit peu les valeurs universelles auxquelles ils l'identifient.“ (s. 44)

→ [...] „jestliže se však úřednická šlechta a úřednická buržoazie dožaduje moci ve jménu univerzálních hodnot, prosazuje tím zároveň objektivizaci, čili i historickou účinnost těchto hodnot, a nemůže pak státu, o němž tvrdí, že mu slouží, využívat, aniž by alespoň trochu sloužila i oněm univerzálním hodnotám, s nimiž se ztotožňuje.“ (s. 31)

„L'histoire ne peut produire l'universalité transhistorique qu'en instituant des univers sociaux qui, par l'effet de l'alchimie sociale de leurs lois spécifiques de fonctionnement, tendent à extraire de l'affrontement souvent impitoyable des points de vue particuliers l'essence sublimée de l'universel. Cette vision réaliste, qui fait de la production de l'universel une entreprise collective, soumise à certaines règles, me paraît plus rassurante, après tout, et, si je puis dire, plus humaine, que la croyance dans les vertus miraculeuses du génie créateur et de la passion pure pour la forme pure.“ (s. 80)

→ „Dějiny nemohou produkovat transhistorickou univerzálnost jinak, než ustavením sociálních světů, které svými specifickými zákony fungování a svou sociální alchymii extrahují z často nesmiřitelných střetů jednotlivých hledisek sublimovanou esenci univerzálního. Takovýto realistický pohled, chápající univerzální jako plod kolektivní činnosti podřízené určitým pravidlům, mi připadá nakonec uspokojivější a, mohu-li to tak říci, lidštější než víra v zázračné vlastnosti tvůrčího génia a čiré vášně pro čistou formu.“ (s. 56)

Důležitý je dále pojem „raison“, který se objevuje v názvu díla a – jak se u Bourdieua dá očekávat – ne náhodou. Ve filozofii je „rozum“ jedním z nejdůležitějších termínů a jeho pojetí v historii má dlouhý vývoj. „Raisons pratiques“ odkazuje na Kantův pojem „praktického rozumu“ (německy „praktische Vernunft“). Praktický rozum se vztahuje na problematiku jednání (tedy na otázku, jak má jedinec jednat v určité situaci). Do oblasti praktického rozumu patří například Kantův kategorický imperativ neboli vnímání přirozené morálky. Kant dále rozlišuje pojem „Verstand“, do češtiny překládaný jako „rozvažování“. Ten označuje schopnost rozumu tvořit syntézy, tedy definovat pojmy z empirických počitků.

To úzce souvisí s Bourdieuvým habitem, který zvnitřňuje jak vnější, tak vnitřní povahu jednání (a tedy rozumu). Odtud plurál v názvu díla, jímž Bourdieu vlastně velice zkratkovitě odkazuje na svou kritiku Kantovy filozofie. Je to reference velice subtilní, ale dostatečně významná, aby plnila roli titulu celé publikace. Název českého originálu „Teorie jednání“ tuto narážku opět vypouští. Zde jsou slova PhDr. Dvořákové ohledně překladu českého titulu:

Problém s názvem byl dosti velký. [...] Vzpomínám si, že jsem se v té době náhodou setkala s jednou německou překladatelkou, [...] Překládala také tohoto Bourdieua a přeložila ho také jako „Teorie jednání“. To mě upokojilo, protože jsme se shodly na stejném názvu, aniž jsme o sobě věděly. „Teorie jednání“ zaznívá v podnázvu (*Raisons pratiques, sur la théorie de l'action*), ale já jsem si přeložila původně vlastní název „Raisons pratiques“ jako „Teorie jednání“. Hledala jsem, jak tento pojem přeložit. Jak jej lze vyjádřit česky? Už to slovo „raison“. Má tolik významů! A když se to spojí se slovem „pratique“... nakonec jsem došla k tomuto. A potom jsem se upokojovala, když jsem to nacházela znovu i v jiných překladech.⁶⁷

V originále se pojem „*raisons pratiques*“ dále neobjevuje, zato autor velice často používá slovo „*raison*“ a jeho různé formy, a to nejen jako filozofický termín, ale také ve všech jeho dalších významových podobách:

„On ne peut pas faire de la sociologie sans accepter ce que les philosophes classiques appelaient le « principe de raison suffisante » et sans supposer, entre autres choses, que les agents sociaux ne font pas n'importe quoi, qu'ils ne sont pas fous, qu'ils n'agissent pas sans raison. Ce qui ne signifie pas qu'on suppose qu'ils sont rationnels, qu'ils ont raison d'agir comme ils agissent ou même, plus simplement, qu'ils ont des raisons d'agir, que ce sont des raisons qui dirigent, ou guident, ou orientent leurs actions. Ils peuvent avoir des conduites raisonnables sans être rationnels ; ils peuvent avoir des conduites dont on peut rendre raison, comme disaient les classiques, à partir de l'hypothèse de la rationalité, sans que ces conduites aient eu la raison pour principe. Ils peuvent se conduire de telle manière que, à partir d'une évaluation rationnelle des chances de réussite, il apparaît qu'ils ont eu raison de faire ce qu'ils ont fait, sans qu'on soit fondé à dire que le calcul rationnel des chances ait été au principe du choix qu'ils ont accompli. La sociologie postule donc qu'il y a, dans ce que font les agents, une raison (au sens où on parle de raison d'une série) qu'il s'agit de trouver ; et qui permet de rendre raison, de transformer une série de conduites apparemment incohérente, arbitraire, en série cohérente, en quelque chose que l'on peut comprendre à partir d'un principe unique ou d'un ensemble cohérent de principes. En ce sens, la sociologie postule que les agents sociaux n'accomplissent pas des actes gratuits.“ (s. 149 – 150)

→ „Nelze dělat sociologii, aniž přijmeme to, co klasičtí filozofové nazývali „princip dostačující příčiny“, a aniž předpokládáme, že sociální aktéři nedělají, co je prostě napadne, že to nejsou šílenci, že nejednají nesmyslně. To neznamená předpokládat, že jsou racionální, že mají racionální důvod jednat tak, jak jednají nebo prostě že jejich jednání řídí, vede či orientuje rozum. Jednání může být rozumné, aniž je racionální; může být vysvětlitelné, jak říkali klasikové, z hypotézy racionality, aniž se na rozumu nutně zakládá. Může se z hlediska racionálního zvážení jeho šancí na úspěch jevit jako zcela zdůvodněné, aniž se dá říci, že z racionálního propočtu šancí vyšlo rozhodnutí k němu. Neboli sociologie postuluje, že to, co aktéři dělají, má určitý mysl (tak jako hovoříme o smyslu určité série), který je třeba nalézt; a který umožňuje vysvětlit určitou řadu zdánlivě nesouvislých, libovolných aktů jako řadu koherentní, jako něco, co lze z určitého principu nebo koherentního celku principů pochopit. V tom smyslu sociologie postuluje, že sociální aktéři nejednají gratuitně.“ (s. 105-106)

Z ukázky originálu je patrná autorova hra s mnohoznačností francouzského „*raison*“. Není náhodou, že jej zde autor používá takto koncentrovaně. Jedná se však zřejmě o případ, kdy vystihující překlad možný není. Stejně tak se domnívám, že není nutné vysvětlovat narážku francouzského názvu knihy. Překladatel by jej však chápat měl. Možná by se v knize našlo místo, kde narážku vykompenzovat, ačkoliv např. J. Fulka tvrdí, že na rozdíl od beletrie je třeba s „kompenzacemi“ a „suplováním“ překladatelských problémů (vnášením jiných řešení

⁶⁷ Takový německý překlad se mi však dohledat nepodařilo. V němčině kniha vyšla pod názvem: *Praktische Vernunft. Zur Theorie des Handelns*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1998 (ISBN 978-3-518-11985-3), v angličtině pod názvem: *Practical Reason: On the Theory of Action*, Stanford University Press, 1998, v polštině jako: *Rozum praktyczny. O teorii działania*, tl. Joanna Stryczyk, Kraków 2009 (atd.)

do jiných míst textu) zacházet v neliterárních textech opatrně. To proto, že funkce neliterárních (společenskovědních) textů zprostředkovat obsah je vyšší nežli u beletrie a podobné nakládání by mohlo narušit věrnost s originálem. Rovněž by šlo v tomto případě vnést do překladu originál v závorce za českou verzí slova, aby slovní hra vyzněla i pro českého čtenáře.

Český překlad názvu překvapuje, neboť skutečně celý koncept „praktického rozumu“ vypouští. V jiných překladech přitom zaznívá. Používání podtitulů jsou navíc určitým druhem francouzského společenskovědního úzu. Z Bourdieuových textů lze citovat například *Les règles de l'art : genèse et structure du champ littéraire*, v českém překladu byl podtitul zachován: *Pravidla umění: vznik a struktura literárního pole*. Další příklady ukazují, že jde o poměrně stálou metodu. Titul sám je nejednoznačný a často abstraktní, podtitul jej zpřesňuje, konkretizuje: *La distinction : critique sociale du jugement* ; *Les héritiers : les étudiants et la culture* ; *Un art moyen : essai sur les usages sociaux de la photographie* ; *Ce que parler veut dire : l'économie des échanges linguistiques* atd. I to dokazuje, že je nutné znát při překládání textu vnětextové faktory originálu.

Pozornost si zasluhuje rovněž práce s ekonomickými termíny. Kromě toho, že Bourdieu záměrně používá ekonomických konceptů s přesnou ekonomickou terminologií, která by v překladu měla rovněž zaznít v přesném znění, představují úskalí některé francouzské výrazy: „économie“ (v češtině ekonomie vs. ekonomika) či „économiste“ (ekonom vs. ekonomista – vyznavač ekonomismu).

„Économie libérale“ je sice ekonomika, ale nikoliv „svobodná“, nýbrž „liberální“:

[...] „des raisons suffisantes de refuser les satisfactions immédiates, mais grosses de risques évidents (de chômage notamment), que leur propose une économie libérale tempérée par l'action de l'État et des mouvements sociaux.“ (s. 34)

→ [...] „nutně nemusí být dostatečným důvodem k tomu, aby odmítli okamžitá, byť očividně riskantní (zvláště pokud jde o nezaměstnanost) uspokojení, která jim nabízí stát a tlakem sociálních hnutí mírně regulovaná svobodná ekonomika.“ (s. 25)

Hovoří-li se například o „économie domestique“, objevuje se v českém diskurzu spíše pojem „ekonomika“ (ekonomika domácnosti), nikoliv „hospodaření“. V druhém příkladu se také spíše jedná o „ekonomiku“ a nikoliv „ekonomii“ – ačkoliv v daném případě titulu na obálce Bourdieuem vedeného sociologického odborného periodika *Actes de la recherche en sciences sociales* by to možná mohla být pojmoslovní hříčka.

„Ce qui revient à oublier que ce champ lui-même s’est construit par un processus de différenciation, en posant que l’économie n’est pas réductible aux lois qui régissent l’économie domestique, à la *philia*, comme disait Aristote, et inversement.“ (s. 159)

→ „Představy, jež má sice pravdu v tom, že ekonomické nelze redukovat na zákony hospodaření domácnosti, na *philia*, jak říkal Aristoteles, a obráceně, ale zapomíná, že i ekonomické pole vzniklo procesem diferenciací.“ (s. 112)

[...] „dans le numéro de la revue *Actes de la recherche* intitulé « L’économie de la maison », que les hommes se débrouillent souvent pour faire faire par les femmes ce qu’ils ne peuvent pas faire sans déroger [...]“ (s. 185)

→ V čísle revue *Actes de la recherche* nazvaném „Ekonomie domácnosti“ se můžete dočíst, že muži často, aby si nezahlavili, nechávají určité věci, jako je například udání ceny, na ženách. (s. 128)

V případě Bourdieuem popisované „směně“ kulturních či symbolických statků (*économie des biens culturels / symboliques*) se nabízí otázka, jaký termín v češtině použít. Domnívám se, že je opět vhodnější hovořit v těchto případech o „ekonomice“, vyplývá to z Bourdieuovy kritiky ekonomie jako ekonomické teorie a především, který existuje právě mezi teorií a praxí, tedy ekonomikou. V mém názoru mě utvrzuje překlad P. Kylouška a P. Dyrtra (*Les règles de l’art / Pravidla umění*), kteří překládají např. spojení „*économie de l’art pur*“ do češtiny jako „ekonomika čistého umění“. ⁶⁸

Dans nos sociétés, et au cœur même de l’économie économique, on trouve encore la logique de l’économie des biens symboliques et l’alchimie qui transforme la vérité des relations de domination, avec le paternalisme. (s. 188)

→ V našich společnostech, dokonce i přímo v ekonomii ekonomické, tato logika ekonomie symbolických statků a alchymie transformující pravdu vztahů ovládnutí přetrvává ve formě paternalismu. (s. 130)

J’en viens à l’économie des biens culturels. (s. 198)

→ Dospěl jsem k ekonomii kulturních statků. (s. 138)

Slovo „ekonomista“ pak v češtině označuje zastávce tzv. ekonomismu, čili myšlenkového směru, který zdůrazňuje ekonomické, nikoliv politicko-sociální otázky. Ve francouzštině opět oba termíny splývají, a proto český překlad může vytvářet dojem kalku. V prvním případě je překlad diskutabilní, vzhledem k obsahu věty a také vzhledem k tomu, že Bourdieu implicitně o ekonomismu hovoří:

„Les économistes qui ne conçoivent d’action que rationnelle [...]“ (s. 183)

→ „Ekonomisté vyznávající finalistickou a intelektualistickou filosofii jednání (s. 126)

V následujících (nikoliv vyčerpávajících) případech je však překlad chybný, v češtině je správným ekvivalentem „ekonom“:

⁶⁸ V originále na s. 202, v překladu s. 191.

[...] „comme le laisse croire la vision de joueurs d'échecs ou de bridge que certains économistes (surtout lorsqu'ils s'arment de la théorie des jeux) prêtent aux agents.“ (s. 184)

→ [...] „tak jak to aktérům - po vzoru hráčů šachu nebo bridže - přičítají někteří ekonomisté (obzvlášť když se opírají o teorii her).“ (s. 127)

„Pour essayer de rendre compte de l'incapacité des relations de contrats privés à assurer l'allocation intertemporelle des ressources, les économistes ont construit ce qu'ils appellent des modèles à générations imbriquées [...] Les économistes sont intéressants parce qu'ils ont un génie de la variation imaginaire, au sens husserlien du terme, et qu'ils construisent des modèles formels qu'ils font tourner à vide, [...] Les économistes s'appuient sur cette analyse des rapports entre les générations pour établir que la monnaie est indispensable [...]“ (s. 198)

→ „Aby ekonomisté demonstrovali, že soukromé smluvní vztahy nemohou zajistit přesun zdrojů z jednoho období do druhého, vytvořili takzvaný model překrývajících se generací: [...] Je zajímavé, jaké mají ekonomisté nadání pro imaginární variaci (v husserlovském smyslu) a jak svými formálními, naprázdno běžícími modely [...] Na tomto svém pojetí mezigeneračních vztahů zakládají ekonomisté myšlenku nevyhnutelnosti peněz.“ (s. 137)

Poslední kategorii vztahují na transkripci cizích slov. *Teorie jednání* obsahuje velké množství cizích pojmů, které jsou v originále ve francouzské transkripci. Nejčastěji se jedná o výrazy řecké, latinské, arabské či japonské. V českém překladu byla však část těchto případů, především z klasické řečtiny zachována ve francouzské verzi (*spoudaîos*, *skholè* (s. 154), *philia* (s. 95), *épistèmè* (s. 44) – místo českého přepisu *spondaïos*, *scholé*, *filein* – řecké φ se v češtině přepisuje jako „f“, nikoliv „ph“ – *epistémè*), případně nejednotně kolidují s přepisy českými (*lectores* vs *lektores* či francouzský přepis řeckého filozofa Kallikla (Kalliklés, nikoliv Calliclès) z Platonových dialogů):

[...] „catégorisations catégoriques engendrées par la pensée classificatoire des lectores ou par l'impatience réductrice des aspirants *auctores*.“ (s. 11)

→ [...] „kategorické kategorizace, jak je plodí sirým škatulkujícím myšlením lektores nebo svou redukcující netrpělivostí aspiranti na *auctores*.“ (s. 8)

„La lecture interne, dans sa forme la plus ordinaire, est le fait des lectores, je veux dire les professeurs de littérature de tous les pays.“ (s. 62)

→ „Vnitřní výklad v té nejběžnější formě podávají lectores, to jest profesori literatury ve všech zemích.“ (s. 42)

[...] „comme Calliclès qui, après avoir demandé à Socrate [...]“ (s. 222)

→ [...] „jako Calliclés, který Sokratovi poté, co se ho zeptal [...]“ (s. 154)

Dalším podobným nedůsledným přepisem je výraz „potlatch“ (česky „potlač“, v jazyce severoamerických indiánů „dar“), který funguje ve společenských vědách, zejména v etnologii a antropologii, jako zavedený termín:

„Des actes ordinaires aux actes extraordinaires d'échange dont le potlatch [...]“ (s. 186)

→ „Mezi běžnými akty směny a akty výjimečnými, jejichž mezním příkladem je potlatch [...]“ (s. 129)

Na rozdíl od předchozích příkladů však zde jde o záležitost běžného redakčního čtení a úpravy textu (oprav, sjednocení atp.).

3.2.2.2. Otázka jazyková: morfologie, syntax, styl

a) Morfologie

Gramatická nominalizace je v rámci odbornosti v překladu převážně zachována. Překladatelka ji sice dle svých slov vnímá jako zátěž pro češtinu, nicméně se ji snaží co nejvíce zachovávat s vědomím, že i k českému odbornému diskurzu patří. V překladu dle mého názoru nepůsobí neúměrně. Cituji příklad poněkud extrémní, o kterém se překladatelka vyjadřovala v rozhovoru.

[...] „il est significatif que Weber, parlant de la religion, parle aussi, à propos des fonctions respectives du sacerdoce et des prophètes, de « banalisation » ou de « routinisation » et de « débanalisation » ou de « déroutinisation ».“ (s. 70)

→ [...] „že i Weber, když ve své studii o náboženství hovoří o funkci kněžství a funkci proroků, užívá pojmů „zevšednění“ či „zrutinování“ a „ozvláštnění“ či „odrutinování“, je příznačné.“ (s. 48)

Obdobně překladatelka zachovává složeniny. V případě odborného jazyka je takovýto postup v pořádku („méta-capital“ (s. 109) → „meta-kapitál“ (s. 75)), Bourdieu však na některých místech tvoří pomocí spojovníku složeniny ad hoc, jejichž funkce je zdůrazňovací. I v těchto případech překlad zůstává originálu věrný:

„On ne passe de la classe-sur-le-papier à la classe « réelle » qu’au prix d’un travail politique de mobilisation [...]“ (s. 27)

→ „Od třídy-na-papíře k třídě „skutečné“ lze přejít jen za cenu mobilizující politické práce [...]“ (s. 19)

Tento postup se neodvážuji hodnotit kladně či záporně, v textu nicméně toto konkrétní místo zaujme. Vzhledem k tomu, že ve francouzštině je tento slovotvorný postup aktivní, nepůsobí ve zdrojovém textu nijak příznakově. V české verzi naopak navozuje dojem slovních hříček objevujících se spíše v překladech beletrie (např. R. Queneaua).

Jak překladatelka nakládá s pasivy a neosobními konstrukcemi (např. gerundium) je vidět na následujících příkladech, tj. se snahou zachovat konciznost textu, ale nikoliv násilně:

„[...] c’est de l’histoire comparée qui s’applique au présent ou de l’anthropologie comparative qui s’attache à une aire culturelle particulière en se donnant pour fin de saisir l’invariant, la structure, dans la variante observée.“ (s. 16)

→ [...] „něco jako srovnávací dějiny aplikované na přítomnost nebo srovnávací antropologie zaměřená na jeden určitý kulturní trend, usilující však zachytit v pozorované variantě to, co se nemění, totiž strukturu.“ (s. 10)

„Je voudrais parcourir à nouveau ce livre avec vous, en essayant de répondre à la question que vous n'avez pas manqué de vous poser [...]“ (s. 31)

→ „Rád bych ji s vámi prošel znovu a pokusil se odpovědět na otázku, kterou jste si nad ní jistě sami kladli [...]“ (s. 21)

b) Syntax

Komplexní větná výstavba je v textu překladu rovněž zachována. Překladatelka zůstává po této stránce velice věrná zdrojovému textu, aniž by však narušila stavbu a kohezi vlastního jazyka. Českou větu umně přebuduje, myšlenkový konstrukt však odpovídá originálu. Uvádím namátkový příklad, takovéto vedení úvahy je však typické pro celou knihu:

[...] „Mais très proche des sémiologues et des usages qu'ils ont pu faire, avec Trier par exemple, d'une notion comme celle de « champ sémantique », il [Michel Foucault] refuse de chercher ailleurs que dans l'ordre du discours le principe de l'élucidation de chacun des discours qui s'y trouvent insérés : « Si l'analyse des physiocrates fait partie des mêmes discours que celle des utilitaristes, ce n'est point parce qu'ils vivaient à la même époque, ce n'est point parce qu'ils s'affrontaient à l'intérieur d'une même société, ce n'est point parce que leurs intérêts s'enchevêtraient dans une même économie, c'est parce que leurs deux options relevaient d'une seule et même répartition des points de choix, d'un seul et même champ stratégique. »“ (s. 64)

→ [...] „Princip výkladu pro něj [pro Michela Foucaulta] však spočívá výhradně jen v řádu diskurzu, jehož jsou jednotlivé diskurzy součástí, čímž se značně přibližuje sémiologům a způsobu, jímž užívají – jako třeba Trier – pojmu „sémantické pole“: „Jestliže je analýza fyziokratů součástí téhož diskurzu jako analýza utilitaristů, není to proto, že žili v téže době, ani proto, že se střetali na půdě jedné a téže společnosti, ani proto, že se jejich zájmy prolínaly v jedné a téže ekonomii, ale proto, že jejich dvojí volba vycházela z jednoho a téhož rozložení volitelných bodů, z jednoho a téhož strategického pole.“ (s. 43)

Za zmínku snad stojí užití interpunkce. Podobně, jako ve výchozím textu, nalezneme i v překladu hojně užitý středník. Francouzština sice obecně se středníkem pracuje daleko častěji, nežli čeština, nicméně v případě podobně složitých souvětí je středník žádoucí, aby se zachovalo akcentování jednotlivých rovin ve větné periodě. Podobně např. překladatelé Prousta všechny středníky identicky zachovávají, aby nedošlo ke krácení větných konstrukcí. Ty jsou, stejně jako v případě Bourdieuova jazyka, nosné nejen z hlediska melodie věty, ale i celého smyslu.

c) Styl

Ze stylistického hlediska vyvstává jako problematické zachování složitých větných celků, které v případě bourdieuovského diskurzu mají funkční povahu. Tohoto úkolu se překladatelka zhostila mistrně. Navzdory četným digresivním prvkům je český překlad soudržný, velice dobře čitelný a přitom zůstává zcela věrný, mj. zásluhou zachování složitě interpunkce. Míra orality je odpovídající výchozímu textu, zachovává se tak i charakter přednášek.

4. KRITIKA PŘEKLADU

4.1. Zhodnocení věrnosti a volnosti překladu

4.1.1. *Obsah a forma celku*

Jako celek si český překlad téměř úplně zachovává obsah i formu originálu, včetně grafického znázornění určitých výrazů či citací a autorových poznámek. O to více překvapí vynechaný doslov k páté kapitole, překlad rozhovoru, který věrnost celku narušuje. Důvod k jeho vypuštění jsem nedohledala, v obou francouzských edicích (Seuil, 1994 – uvedené jako zdroj v českém překladu – i v edici nakladatelství Points, 1996) rozhovor obsažen je. Zřejmě mohlo jít o rozhodnutí nakladatele či redakce, bližší informace jsem ale ohledně vypuštění této části nedostala.

4.1.2. *Jazyková stránka*

Po jazykové stránce považuji překlad dr. Dvořákové za mimořádně kvalitní. Překladatelka respektuje složitou makro i mikrotextovou výstavbu, zachovává syntaktickou strukturu i autorský styl, který je všeobecně považován za velmi náročný. To vše, aniž by se jakkoliv vzpírala pravidlům své mateřštiny. Bourdieuv jazyk je v češtině srozumitelný a soudržný. Na překladu je patrná zkušenost s chápáním a převody náročných francouzských neliterárních textů a současně vztah k překladu beletrie, jehož kvalita z velké míry spočívá v nalezení rovnováhy mezi volností a věrností vůči zdrojovému textu.

4.1.3. *Odborná stránka*

Z hlediska převodu odborného jazyka si troufám tvrdit, že byla náročnost originálu podceněna. Překladatelka sama přiznává, že ačkoliv se sociologií nikdy nezabývala a dílo Pierra Bourdieua neznala, nijak si je pro pořízení překladu neosvojovala, ani během práce ze své strany po odborné stránce překlad nekonžultovala. Proto došlo k některým pochybením,

především z hlediska terminologie a odborného výraziva (detailně jsou popsána v analýze překladu). Nutno však podotknout, že při přijímání překladu dr. Dvořáková na svou neznalost sociologie redakci upozorňovala a podle jejích slov jí byla přislíbena odborná redakce textu, tzn., že překlad budou před vydáním kontrolovat odborníci. Ze slov redaktorky nicméně vyplývá, že skutečně odborná redakce provedena nebyla a že naopak ona spoléhala na erudici překladatelky.

4.2. Zhodnocení redakční a korektorské práce

Naopak k mírnému přecenění překladatelčiných odborných kapacit došlo ze strany redakce nakladatelství Karolinum. Z posunů, které uvádím v analýze, vyplývá, že jednotlivé společenské vědy mají své vlastní pojmosloví a že překládá-li někdo texty filozofické a historiografické, není samozřejmostí, že (bez odborné spolupráce) obstojí s překladem z oblasti např. sociologie. Je však nutné zdůraznit, že v roce 1998, kdy překlad vyšel, bylo Bourdieuovo dílo známé jen úzkému okruhu odborníků (a navíc především většinou přes anglické překlady) a že *Teorie jednání* byla prvním počinem jak z hlediska překladu, tak z hlediska ediční práce.

Přesto si dovolím upozornit na nepříliš kvalitní korekturu, text obsahuje řadu překlepů (namátkou: pře(d)stavitelů (s. 71), na(d)řazenými (s. 78), Webewrovi (s. 91), altruissm~~m~~us (s. 171), po(v)zbuzován (s. 130) apod.), ale i pravopisných prohřešků v uvádění vlastních jmen: Machiaveli (místo Machiavelli) (s. 170) či křestní jméno německého sociologa Habermase: Jurgen (místo Jürgen) (s. 164) apod. Často se také vyskytuje chyba v interpunkci v konstrukci jak...tak (např.: [...] „ovlivněním relativní hodnoty jak těchto titulů tak odpovídajících pozic [...]“ (s. 40)), kde má být správně čárka. (Jak..., tak).

4.3. Absence ohlasů

Jak uvádím v teoretické části, je pro publikaci tohoto typu překladu příznačné, že v literárních ani odborných recenzích následně není věnován prostor kritice překladu. Jedinou českou recenzi na vydání *Teorie jednání* se mi podařilo dohledat v Sociologickém časopise (35, 4/1999). Rubrika recenzí tohoto časopisu, jak zmiňuji v první části práce, je však

orientována ryze odborně, účel těchto recenzí je informovat odbornou veřejnost o vydání určité publikace: k povaze či kvalitě překladu se recenzenti zpravidla nevyjadřují. Jan Sokol, autor recenze první česky publikované Bourdieuovy knihy, se však vedle analýzy obsahu na dvou místech vyjadřuje také k překladu:

[...] „Kant předně přehlíží, že „rozum“ je bytostně historický – a tedy nutně v plurálu (titul originálu, *Raisons pratiques*, je prostě plurál „praktického rozumu“, škoda, že se v překladu úplně ztratil).“

A v závěru celkově hodnotí:

[...] „Četbu zpřijemňuje dobrý překlad, ruší jen francouzské transkripce řeckých pojmů (*philia*, *skholè*) a řada drobných chyb: *epifonemata* (?) místo *epifonémů*, [...] *spoudaios* místo *spoudaiós* a *spoudazein* [...] atd.“⁶⁹

Tyto odborné postřehy jsou z hlediska překladu důležité, v odborné recenzi však z pochopitelných důvodů vyznívají jako marginální. Zůstává tedy faktem, že překlady neliterárních textů nejsou z hlediska kritiky překladu dostatečně zohledňovány. Na tom se podílí skutečnost, že funkce těchto textů je odlišná, stejně tak jako přístup k nim ze strany recipientů. Pro kvalitu těchto překladů by nicméně důkladnější translatologická kritika byla jistě přínosná.

4.4. Osobní zhodnocení a doporučení

Na závěr analýzy a kritiky překladu si dovoluji vyslovit vlastní názor. Domnívám se, že překlad společenskovědního textu tohoto typu spočívá stejnou měrou na stránce jazykové i odborné. Obě stránky vyžadují ze strany překladatele rovnocennou pozornost a odpovědnost. Z praxe i názorů dotázaných osob, které se v této oblasti pohybují (nakladatelka a redaktorka Sociologického nakladatelství (SLON) PhDr. Alena Miltová, překladatel Mgr. Josef Fulka, PhD., čeští odborníci na sociologii doc. Ing. Jiří Večerník, CSc., Ing. Aleš Müller) vyplývá, že překlad (např.) sociologického textu vyžaduje užší spolupráci překladatele a odborného redaktora (pokud překladatel není současně odborníkem, jako je tomu ve výjimečném případě významného českého překladatele z francouzské filozofie, Mgr. Josefa Fulky, Ph.D.).

Překlad *Teorie jednání* PhDr. Věry Dvořákové je velice kvalitní po stránce jazykové, z odborného hlediska však obsahuje nedostatky, které na jedné straně svědčí o nedostatečném dohledávání (např. v případě Kabylie), jindy by však dle mého mínění odborná konzultace

⁶⁹ SOKOL, *Sociologický časopis*, 4/1999, s. 482-484.

během pořizování překladu a také následná odborná redakce pomohly text dotáhnout do ideálního tvaru. Důležitým pomocným pramenem pro překlad knihy *Raisons pratiques* by také byly mohly být jiné existující překlady (především Bourdieuem autorizované překlady do angličtiny). Nahlížení do nich je zřejmé například v případě P. Kylouška a P. Dytrta při překladu publikace *Les règles de l'art* (srov. *Le Sens pratique* (1980), *The Logic of Practice* (1990) a český pracovní název *Logika praxe*, viz poznámka č. 37).

Dále si myslím, že u překladu textů této povahy lze mnohem častěji využívat explicitace a vkládání poznámek, ať už ze strany překladatele nebo redaktora. To proto, že společenskovědní literatura se svou funkcí výrazně liší od beletrie, informativní funkce zde převažuje nad funkcí estetickou. Posuzovaný překlad je sice jako celek plně funkční, některé dílčí informace ale českému čtenáři uniknou. Konkrétně bych si představovala například komentář k hierarchii francouzského vzdělávacího systému a dichotomie „obyčejných“ univerzit a tzv. „Grandes écoles“, která v Bourdieuových tezích hraje důležitou roli, ale v českém kontextu nemá obdoby. Explicitace či opis by se pak mohly využít v případě některých složitých pojmů, které ve formě, v jaké jsou v překladu uvedeny, ztěžují pochopení.

Zevrubnější doplňující informace a vysvětlení se mohou také soustředit do úvodů či doslovů, jak je tomu např. ve většině překladových textů nakladatelství SLON nebo ve vydání jiného Bourdieuova textu brněnským nakladatelstvím Host. V případě této knihy se domnívám, že krátký text na 4. straně obálky, pořizovaný Prof. PhDr. Miloslavem Petruskem, CSc. není dostatečný. U prvního překladu z díla Pierra Bourdieua bych – jako čtenář – ocenila podrobnější vhled do díla a života takto významného autora.

III. ZÁVĚRY PRÁCE

Závěry jednotlivých zkoumání a dílčích částí diplomové práce jsou provázané a reflektují vstupní hypotézy z různých úhlů pohledu.

Pohled na historický vývoj české sociologie zdůvodňuje jak celkový nedostatek českých překladů z francouzské sociologie, tak současnou převažující anglofonní orientaci české odborné sociologické komunity.

Tyto dva závěry dále potvrzuje také dotazníkové šetření, které navíc přináší seznam konkrétních autorů a děl, které v českém překladu dosud nevyšly a jež by čeští sociologové k překladu doporučovali. Z dotazníku dále vyplývá, že čeští odborníci s texty francouzských sociologů poměrně často pracují, znají je však spíše z anglických překladů. Ačkoliv se jedná o průzkum na základě malého počtu respondentů, profesionální sociologické zpracování umožňuje statisticky správné vyhodnocení.

Pohled na produkci českých překladů sociologické literatury rovněž poukazuje na nedostatek českých překladů nejen ze sociologie, ale z francouzské společenskovědní literatury vůbec, a představuje specifické problémy spojené s vydáváním těchto textů. Na jedné straně je to otázka finanční, úzce propojená s otázkou lidských zdrojů: pořizování těchto textů je po odborné stránce náročné (zde vyvstává také otázka finančního ohodnocení překladatelské práce) a vyžaduje buďto specializaci překladatele nebo úzkou spolupráci s odborným redaktorem. Společně s platbou autorských práv tak vydávání těchto překladů představuje pro nakladatelství investici, kterou je nutné zvážit. Důležitý je však na druhé straně také fakt, že vydávání překladů z francouzštiny je ve větší míře opodstatněné oproti vydávání překladů z angličtiny, což je dáno nejen menší znalostí francouzštiny uvnitř odborné obce, ale také fungováním podpůrných programů poskytujících finanční podporu nakladatelům a překladatelům ze strany francouzské vlády.

Ze zkoumání recepce českých překladů francouzsky psaných sociologických děl vyvstává z hlediska translatologie jako nejvýraznější fenomén nedostatek kritik těchto překladů u nás. To je do jisté míry dáno funkcí, jakou tyto překlady zauímají a s očekáváním a nároky, které na ně kladou příjemci. Estetická složka je méně výrazná, nežli u textů beletristických a důležitější úlohu hraje funkce informativní, cílem je zprostředkování poznatků, výsledků výzkumů atp., byť literární formou. Kritika se proto soustřeďuje na obsah na úkor formy a

kvalita překladu jako taková bývá upozaděna. Její vyšší výskyt by však zřejmě pomohl upozornit na úskalí tohoto typu překladu a kladně přispět k dalším překladům.

Výsledky translatologické analýzy nelze plně zobecňovat. Z rozboru v této práci nicméně vyplývá, že při pořizování překladu sociologické odborné knihy je třeba přikládat stejnou péči strážce jazykové i odborné. Navzdory interdisciplinaritě francouzských společenských věd existuje například specifické pojmosloví pro každou disciplínu, a překladatel se s ním musí obeznámit. Rovněž výsledky tohoto konkrétního rozboru ukazují na nezbytnost kvalitní odborné redakce. Osobně se dále domnívám, že je u pořizování tohoto druhů překladů žádoucí jiný postoj k explicitaci, nežli u textů beletristických. Francouzský akademický diskurz je charakteristický jistou hermetičností a je-li dominantní funkcí překladů těchto textů zprostředkovat obsah, může být v některých případech opodstatněné vyjít vstříc českému nefrankofonnímu čtenáři, ať už formou vnitřních vysvětlivek, opisů nebo formou překladatelových (či redaktorových) poznámek pod čarou či na konci textu. Není však vzhledem k velké různorodosti původních děl možné tento aspekt zobecnit. Každý jednotlivý případ si žádá důkladný rozbor. Nedostatky, na které v závěrečné kritice poukazují, vycházejí z nedostatku překladů této literatury v době, kdy překlad vznikl. Je pravděpodobné, že čím více těchto českých překladů bude existovat, tím budou kvalitnější.

Tato diplomová práce představuje jen povrchní náhled na problematiku překladu francouzské sociologické literatury. Řada aspektů by si zasloužila hlubší zkoumání a z práce vyplývá řada podnětů pro další bádání. Z hlediska recepce a interpretace francouzské sociologie u nás by například bylo zajímavé vyhodnotit, jakým způsobem čeští sociologové citují původní francouzská díla. Pro další vývoj můžou být dále přínosné informace ohledně jazykové orientace nastupující generace českých sociologů.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární literatura:

BOURDIEU, Pierre. *Raisons pratiques : sur la théorie de l'action*. Paris: Seuil, 1994. ISBN 2020300265.

BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-518-3.

Sekundární literatura:

BERTAUX, D. Ecrire la sociologie. *Social Science Information* 1979, 18: 7 [cit. 2012-11-26].
Dostupný z: <<http://ssi.sagepub.com/content/18/1/7.citation>>

BELISOVÁ, Šárka a HRALA, Milan, ed. *Kapitoly z dějin českého překladu*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0386-1.

BLÁHA, Arnošt Inocenc. *Československá sociologie: od svého vzniku do roku 1948*. Brno: Doplněk, 1997. ISBN 80-85765-86-1.

BOURDIEU, Pierre. *Les règles de l'art : genèse et structure du champ littéraire*. Paris: Seuil, 1992. ISBN 978-80-7294-364-7.

BOURDIEU, Pierre. *Pravidla umění: geneze a struktura literárního pole*. Brno: Host, 2010. ISBN 2-02-018159-2.

BOURDIEU, Pierre. *Ce que parler veut dire : l'économie des échanges linguistiques*. 1982, Paris, Fayard. ISBN 221 301 21 64.

BURIÁNEK, Jiří. *Sociologie*. Praha: Fortuna, 2008. ISBN 978-80-7373-028-4.

CUIN, Charles-Henry a GRESLE, François. *Dějiny sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. ISBN 978-80-86429-33-5.

ČECH, Pavel. *Francouzsko-české vztahy v oblasti překladu (1945-1953)*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. ISBN 978-80-210-5466-0.

ČMEJRKOVÁ, Světlá, DANEŠ, František a SVĚTLÁ, Jindra. *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda, 1999. 255 s. ISBN 80-85927-69-1.

- CHUDZIŇSKA, Y. Pierre Bourdieu, Ce que parler veut dire. L'économie des échanges linguistiques. *Mots*, 7:1983 [cit. 2012-11-26]. Dostupný z: <http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/mots_0243-6450_1983_num_7_1_1127>
- DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0139-7
- DOPITA, Miroslav. *Pierre Bourdieu o umění, výchově a společnosti: reflexe sociologie praxe Pierra Bourdieua v české sociologii*. Olomouc: Univerzita Palackého 2007. ISBN 978-80-244-1650-2
- DRSKOVÁ, Kateřina. *České překlady francouzské literatury: (1960-1969)*. České Budějovice: Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis, 2010. ISBN 978-80-7394-236-6.
- DUBOIS, Vincent. L'écriture en sociologie : une question de méthode négligée. *Colloque Littérature et sciences sociales*, 10 -12 janv. 2001, ENS, Paris. [cit. 2012-11-26] Dostupný z: http://hal.archives-ouvertes.fr/docs/00/49/77/14/PDF/Ecriture_socio-VD.pdf
- FERRÉOL, Gilles. (1995). *Vocabulaire de la sociologie*. Paris: PUF
- GALTUNG, Johan. Structure, culture and intellectual style: An essay comparing saxon, teutonic, gallic and nipponic approaches. *Social Science Information* [online]. 1981, č. 20 [cit. 19. 05. 2013]. Dostupný z: <<http://ssi.sagepub.com/content/20/6/817.refs>>
- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- GRAWITZ, Madeleine. *Méthodes des sciences sociales*. Paris: Dalloz, 2001.
- INGHILLERI, Mona. (Ed.), Bourdieu and the Sociology of Translation and Interpreting. *The Translator* (Special Issue), Vol. 11, N. 2, 2005
- IVANOVÁ, Kateřina. Miroslav Dopita: Pierre Bourdieu – o umění, výchově a společnosti. Reflexe sociologie praxe Pierra Bourdieua v české sociologii (2007). *Sociologický časopis*, 2010, Vol. 46, No.1 (ss. 168-172)
- JOURDAIN, Anne; NAULIN, Sidonie. (sous la direction de François de Singly) *La théorie de Pierre Bourdieu et ses usages sociologiques*. Paris : Armand Colin, 2011. ISBN 987-2-200-24871-0

KUBÁTOVÁ, Helena. *Úvod do sociologie pro sociální pracovníky: studijní texty pro kombinované studium oboru Sociální práce*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN 978-80-244-2043-1.

LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Praha: Ivo Železný, 1998. ISBN 80-237-3539-X.

MARÈS, Antoine, ed. *Antologie francouzských společenských věd: úvahy nad 20. stoletím*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1999. *Cahiers du CEFRES* no. 17. ISBN 80-902196-9-1.

MILTOVÁ, Alena, ed., VODÁKOVÁ, Alena, ed. a PETRUSEK, Miloslav, ed. *Sociologické školy, směry, paradigmata*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-81-8.

MOŽNÝ, Ivo. *Proč tak snadno...: některé rodinné důvody sametové revoluce: sociologický esej*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-80-X.

NEŠPOR, Zdeněk. *Republika sociologů: zlatá éra české sociologie v meziválečném období a krátce po druhé světové válce*. Praha: Scriptorium, 2011. ISBN 978-80-87271-48-3.

NIES, Fritz. (Ed.). *Les enjeux scientifiques de la traduction. Echanges franco-allemands en sciences humaines et sociales*. Paris: Editions de la Maison des sciences de l'homme, 2004. ISBN 2-7351-1026-5.

NORD, Christiane. *Text analysis in translation: theory, methodology and didactic application of a model for translation-oriented text analysis*. Amsterdam: Rodopi, 1991. ISBN 90-5183-311-3

PETRUSEK, Miloslav a kol. *Dějiny sociologie*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3234-3.

PETRUSEK, Miloslav a kol. autorů (MAŘÍKOVÁ, H., LINHART, J., VODÁKOVÁ, A.). *Velký sociologický slovník I, II*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-164-11

PROŠEK, Martin. Konstanty a proměnné morfologických dotazů v jazykové poradně II. *Naše řeč* [online]. 2007, č. 4 [cit. 20. 07. 2013]. Dostupný z: <<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=8119>>.

RUBÁŠ, Stanislav, ed. *Slovo za slovem: s překladateli o překládání*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2054-3.

SERVANT, Catherine et al. *Skrznaskrz: les Tchèques et la France au cours des siècles*. Praha: Gallery, 2002. ISBN 80-86010-52-X.

SIMANDLOVÁ, Klára. *Společenská dominance a symbolický kapitál přednášky Pierra Bourdieua*. Tvar, č. 15/ září 1998, dostupný z: http://www.itvar.cz/prilohy/400/T15_98.pdf.

SLOUKOVÁ, Danica. *Sešity k dějinám filosofie. VIII/2, Filozofie 20. století*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2002. ISBN 80-245-0278-X.

SOKOL, Jan. Pierre Bourdieu: Teorie jednání. *Sociologický časopis*, 1999, roč. 35, č. 4, s. 482-484.

ŠANDEROVÁ, Jadwiga. *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách: několik zásad pro začátečníky*. Praha: Slon, 2005.

VERDRAGER, Pierre. *Ce que les savants pensent de nous et pourquoi ils ont tort : critique de Pierre Bourdieu*. Paris: La découverte, 2010

WILLIAMS, Jenny, CHESTERMAN, Andrew. *The map. A beginner's guide to doing research in translation studies*. Manchester: St. Jerome, 2002.

Sociologický časopis. Praha: SOÚ AV ČR, 1965- . Vychází 6x ročně. ISSN 0038-0288

Elektronické zdroje:

CARLES, Pierre. *La sociologie est un sport de combat*. [DVD]. 2001 [cit. 2013-07-25]. C-P. Productions Paris, VF Films, Editions Montparnasse (prod.). Buena Vista Home Entertainment.

L'HÔTE, Gilles. *La Télévision (Sur la télévision, Le champ journalistique et la télévision)*. [DVD]. 1996 [cit. 2013-07-25]. Doriane Films, Collège de France – CNRS – Association Arts & éducation.

Databáze českého uměleckého překladu: <http://www.databaze-prekladu.cz/>

iLiteratura: <http://www.iliteratura.cz/>

Katalog BNF (Bibliothèque nationale de France) : <http://catalogue.bnf.fr/>

Katalog Cefres: <http://www.cefres.cz/>

Souborný katalog ČR: <http://www.caslin.cz/>

Sociologický časopis : <http://sreview.soc.cas.cz/cs/archive>

Jazykové příručky a slovníky:

Internetová jazyková příručka ÚJČ AV ČR, 2008 [online]. Ústav jazyka českého Akademie věd ČR, v.v.i. [cit. 2011-05-29]. Dostupný z WWW:< <http://prirucka.ujc.cas.cz/>>.

ČECHOVÁ, Marie, kolektiv autorů. *Současná česká stylistika*. Praha: ISV nakladatelství, 2003. ISBN 80-86642-00-3

NEUMANN, Josef; HOŘEJŠÍ, Vladimír & kol. *Velký francouzsko-český slovník I, II*. Praha: Academia, 1974. ISBN 501-21-857

PETRÁČKOVÁ, Věra a kol. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0607-9.

SEKVENT, Karel; ŠLOSAR, Dušan. *Jak užívat francouzská vlastní jména ve spisovné češtině*. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-0989-2.

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Vyd. 2., opr. a dopl. Praha: Academia, 1994. 647 s. ISBN 80-200-0493-9.

Lingea Lexicon5, *Velký slovník francouzsko-český a česko-francouzský* [jazykový software], 2008